

Политика, 1925.

Садржај

Предговор

I део

Од Устава до Владе федералистичког блока (28 јуни 1924 – 27 јули 1924)

Распад коалиције која је изгласала Устав (од 28 јуна 1921 до 20 децембра 1922)

Отварање уставног питања.

Босански муслимани и словеначки кметијци.

Радикално-демократско ривалство и хрватско питање.

Неуспех хомогене радикалне владе на изборима и покушај споразума са Радићем и Корошецом

II део

Влада г. Љубе Давидовића (28 јули – 5 новембра 1924)

A) Пред састав Давидовићеве владе (од 7 априла до 27 јула)

Метаморфозе г. Љ. Давидовића.

Погрешни правац.

Неуспех г. Давидовића.

Манифест блокаша.

Давидовићева „друга политика”.

Г. Давидовић за племенску основу.

Г. Љуба Давидовић као парламентарцац

Б) Влада г. Давидовића (од 27 јула до 5 новембра)

I Општа критика Владе и њенога рада

Кабинет блокаша.

Једна антиуставна влада.

Влада националног изазивања.

Једна краткорочна влада.

Влада повлађивања сепаратиста.

Отварање уставног питања.

Ревизионистичка а не радна влада.

Стјепан Радић о карактеру нове владе.

Још једна декларација владина.

Влада без политичке већине.

Стабилизирана влада, ослабљена држава.

Један кабинет без политике.

Политика вашарске рекламе.

Агенти Стјепана Радића.

Одговорност г. Љубе Давидовића.

Владе и извршење Устава.

Влада гази Устав.

Лажна одбрана владина

II Како се схватао споразум са Хрватима

Први посао нове владе.

Објавите споразум или капитулацију!

Настасов споразум.

Наопако схватање споразума.

Савез Радића и Давидовића.

Једно објашњењ с „Обзором”.

Стјепан Радић и хрватство.

У занку упорства.

Режим политичке шарлатанерије.

Два опкопа г. Давидовића.

III Питање уласка Радићеваца у владу

Бољшевици и сепаратисти као министри.

После говора г. Радића.

Око уласка Радићеваца у владу.

Радићевци и улазак у владу

IV Влада г. Давидовића и бољшевици

Влада наслона на Москву.

Шта се мисли о влади г. Давидовића.

Шта се припрема под владом г. Давидовића.

Наде бољшевика у г. Давидовића.

Радић и Протогеров.

Стјепан Радић и Џон Рос Кембел

V Положај владе г. Давидовића према Круни

Краљ и г. Давидовић.

Један изокренути став.

Један поступак блока.

Радић оспорава краљево право.

Ко обмањује и Краља и народ?

VI Рад владе г. Давидовића на скупштини Лиге Народа

Наша краљевина на скупу Лиге Народа.

Први неуспех владе у Женеви.

Две политике у Женеви.

Св. Наум и наша делегација у Женеви.

Још два неуспеха у Женеви

VII Држање словеначких клерикалаца

Проглас клерикалаца.

Државно-правни програм.

Једна или две политике г. Корошеца.

Отпорука на поруку

VIII Око питања распуста скупштине

Слободан Јовановић и парламентаризам.

Парламентаризам и г. Слободан Јовановић

IX Пред оставку и после оставке кабинета г. Давидовића

Једна државна брука.

После оставке министра војног.

У очекивању расплета.

Крња влада пред Скупштином.

Маневри пред издисајем.

После оставке г. Давидовића.

За потпуно нову комбинацију.

За време преговора.

Један entre-acte.

Крах једне рђаве комбинације.

Док још траје криза.

Око радне коалиционе владе

DR. ЛАЗАР МАРКОВИЋ

ПОЛИТИКА

I

ОД УСТАВА ДО ВЛАДЕ ФЕДЕРАЛИСТИЧКОГ БЛОКА

(28 ЈУНИ 1921 — 27 ЈУЛА 1924)

II

ВЛАДА Г. ЉУБЕ ДАВИДОВИЋА

(28 ЈУЛИ — 5 НОВЕМБРА 1924)

БЕОГРАД

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА

1925

ПРЕДГОВОР.

Кад је 28 јуна 1921 године коначно изгласан Устав, мислило се да ће уставна борба изгубити од своје јачине, и да ће народне снаге и народне способности бити употребљене на то да се на темељу Уставом предвиђеног државног уређења организује напредан и успешан рад у свима гранама и правцима народног живота ради обезбеђења срећне будућности у јединству и слободи. Тако међутим није било, и место практичног и корисног рада, на доношењу многобројних потребних закона нарочито оних привредног карактера, мало по мало сконцентрисала се пажња опет на уставно питање. Док се земља на једној страни економски и политички развијала и јачала, дотле су на другој страни унутарње трзавице бивале све веће, узимајући такве размере да су неминовно производеле неповољне последице у погледу општег положаја Краљевине унутра и споља. У таквој заоштрениости која још и данас траје, врло је тешко бити апсолутно објективан и правичан. Нарочито је то тешко онима који су и сами умешани у партијску и другу борбу, и чији поглед, по нужди, мора бити бар делимично замрачен властитим идејама и субјективним схватањима. Али, ако је ово тешко, оно није немогуће. И субјективна критика није бескорисна, ако је иначе довољно образложена и конструктивна. Не ради се овде међутим само о критици, него о једном општем погледу на догађаје који су се одиграли од доношења Устава до распушта Скупштине изабране 18 марта 1923 године и који догађаји заслужују да

лице. др.
51075

се расмотре са гледишта целине. У овој књизи су скупљени главнији чланци које сам објавио у „Самоуправи“ о влади г. Љубе Давидовића. Ради везе и бољег схватања тих чланака њима претходи један кратак преглед догађаја од 28 јуна 1921 до доласка владе г. Љубе Давидовића на дан 27 јула 1924. Тај преглед се први пут штампа. По себи се разуме да све овде означено јесте израз мога личног схватања и познавања догађаја. О самом уставном питању ја сам објавио на француском језику брошуру „Le problème constitutionnel du Royaume Serbo-Croate-Slovène (Genève 1923, Georg & Co.) која брошура може да послужи као прилог за оцену догађаја од 1 дец. 1918 до Устава.

Београд
На Божић 1924.

Dr. Лазар Марковић.

ПРВИ ДЕО

ОД УСТАВА ДО ВЛАДЕ ФЕДЕРАЛИСТИЧКОГ БЛОКА

(28 ЈУНИ 1921 — 27 ЈУЛИ 1924)

РАСПАД КОАЛИЦИЈЕ КОЈА ЈЕ ИЗГЛАСАЛА УСТАВ

(од 28 јуна 1921 до 20 децембра 1922)

ОТВАРАЊЕ УСТАВНОГ ПИТАЊА. — БОСАНСКИ МУСЛИМАНИ И СЛОВЕНАЧКИ КМЕТИЈЦИ.

Уставна борба завршила се тиме што је за Устав од 28 јуна 1921 године гласало 223 посланика, дакле више од половине од укупног броја чланова Уставотворне Скупштине којих је било 419. Четири странке су гласале за Устав залажући се да земља добије основни закон; и на тим странкама лежала је и морална и политичка обавеза да тај уредно донети Устав изведу, и да његово извршење обезбеде. Какав је други смисао могло имати гласање за Устав, него тај, да се практички оствари онакво државно уређење какво је Уставом било предвиђено? С правом се дакле могло очекивати да ће ове четири странке схватити свој положај и своје обавезе према земљи, и да ће све учинити да Устав практички буде изведен. Међутим од тих странака, једна је, само две године доцније, на изборима од 18 марта 1923 потпуно уништена. То је била странка словеначких кметијаца или тежака. Она је имала

у последњој Народној Скупштини свега једног посланика, тако да политички у опште не долази више ни у какав обзир. Друга странка позната под именом Југословенске Муслиманске Организације, подвојила се у току 1922 године, на два крила. Једно крило, под водством Др. Карамехмедовића и Маглајлића, остало је верно и доследно своме држању у Уставотворној Скупштини, и тражило је да на темељу и у оквиру државнога Устава спроведе своје захтеве у погледу обезбеђења економских и културних интереса босанских муслимана. То крило потучено је на изборима од 18 марта 1923 године, услед своје недовољне одлучности, и сасвим је потиснуто у страну. Кад се пред бираче излазило са наглашавањем исламског карактера партије, и кад се тако борба пренела на најосетљивији, религиозни терен, очигледно је било да ће они елементи, који су екстремнији, и који су се сакупили у другој крилу босанских муслимана, под водством г. Мехмеда Спахе, однети превагу. Осим тога група г. Мехмед Спахе располаже добром економском организацијом. Она има у рукама главне муслиманске кредитне заводе, и она се тим средством врло обилно послужила.

Група г. Мехмеда Спахе истакла је одмах после изгласања Устава, као главну тачку свога политичког програма захтев за аутономијом Босне и Херцеговине. Што се тиче верско-црквене аутономије, она је муслиманима потпуно обезбеђена прописом члана

12 Устава, који каже да све признате вероисповести могу самостално уређивати своје унутрашње верске послове и управљати својим закладама и фондовима у границама закона. Не упуштајући се у испитивање из којих је разлога група г. Спахе поставила захтев за политичком аутономијом Босне и Херцеговине, ми утврђујемо само то да је овакав захтев практички значио противљење Уставу у његовим битним одредбама и отварање уставног питања. Држање г. Спахе и његових другова у толико је чудноватије било што Устав тада још није био ни изведен, у погледу поделе земље на области, а Спахова група већ је тражила аутономију Босне. Поред тога потребно је споменути да је на захтев г. Спахе и његовога клуба унета у члан 135 Устава одредба, да ће се Босна и Херцеговина поделити на области у својим садањим границама. Тиме је учињена једна крупна концесија посебном схватању Спахових пријатеља, и тиме је обавеза муслиманске групе у погледу чувања и извођења Устава још више потенцирана, баш у погледу поделе земље на области. Али мимо свега тога, босански муслимани груписани око г. Спахе, променили су свој став према Уставу тражећи његову измену у смислу стварања једне аутономне Босне и Херцеговине. Са гледишта политичке коректности овако држање није беспрекорно, ни због тога што је пред изгласање Устава још једна концесија учињена муслиманским

поседницима, утврђењем извесних одредаба у погледу аграрних односа и давањем новчаних накнаде за одузету земљу. Ако је то добивено као услов за примање Устава, а тако је у ствари било, онда је било у реду да се та погодба обострано одржи. Г. Спахо и његови другови прешли су преко свих ових обзира и обавеза, и заузели су одлучно држање противу Устава, помажући најекстремнију политичку групу, групу Стјепана Радића.

Интересантно је забележити и то, да захтев за аутономијом Босне и Херцеговине није фигуришао у програму босанских муслимана ни 1919 ни 1920 године, све до предизборе за Уставотворну Скупштину. Напротив, у муслиманским редовима у Босни и Херцеговини владала је готово једнодушност у погледу већег интереса муслимана, да њихове ствари буду расправљане у Скупштини у Београду, где ће се о њима судити са више разборитости и објективности, него у провинцијском босанско-херцеговачком сабору, под непосредним утицајем локалних страсти, и са успоменама из туђинског аустро-угарског режима, који је, као што је познато, повлађивао муслимане и католике, на штету православних, а све у циљу да се разједини народ ради лакшег доминирања. Тек у септембру месецу 1920 године, на земаљској конференцији босанских муслимана, на предлог г. Мехмед Спахе, примљена је једна резолуција, у којој се тражила аутономија Босне и Херцеговине. Та резолуција је оглашена да

чини саставни део странкиног програма, али није унета у сам програм. Кад је у пролеће 1921 године радикално-демократски кабинет г. Пашића повео преговоре за споразум са босанским муслиманима и за улазак њихов у владу, онда је г. Мехмед Спахо са својим пријатељима одустао од захтева аутономије, који захтев није био у програму његове групе. После пријема Устава, за који су гласали и муслимани, г. Спахо је нашао за потребно да предложи својој странци да се у програм унесе, као битна тачка, захтев за аутономијом Босне и Херцеговине. Од тога времена он и његови другови траже федералистичко уређење државе.

Објашњење за овако држање муслимана није сасвим јасно. По једном мишљењу г. Спахо је привремено био одустао од аутономије Босне, да би с једне стране решио аграрно питање у смислу својих захтева а с друге стране да би могао бар делимично обезбедити одвојеност Босне од Србије помоћу прописа чл. 135 Устава. Доиста, г. Спахо и његови пријатељи стоје на гледишту да тај пропис има уставни карактер, али се ово њихово схватање тешко може одржати. Чим је једна одредба ушла у прелазна наређења, самим тим је утврђен њен привремен карактер. Докле ће она остати у снази, то је питање политике и опортуности. Али ако се појави потреба да се та одредба мења, измена се може спровести путем обичног закона. Ово тумачење изгледа једино пра-

вилно, јер иначе не би било смисла унети чл. 135 Устава у прелазна наређења, ако би тај пропис имао карактер једне редовне уставне норме.

РАДИКАЛНО-ДЕМОКРАТСКО РИВАЛСТВО И ХРВАТСКО ПИТАЊЕ

Кад се видело да група босанских муслимана и група самосталних кметијаца у Словенији нису више никакви озбиљни браниоци Устава, могло се претпоставити, да ће две велике странке, које су се у ствари zaloжиле биле за унитаристичко уређење државе, у будуће још интимније сарађивати, баш ради одржања унитаристичке подлоге, која даје најбоље гаранције за напредак и развитац целокупнога народа. Радикална и демократска странка од самога постанка ове последње, биле су међутим у запетим односима, и само су нуждом и општом државном невољом биле принуђене да сарађују на заједничком послу. По моме мишљењу велика је погрешка била што је хрватско-српска коалиција, са г. Светозаром Прибићевићем на челу, направила споразум са бившим српским опозиционим блоком и образовала демократску странку, дајући тиме овој странци од самога почетка једну погрешну оријентацију и један непотребан фронт противу радикала. Зна се да је целокупну националну политику Србије у главном спроводила ради-

кална странка, и када је дошао час уједињења, уз радикале и њихово схватање о јединству нашла се баш хрватско-српска коалиција, која је својим држањем и својим радом у данима уједињења омогућила 1 децембар 1918 године. Међу противницима оваквог потпуног јединства налазили су се и видни представници србијанског опозиционог блока. Како је пак до тога дошло, да се само неколико месеци после 1 децембра 1918 год., позиције из основа промене, и да се изведе друкчије, неприродно и нереално груписање странака, то није ни данас потпуно јасно. Пријатељи г. Прибићевића бацају кривицу на пок. Стојана Протића и на војвођанске радикале. Многи радикали сматрају опет, да је за ово разилажење крив г. Прибићевић, који је, како они кажу, под утицајем српске опозиције мислио да може средиште политичке снаге и активности да пренесе са радикала на ново створену и чисто механички скупљену демократску странку. Ја нисам тада у то време био у земљи, не знам ближе појединости, и не могу према томе, ништа поуздано да кажем. У осталом, тај период времена и није предмет ове књиге. Али ипак могу то да споменем да су овим преокретом радикали били јако изненађени. Док сам још био у Паризу, на Конференцији Мира, почетком фебруара 1919 године, имао сам прилике да прочитам код г. Пашића једно писмо пок. Стојана Протића упућено г. Пашићу, у коме се писму излагала политичка

ситуација у земљи. Ту је пок. Протић извештавао г. Пашића да се г. Прибићевић одлично држи, и да се може на њега рачунати ради извођења јединства, противно тежњама партикулариста окупљених око Југословенског Одбора и Југословенске Демократске Лиге. Одмах после тога дошле су вести о стварању демократске странке, са очигледним фронтом противу радикала. И тако је настала борба између ове две велике политичке групе, која је трајала кроз целу 1919 и 1920 годину, преносећи тежиште спора на нови терен и трошећи народну снагу у бесциљним чисто партијским прегоњењима, што је све дало маха и храбрости сепаратистима да се организују и припреме за борбу.

Интереси земље најзад су ипак претегнули, и коалиција радикала и демократа, васпостављена у мају 1920, после експериментисања од четрнаест месеци, успела је да реши уставно питање. Кад су, како је напред истакнуто, две мање политичке групе, које су помагале у доношењу Устава, било промениле своје држање, и изневериле своју реч, као Спаховци, биле ишчезле из Скупштине услед пропасти на изборима, радикали и демократи сматрали су за најпаметније да понова отпочну роварити једни против других. То ривалство само по себи не би било ни мало опасно, да није узело форме које су угрожавале тек створену државу, и да није, стицајем прилика, захватило у сам Устав који још није био практички ни изведен.

Устав је, као што је познато, оставио незадовољне један добар број Хрвата. Поред све демагогије Стјепана Радића, било је јасно за сваког озбиљног и трезвеног политичара, да то незадовољство има и своје дубље узроке, да је оно у нечему можда и оправдано, и да се не може преко њега тако олако прећи. Ми у радикалној странци сматрали смо, да се о овој појави мора водити рачуна, и да треба тражити начина да се хрватско незадовољство ублажи. У то време долазе и моја путовања у Загреб и покушаји да се Устав представи у симпатичнијој боји, т. ј. као основни земаљски закон који може имати својих недостатака, можда и крупних, али који свакојак, према намерама и схватањима радикалне странке, нема нити може имати карактер једног анти-хрватског Устава. Ако нису у Уставу остварене тежње за аутономијом Хрватске, из тога још не следује да Устав има за сврху макакво сузбијање хрватства а повлађивање српства. Други радикали такође су у томе смислу говорили и радили. Овај рад чланова наше странке није имао неку партијску тенденцију. Напротив, њему је био једини циљ да се допринесе учвршћењу Устава, путем бољег узајамнога разумевања и објашњавања са незадовољним хрватским партикуларистима. То се видело и по закључцима земаљске конференције наше странке, одржане 11 и 12 децембра 1921 године у Београду, на којој је конференцији, и поред донетога Устава, нарочито

говорено о хрватско-српским односима, па је у резолуцију унет један одељак који баш говори о хрватском питању. У томе одељку каже се следеће:

„Радикална странка нарочито наглашује потребу, да се оправдани захтеви Хрвата и свих других крајева у погледу уређења локалне управе задовоље путем примене истинске и простране самоуправе у општинама, срезовима и областима. У погледу односа према браћи Хрватима наглашује се жеља, коју је радикална странка увек имала, да сви делови нашега народа буду задовољни у уједињеној Краљевини. За жаљење је само што они Хрвати, који су незадовољни, нису између себе израдили једно гледиште, које би на темељу народног и државног јединства могло да се узме у разматрање и озбиљну дискусију“.

Та наша изјава није истина примљена са поверењем, али је она ипак имала извеснога дејства јер је показала да радикална странка не мисли затварати очи пред стварним тешкоћама, које сметају потпуној консолидацији земље унутра. Хрватски кругови који су обично сматрали радикалну странку не само као чисто српску странку, већ и као шовинистичку и партикуларистичку групу, отпочели су са више пажње и више објективности да цене држање радикала, па су мало по мало стицали уверење, да помоћу радикалне странке и у колаборацији са њом, могу доћи до остварења оних својих жеља,

које су у оквиру државнога и народнога јединства. Тај процес приближавања радикалне странке Хрватима заснован је радом и трудом Стојана Протића, али је доцније, и поред посебнога положаја Протићева у овоме питању, постепено проширен на целу странку. Плодови те разумне политике наше странке према Хрватима осећају се и данас, поред свих, оправданих и неоправданих напада са хрватске стране, на радикалну странку.

Догађаји су се међутим развијали противу нас, и то у два правца. Противници државног уређења какво је предвиђено Уставом, нису седели скрштених руку већ су предузели акцију за прикупљање снага и организовање отпора противу унитаристичког Устава. Стјепан Радић је увиђао да сам не може спречити извршење и извођење Устава, и зато је настао, свим силама, да прикупи савезнике, да створи један заједнички фронт свих оних, који су против постојећег државног уређења и да тако организованом снагом припреми снажну акцију противу јединства. И не само то, него је Радић једно-времено смислио и план рада за слабљење оног другог, уставног фронта, за разједињавање оних који су се истакли као браниоци унитаризма. Мора се признати да је Радић успео у оба правца. Да ли је то његова лична заслуга, или су и други ту припомогли, или су најзад, као што је сигурна ствар, и сами браниоци Устава својом лакомисленом политиком узајамнога трвења ишли на руку

плановима Стјепана Радића, то је овде споредно. Главно је да је Радић тако рећи једновременно успео да привуче својој странци г. Корешеца и г. Спаху, и да тако свој екстремистички рад пренесе на ширу базу, а у исто време да поколеба духове у демократској странци и да унесе пометњу у погледу најосновнијега питања нашег државног живота. Демократи који су се истицали као крајњи унитаристи и непоколебљиви заточници интегралнога јединства Срба, Хрвата и Словенаца, нису у истини били прекаљени у овом главном питању нашег народног живота. За њих је, противно ономе што су јавно говорили и проповедали, то питање било, као и сва друга, од релативне вредности. Кад је после састанка на Илици, код Сарајева, у лето 1922 године, једна група такозваних „интелектуалаца“, отпочела активније да ради противу унитаристичког уређења државе, и када је организован конгрес у Загребу, у јесен исте године, са намером да се поведе борба противу Устава, на тај конгрес отишла су два видна представника Демократске Странке, г. Љуба Давидовић, номинални шеф те странке, и г. Иван Рибар, председник Народне Скупштине. Загребачки конгрес био је једна манифестација противу унитаристичког Устава, и у тој манифестацији узели су учешћа два првака Демократске Странке, од којих је један био сам шеф те странке! Изненађење је било огромно, и нико није могао одмах да схвати ову недо-

следност и оваку лакомисленост код људи који су претендовали на глас политичара и државника. Тај пут у Загреб није био случајан, нити је он остао усамљен. Неколико чланова демократског посланичког клуба отворено су радили противу закључака коалиционе владе, у одборима, као и у пленуму скупштинском, обележавајући се као присталице једне друге политике. Влада г. Пашића, иако је имала бројно јаку већину, није била сигурна, због овога врења у демократском клубу. Ситуација је бивала све мутнија, и требало је приступити рашчишћењу односа.

Ако се испитају разлози који су руководили г. Давидовића и његове пријатеље да приступе једноме покрету противу унитаристичког Устава, видеће се, без тешкоћа, да је овај поступак био диктован једино и искључиво партијским интересима, и да није имао никакву солидну политичку подлогу. Тиме хоћу да кажем, да г. Давидовић није стварно мислио на решење хрватског проблема, него је хтео српско-хрватски спор да искористи и да употреби за чисто партијске сврхе, за ојачање демократске странке. Демократска странка је стално опадала, и г. Давидовић је мислио да заустави тај процес, једним експериментом који му је изгледао врло практичан. Требало је не само спречити радикале да дођу у ближу везу са хрватским групама, него још и васпоставити везу демократа са незадовољним Хрвагима. Г. Давидовићу је било главно да ослаби радикале,

и ради тога он је био готов да се упути и у најризичније полигичке авантуре. Да се не би мислило да је ова и овака оцена Давидовићеве политике неоправдана, ја ћу одмах навести и доказе за горње тврђење. На првом месту, ни г. Давидовић ни његови пријатељи, никад, ни у којој прилици, нису ни једном речи споменули потребу да се разговара са незадовољним хрватским групама, и да се тако потраже, и по могућству отклоне узроци хрватског нерасположења. Природно би било да се г. Давидовић обратио својим савезницима, радикалима, да у заједници са њима покуша нешто створити. Ово је у толико пре требало учинити, што се никакво попуштање од постојећег Устава не би могло извести без учешћа радикалне странке. Радикали су били главни фактор при стварању Устава, па се мимо њихове воље не би могла извести никаква измена тога Устава. Али г. Давидовићу није било ни до Устава, нити до решења хрватскога проблема, па зато он није ни пошао овим путем. Њему су требали савезници да би се прегонио и борио са радикалима, па је те савезнике потражио међу незадовољним Хрватима, злоупотребљујући ово крупно унутарње питање за своје ситне партијске рачуне.

Колико је тачно и основано ово и овако схватање о правој карактеру акције г. Давидовића види се и по томе како је г. Давидовић даље изводио целу ову ствар. Он је стално остајао при фразама и неодређеним

формулама, не задирући никако у срж самога питања, и не бринући се о његовом практичном решењу. Тиме је г. Давидовић на једној страни слабио и поткопавао ауторитет државнога Устава израђеног на темељу једнога народа и једне државе, а с друге стране није стварно приводио држави и државном јединству оне елементе који су се придружили Радићу и његовој сепаратистичкој акцији. Таквим држањем г. Давидовић је довео до распада радикално-демократске коалиције у децембру 1922 године. Јединствени фронт странака које су се заложиле за унитаристичко уређење државе, био је разбијен, и створила се нова ситуација. Образована је хомогена радикална влада која је распустила Скупштину и пошла на изборе.

У децембру 1922 године, када су се још водили преговори о обнављању коалиције, ја сам без икаква устручавања заступао мишљење да треба свакојачко одржати радикално-демократску коалицију. Тврдио сам да радикална странка, по својој склопи и по својој снази није довољна да одржи Устав и да сузбије навалу свих незадовољних партикулариста и сепаратиста. По моме схватању требало је тада створити нову коалицију радикала и демократа, са искључењем свих оних који би у начелу били противни таквој коалицији и који би радили на стварању другог једног ревизионистичког блока. За мене је било јасно да г. Давидовић са ужим кругом својих једномишљеника води уску, партијску

политику, и да је њему искључиво стало до тога да ослаби радикалну странку. Зато сам заступао мишљење да се по сваку цену има одржати коалиција, и да демократима, које би повео г. Прибићевић, треба понудити такве услове за коалицију, које би они могли лако прихватити. По моме схватању требало је дати г. Прибићевићу и његовим пријатељима пуно задовољење у погледу броја портфеља, у погледу распореда портфеља, па чак и у погледу ресора министарства унутрашњих дела, али тражити од њих да коначно и потпуно раскрсте са свима људима који се руководе другим побудама и намерама, и који нису поуздани чувари и браниоци народнога и државнога јединства. Моје схватање није међутим усвојено, и то из два разлога. Најпре, сам г. Прибићевић још није био потпуно начисто о истинским расположењима и осећајима својих партијских другова из групе г. Давидовића, па није ни био много расположен да цепа странку и да једним одлучним покретом створи потпуно нову ситуацију. У томе је г. Прибићевића определило и нејасно и неодређено држање самих радикала, који су истина били готови да приме нову коалицију са демократима, под водством г. Прибићевића, али при практичном извођењу те замисли нису хтели да створе повољне услове, који би осигурали успех г. Прибићевићу. У радикалној странци превлађивали су ускогрудни погледи о хомогеној влади, свакојако под утицајем реми-

нисценција из Србије, када су хомогене владе показивале најбоље резултате, и тако је због обостраних грешака дошло до коначног разилажења. Формирана је хомогена радикална влада, и мени је понуђено да будем министар унутрашњих дела. Ја ту понуду нисам примио јер сам сматрао да нисам погодан да руководим изборном борбом у правцу ломљења демократа, кад сам за све време трајања кризе предлагао да се одржи коалиција са демократима, и да се главни изборни фронт окрене према Радићевцима и партикуларистима. Ишао сам у овом свом гледишту тако далеко да сам предлагао да у хомогени радикални кабинет у опште не уђу људи који су тражили коалицију са демократима, као што бих предлагао, за случај да је било дошло до коалиционе владе, да у такву владу опет не уђу људи који су начелни противници коалиције. Мој захтев је изгледао неразумљив онима који на такве начелне ствари не гледају при прављењу кабинета, па и ја сам, по жељи г. Пашића, остао сам у хомогеној влади задржавши свој дотадањи портфељ министра правде. Мислим да треба да забележим да од тога доба отпочиње роварење противу мене, и то готово искључиво из радикалних кругова. На те појаве ја се нисам обзирао јер сам био уверен да сам био на правој путу, као што се то увидело годину дана доцније.

НЕУСПЕХ ХОМОГЕНЕ РАДИКАЛНЕ ВЛАДЕ НА ИЗБОРИМА И ПОКУШАЈ СПОРАЗУМА СА РАДИЋЕМ И КОРОШЕЦОМ,

Хомогени радикални кабинет водио је изборну борбу под врло тешким условима. Демократска странка формално, као целина, стајала је на гледишту постојећег Устава и постојећег државног уређења, па није било тако лако са њом се борити. Извесни демократски политичари, као на пример г. Прибићевић и његови пријатељи, били су чак још одлучнији браниоци унитаристичке државе него ли по неки радикал. С друге стране, за борбу противу Радића или Корошеца, радикалима је оскудевао неки јачи ослонац међу Хрватима и Словенцима. Било је дакле јасно од самога почетка, да се новим изборима једино могу ослабити демократи, али да о некоме сузбијању и уништењу сепаратиста и федералиста не може бити озбиљног говора. Хомогена радикална влада није била у стању да постави једну широку изборну платформу, која би окупила све унитаристичке елементе, па је зато и изборна борба вођена тромо, неодређено, а негде чак и потпуно погрешно, као на пример у извесним областима Хрватске, где су радикали и демократи својим узајамним трвењем само олакшавали победу федералиста.

Избори од 18 марта 1923 године свршили су се поразом радикалне владе. Радикална странка је ојачала, демократи су преполовљени, али радикални хомогени ка-

бинет није добио већину. Главни циљ и смисао избора које спроводи једна влада, јесте да се добије већина, или поверење народно за политику дотичне владе. Хомогени радикални кабинет није добио већину. Од 313 посланика, радикали су добили само 109. Под нормалним приликама кабинет би имао да одступи после овакога изборнога неуспеха. Што влада г. Пашића ипак није одступила, објашњење лежи у томе, да посланици Радићеве странке у опште нису хтели доћи у парламент, и због њихове апстиненције укупни број посланика смањио се од 313 на 244, тако да је радикалима било могуће створити парламентарну већину споразумом са два мањим групама: Немцима и ђемијетлијама (Турцима из Јужне Србије). Тиме је привремено отклоњена криза, и хомогени радикални кабинет могао је да остане на управи земље још скоро читаву годину дана. За то време чињени су разни покушаји да се политички положај у земљи поправи, и цела 1923 година прошла је у истраживању нових комбинација. Радикална странка је осећала да је хомогени кабинет слаб, и да се држи једино због апстиненције Радићеваца. Из тако неугодне ситуације требало је изићи на неки начин. О томе како да се то учини, постојала су разнолика мишљења, па су и разни покушаји чињени. Четири су комбинације биле или покушане или предложене. Прве три су се показале безуспешне, док је четврта, оличена у коалицији са групом

г. Прибићевића, најзад превагнула. Тако се ситуација на неки начин повратила у стање које је постојало 1922 године, у децембру месецу, чиме је доказано, на несумњив начин, да је схватање које сам ја бранио, било најисправније.

Пре него пређем на излагање како је дошло до поновне коалиције радикала и демократа, мислим да је корисно забележити у чему су се састојале оне комбинације које нису могле успети. Прва је оличена у покушају споразума са самим Радићевцима, у априлу месецу 1923 године, који је покушај познат под именом Марковог Протокола. Друга је у покушају увођења словеначких клерикалаца у владу г. Пашића, који је покушај извођен путем преговора са г. Корошецом, у току лета 1923 године, и који покушаји нису успели. Трећи је покушај хтео извести г. Љуба Јовановић, после доласка Радићеваца у Скупштину, и после већ закљученог споразума са групом г. Прибићевића.

Да почнемо прво са Марковим Протоколом. Подстрек за разговоре са Радићевцима дошао је од стране Радићеваца. Они су, преко намесника у Загребу, г. Чимића, питали да ли би два њихова делегата могла доћи у Београд и бити примљени од председника владе. Министарски Савет је одговорио да могу доћи, и тако су г. г. Мачек и Крњевић дошли у Београд и разговарали са г. г. Пашићем и Љ. Јовановићем. Изјавили су да желе искључиво да сазнају какво је

расположење код радикала према Хрватима. Вратили су се у Загреб, реферисали су водству странке о своме путу и изгледа да су нашли да је код радикала добро расположење, јер одмах затим долази њихов позив радикалној странци да пошље два делегата у Загреб на разговоре. Ови разговори имали су искључиви карактер преговора *између двеју странака*, и да би се то још видније обележило, изабрана су таква два делегата који нису били чланови владе. То су били г. г. Марко Ђуричић и Д-р Војислав Јанић. Обадва делегата добила су јасне и одређене инструкције да прибаве обавештења о захтевима Радићевим, о његовим минималним условима, без којих он не би ни у ком случају пристао на позитивну сарадњу са радикалном странком. Ми смо желели да сазнамо те услове и те захтеве, па према томе да се определимо, да ли можемо ступати у макакве споразуме са Радићем и његовом странком. Треба да напоменем, да скоро нико у влади и Главном Одбору наше странке није веровао у позитиван резултат ових разговора. Ми нисмо били у илузији о личности и менталитету Стјепана Радића, као ни о његовим плановима и намерама, али смо ипак, као политичари, мислили да морамо учинити тај покушај, кад се баш са Радићеве стране нуде преговори. Још један разлог нас је определио у овој одлуци, а то је жеља да обезбедимо у Скупштини избор радикалног часништва. Веровали смо да ће већ сами разговори

определити Радићевце да не сметају томе избору ако би они дошли на помисао да то учине, што у осталом није било ни мало вероватно.

Г. г. Ђуричић и Јанић нису успели у својој мисији, или, да кажем још тачније, успели су у толико да учине, да Радић документарно изјави како не мисли улазити ни у какве разговоре у погледу уређења државе, док се претходно не испуне његови посебни административни и политички захтеви. У главно питање Радић није хтео ни упуштати се, већ је поставио „предувјете“ од чијег је испуњења зависио наставак разговора. Делегати наше странке могли су одмах прекинути разговоре већ по томе што је Радић призвао и Корошеца и Мехмед Спаху, да у заједници са њима преговара, а ми се тада у опште нисмо интересовали ни за Корошецову групу ни за Спахове муслимане. Радић је пак одржао реч да неће преговарати без својих савезника и помагача. Одржао је према њима реч, али је обмануо радикале, који су, према споразуму, дошли да разговарају једино са Радићем. Г. г. Ђуричић и Јанић прешли су и преко овога, као и преко неуспеха у главној ствари, и пристали су да записнички утврде шта управо Стјепан Радић мисли и жели. Јасно је било да је цео овај покушај био бескористан, и требало је само утврдити узроке неуспеха. Чим се почео правити записник, Радић је у тај записник, за који је знао унапред да га

радикали неће примити, унео све што му је конвенирало. Јер, записник се једнога дана може објавити, чим један примерак остаје у рукама радикала. При свем том г. г. Ђуричић и Јанић оверили су овај записник својим потписима, и поднели су га влади и главном одбору на увиђај, чим је записник прочитан, он је једногласно одбијен. То је било 15. марта 1923 године. Сутрадан, 16. марта, радикална странка је бирала скупштинско часништво потпуно слободна од макаквих обавеза. Пре скупштинске седнице ја сам лично, у име владе, саопштио г. г. Корошецу и Спахи да смо протокол једногласно одбацили, не узимајући га ни као базу за разговоре. То су господа већ раније сазнала, и њихове групе су гласале за своје кандидате. Овим мислим да ће се учинити крај стално понављаним легендама, да су Радићевци, по неком споразуму омогућили радикалима да у 1923 години добију скупштинско часништво, и да су се на неки начин обвезали радикалима да не дођу у Скупштину. Ни једно ни друго није тачно. Радићевци и њихови савезници, клерикалци и Спаховци, били су потпуно слободни и независни при избору скупштинског часништва. Њих није везивао ни Марков протокол нити каква друга погодба. Ако Радићевци нису у опште дошли у Скупштину, њихова апстиненција није имала никакве везе са Марковим протоколом.

Кад се овако јавно утврдило да Стјепан Радић не мисли озбиљно ни на какво спо-

разумевање, мада је радикална странка не-сумњиво представљала већину српскога дела народа, те би према томе, у смислу Радићеве идеологије, била овлашћена да говори и углављује споразум са Радићевом странком; када се с друге стране констатовало и то, да Радић прикупља око себе све партикуларистичке елементе у намери да онемогући политику јединства, онда није остајало ништа друго него да се траже други путеви за обезбеђење државне и народне целине и тако се дошло до покушаја са г. Корошецом, који је у више прилика изјављивао да осуђује разгорни рад Радићев и да би био расположен да сарађује са радикалном странком. За политичку групу г. Корошеца ова сарадња изгледала је врло повољна и врло корисна. Клерикалци би могли добити у Словенији сву власт и тако би не само коначно сузбили демократску странку и г. Жерјава, него би могли спречити и развитак и снажење радикалне странке међу Словенцима. У скромним размерама али жилаво и истрајно радикална странка је почела да хвата корена међу Словенцима, и тај би процес свакојак. био угушен давањем целе Словеније у руке г. Корошецу и његовим пријатељима. Осим тога г. Корошец би могао, учешћем у влади, врло успешно да задржи прелазак Радићеве пропаганде међу Словенце. Све те користи изгледало је да би могао имати г. Корошец, да је у току лета 1923 године дошао до споразума са радикалном странком. Али пока-

зало се да г. Корошец није у суштини ни имао намеру да се одваја од федералистичкога блока. Он није био вољан да напусти ни Радића ни Спаху, јер му је заједница са њима давала више помоћи за остварење оних политичких тежња које гаји његова група. Као што Радић није хтео приликом Марковог протокола, да се одвоји од Корошеца и Спахе, тако ни г. Корошец није био решен да напусти Радића и Спаху. Сви су разговори били дакле само један маневар ради бољег упознавања наших планова и намера. По моме уверењу г. Корошец није ни решен био на неку озбиљну сарадњу са радикалима, па је зато и имао неодређено и несигурно држање. Приватни разговори вођени с њиме давали су утисак човека расположеног за сарадњу, али практички није ништа чињено даље од тога. Г. Корошец је увек избегавао да приступи конкретном споразуму.

Морам да споменем и то како г. Корошец друкчије схвата ове разговоре са њиме, и другим разлозима објашњује неуспех овог покушаја. Он налази да је целу ствар онемогућио г. Пашић својим завлачењем и својом неодлучношћу. Тешко је поклонити вере овоме тврђењу г. Корошеца, јер би такво држање г. Пашића било неразумљиво. Радикалима је била потребна сарадња једне парламентарне групе, да би се одржали на власти. Коалиција са странком г. Корошеца имала је неколико врло корисних страна, и наша странка је била вољна да ту коалицију при-

хвати, под условом да се остане на терену и у оквиру постојећег Устава. Али до коалиције није дошло. И тако је нова скупштинска сесија у јесен 1923 године отпочела под неповољним изгледима за радикалну странку и радикалну владу.

Док радикали нису успели да привуку ни једну групу, радећи врло тешко са Немцима и Џемијетом, својим јединим савезницима, дотле су опозиционе групе биле врло активне на стварању заједничког фронта противу радикалне странке. Стјепан Радић је створио федералистички блок са г. г. Корошецом и Спахом. Г. Љуба Давидовић је опет формирао опозициони блок са г. г. Корошецом и Спахом, као и са групом земљорадничких посланика. Обадва блока су била заснована на идеји заједничке борбе противу радикала. Требало је да Стјепан Радић приђе парламентарном опозиционом блоку, или пак да г. Љуба Давидовић приступи федералистичком блоку па би заједнички фронт опозиције био остварен, и радикална влада би била оборена. Ситуација хомогеног радикалног кабинета била је дакле врло критична. Гласови су стизали из Загреба о скором доласку Радићевих посланика у Београд, чиме би се парламентарна ситуација из основа изменила.

Да се ово спречи, и да се планови федералиста осујете, требало је радити брзо и одлучно. Радикални кабинет је морао бити постављен на ширу основу, или одступити.

Тада сам ја узео иницијативу за разговоре са г. Прибићевићем и његовим блиским пријатељима, да бих утврдио њихове погледе на ситуацију и њихове намере. Сазнао сам да они не одобравају рад г. Давидовића на стварању блока са Радићем, и осетио сам да нема озбиљних и непремостивих тешкоћа за нову коалицију са демократима из групе г. Прибићевића. Обавестио сам г. Пашића о овоме сондирању, и добио сам одобрење да наставим разговоре, необавезне природе. Кад су ти разговори добили извесну форму и довели до потпуне начелне сагласности, онда је од стране радикала придошао и г. Љуба Јовановић, а од демократа г. Гризогоно, ради коначнога резимирања свега што је до тада говорено. Г. Љуба Јовановић није био нарочито одушевљен за коалицију са демократима из групе г. Прибићевића, бојећи се да се тиме не створи један сувише уски и претежно српски фронт. Он је налазио да би боље било остварити коалицију са г. Корошецом, али је та коалиција практички била немогућа. Г. Јовановић се приклонио идеји коалиције са г. Прибићевићем и обећао је потпору. Тиме је у врховима странке, између г. г. Пашића и Јовановића, постигнута сагласност у погледима на тадању унутарњу ситуацију и омогућено је да се пође унапред. Г. Пашић је дао оставку хомогеног радикалног кабинета и добио је мандат за проширење парламентарне базе своје владе. Кад је позвао г. Давидовића да учествује са својом странком

у тој новој влади која би наставила дотадању државну политику, демократски клуб, већином гласова, одбио је ту сарадњу. На овоме питању сарадње са радикалима или колаборације са федералистичким блоком, извршио се онда прелом код демократа. Г. Прибићевић са 14 другова изишао је из клуба и образовао нови клуб самосталних демократа узевши за програм своје странке досадањи програм демократске странке изневерен и напуштен од г. Давидовића. Г. Прибићевић је прихватио понуду г. Пашића, и 27 марта 1924 образована је нова влада коалираних радикала и самосталних демократа.

Са многе пријатељске стране, нарочито из Хрватске, мени се замерало на овој политичкој комбинацији, јер се сматрало да се таквим решењем онемогућује смирење међу Хрватима. Две су се ствари губиле из вида. Најпре, г. Прибићевић, баш и кад би хтео, у шта ја лично не верујем, да спроводи неку анти-хрватску политику, не би то могао чинити без нашега пристанка. Ми смо били много јачи у коалицији, и главни тон је долазио од радикалне странке. На другоме месту сам г. Прибићевић је дао формална уверења да ни он ни његови пријатељи, међу којима се налази врло угледних Хрвата, нису противни ни разговорима нити пак и споразуму са хрватским групама, ако би се то кретало на бази народног и државног јединства. Г. Прибићевић је био један од вођа хрватско-српске коалиције, и озбиљно се не може

тврдити да би његове политичке концепције биле сметња за сређење хрватско-српских односа. Истина је, да многи Хрвати друкчије мисле о Светозару Прибићевићу, и да имају антипатију према његовој личности, али то није смео за нас да буде разлог за елиминирање г. Прибићевића и његових пријатеља. Г. Прибићевић је у неку руку представник и израз Срба из Хрватске и Славоније, оних Срба који вековима живе у заједници са Хрватима, па се не може ни замислити неки разуман и трајан начин решења хрватско-српског питања, без учешћа и без одобрења тих Срба. Као што се не могу искључивати Хрвати, тако се не смеју искључивати ни Срби, ако се озбиљно и истински мисли на уређење наших унутарњих тегоба. Значи дакле, да коалиција са г. Прибићевићем, сама по себи, није никаква запрека за разговоре са хрватским незадовољним групама, ако ти разговори имају за циљ ликвидирање хрватског питања. Са гледишта државне политике јединства, коалиција са г. Прибићевићем даје гаранције за солидност и чврстину државне заједнице, искључујући могућност макаквог цепања и комадања државе. Није дакле у питању то, ко би учествовао у евентуалним разговорима, јер ту не сме бити искључивања, већ је у питању, какво би држање поједине групе имале у појављеним споровима и конкретним предлозима. До разговора, до једног озбиљног разговора са Стјепаном Радићем није се могло уопште доћи. Само

ако се претходно сруши Радић и онемогуће сепаратисти, био би отворен пут за споразумевање са хрватским групама, које признају монархију и династију, и које не траже посебну хрватску државу ни државно-правне аутономије.

Коалиција са самосталним демократима како је ја схватам, имала је дакле за циљ не да спроводи неку анти-хрватску политику него да учврсти фронт јединства, и да прими борбу са сепаратистима ма где они били. На жалост, г. Прибићевић није могао за ту политику да придобије више од 15 посланика из свога клуба, а са тим бројем опет се није имала потребна парламентарна већина. Демократска странка, како се онда видело већ је била озбиљно заражена, кад се једва трећина посланика одлучила да остане на програму странкином. Друге две трећине пошле су са г. Љубом Давидовићем, примајући и одобравајући ствари које су раније изгледале немогуће. О томе је опширан говор у чланцима противу владе г. Давидовића, који се чланци налазе у другој делу књиге. Кабинет г. Пашића не само да није имао већину са приласком самосталних демократа, него се десило и то да је изгубио потпору Џемијета и Немаца, које су групе отворено пришле опозиционом блоку. Доласком Радићеваца у парламент, положај кабинета г. Пашића постао је врло прекаран, да не кажем критичан. Круна међутим није била расположена да одобри нове изборе. Да би се добило вре-

мена, после дужег преговарања и тумарања, и после поновне оставке г. Пашића, опет је образован радикално-демократски кабинет који је краљевим указом закључио седнице Народне Скупштине, избегавши да буде оборен од опозиције која је имала већину са Радићевцима. Та већина имала је пуно својих мана и недостатака, али је једно несумњиво, да је била бројна већина. Кад се један кабинет нађе у мањини, он по парламентарном реду има да учини ово двоје: или да предложи и изведе распуштање Скупштине и нове изборе, или да одступи, ако тај предлог не прими Круна. Кабинет г. Пашића учинио је нешто што лежи по средини. Он је указом закључио скупштинске седнице, јер буџет је био изгласан, и по Уставу су седнице парламента могле бити закључене. Са гледишта Устава није дакле учињена никаква повреда овим актом закључења, али са гледишта политичког ауторитета владе, са гледишта парламентаризма, могле су се чинити крупне и озбиљне замерке оваком макар и привременом решењу. Једини оправдани разлог којим се дао бранити поступак владе, јесте стање нужде. Политичка нужност захтевала је да се решење кризе одложи, па је тако и учињено.

Влада г. Пашића осећала се врло неугодно у овом неодређеном парламентарном положају, иако су седнице Народне Скупштине биле закључене редовним путем, до 20 октобра. Влада се осећала неугодно зато што

је знала да нема већину у парламенту, и да према томе не може спровести ниједан политички акт од значаја. Влада је могла вршити чисту администрацију, али се и за администрацију носи одговорност. Из тих разлога кабинет г. Пашића, по једнодушној жељи свих чланова владе, одлучио је да овој ситуацији учини крај и предложи Круни да се скупштина распусти. Ако тај предлог не би био примљен, влада подноси оставку. Председник владе изложио је у једноме меморару разлоге за ову одлуку, за коју је влада сматрала да најбоље одговара ондашњој ситуацији.

Круна међутим није примила предлог г. Пашића да се распусти Скупштина, и уважила је оставку радикално-демократског коалиционог кабинета. Круна је налазила да треба покушати радити са парламентом, и поверила је г. Љуби Јовановићу, председнику Народне Скупштине, да сондира могућност једне парламентарне владе, под његовим председништвом. Г. Јовановић се примио да изврши то сондирање, услед чега се појавила бојазан да радикална странка не буде подељена у погледу схватања ситуације и учешћа у њеном развоју и решењу. Шири главни одбор радикалне странке, у присуству делегата из целе земље, сазван баш због ове и оваке ситуације, узео је у оцену ово питање, и према стварном расположењу радикалних кругова, донео је закључак да се остане при политици коју је спроводио г.

Пашић. После ове одлуке г. Љуба Јовановић је изјавио да неможе наставити своју мисију коју сматра завршеном, молећи Круну да га разреши, како је и учињено.

Да кажем овде и неколико речи о покушају г. Љубе Јовановића, који није могао бити примљен ни изведен. Пре свега једну ствар хоћу да утврдим, а то је, да је г. Јовановић мислио само са целом радикалном странком да спроведе своју политичку замисао, и ниједнога тренутка није смерао на макакво цепање странкино. Г. Јовановић је даље предпостављао да би се, по примеру онога што се чинило у Србији, могло одобрити њему иако није шеф странке, да учини један покушај за који би у главном он носио одговорност. Радикална странка је сличне покушаје чинила са Савом Грујићем, Пером Велимировићем, Милованом Миловановићем, Миленком Веснићем и Стојаном Протићем, па је г. Јовановић налазио да би се, без штете по странку и земљу, њему могло то допустити. Толико у погледу односа г. Јовановића према странци. Што се тиче саме комбинације, г. Јовановић је желео да направи један радикално-клерикални кабинет, којему би, по његовом очекивању, пришао један део Радићевих посланика пошто би претходно напустили Радића. Тај кабинет би остао на темељу постојећег Устава и имао би према замисли г. Јовановића, да допринесе срећивању унутарњих прилика. По потреби, тај би кабинет доцније могао вршити и изборе.

Од ове замисли г. Јовановића, кад би она била остварена, имала би радикална странка трајне користи, како је веровао г. Јовановић са једним ужим кругом својих пријатеља.

Зашто овај предлог г. Јовановића није усвојен? Има више разлога али ћу се ја ограничити на оно што се чисто политички истицало у радикалним круговима, противу те комбинације. Најпре, у погледу поверавања г. Јовановићу да у име целе странке и са целом странком изведе један покушај, има да се каже то, да је с обзиром на велику кампању коју је водила опозиција лично противу г. Пашића, било скоро немогуће примити макакву комбинацију која би се одмах злоупотребила и искористила и противу г. Пашића и противу странке. Несумњива је ствар да је у опозиционим редовима постојала жеља, да се или поцепа радикална странка, или бар да се елиминира г. Пашић. Било једно било друго, то би свакојачко био један пораз за политику наше странке. С обзиром на данашњи изузетни ауторитет и положај г. Пашића, какав није био у времену ранијих сличних случајева у Србији, није се дало извести никакво, ни привремено повлачење његово са положаја шефа активне политике странкине. То је једно. Али, баш да се то и могло извести, или да се хтело извести, била је друга једна непремостива сметња у томе што је комбинација г. Љубе Јовановића била заснована на претпоставкама чија се тачност није могла објективно утвр-

дити. На првоме месту влада образована од радикала и Корошецове групе не би имала парламентарну већину. Ту је била најслабија страна комбинације г. Јовановића. Већину је тој влади имао дати или цео опозициони блок: Давидовић, Спахо и Корошец, или Радић. Под претпоставком да би се Корошец доиста одлучио био да иступи из блока и да са радикалима прави владу — једна врло сумњива претпоставка с обзиром на чињеницу да г. Корошец то није хтео учинити у 1923 години, када је био мање везан — ипак, при свем томе не би се имала већина. Г. Јовановић је веровао да би у томе случају једна група Радићеваца пришла овој радикално-клерикалној коалицији, и да би се тако створила већина. На тој вери г. Јовановић је заснивао своју комбинацију. Г. Јовановић је веровао да би имао успеха, и примао је за случај неуспеха да сам извуче из тога потребне консеквенце, али то његово уверење нису други делили, сем једног ужег круга његових пријатеља. Ми смо осећали да се ради о једноме плану опозиције, и поред свег поштовања које је имао цео шири главни одбор према г. Љуби Јовановићу, његова комбинација није прихваћена, јер би она нашкодила и самом г. Јовановићу. Тако смо бар ми мислили који смо желели пуну сагласност између г. Пашића и г. Јовановића, и који смо зазирали од г. Корошеца, у чију искреност нисмо веровали.

Има још један разлог непримања ове

комбинације, а то је, да би, самим покушајем формирања Јовановићеве владе, без претходних гаранција за сигуран успех био разбијен национални блок; била би разбијена коалиција радикала и самосталних демократа, и тако би сепаратисти и партикуларисти могли постати потпуни господари ситуације. Нама је било познато да су они нарочите напоре управили били на цепање националног блока, и сва њихова активност развијала се у томе правцу. Политика наших противника ишла је за тим да на сваки начин растури коалицију са г. Прибићевићем, па се та тежња појављивала и при свима доцнијим покушајима решења кризе и при свима комбинацијама које су долазиле од стране наших противника. Само да се елиминира група самосталних демократа! Тај и такав рад био је прозиран, и ми смо успели да га сузбијемо. Радећи тако мислимо да смо добре учинили, а време ће показати да ли смо били у праву.

Кад је г. Љуба Јовановић повратио Круни поверену му мисију, онда је 27 јула 1924 год. дат мандат г. Љуби Давидовићу да састави владу. Та је влада трајала три месеца, и поред свег зла које је починила, она је у неколико била и од користи. Отворила је очи многим, који данас више нису у илузији о стварним приликама наше државе, и о свима оним плановима и смеровима који су имали, под лажном и неискреном формулом „споруума“, да поруше темеље јединства Срба,

Хрвата и Словенаца. Кабинет г. Давидовића није био никакав кабинет примирења и сређења наших унутарњих прилика. Сва тврђења блокаша о братству и слози, била су срачуната на завођење хрватских и српских маса. Најглавнији догађај који је влада г. Давидовића истицала као епохалан и значајан преокрет у нашем унутарњем питању, а то је долазак Радићеваца у Скупштину, у ствари је био само један маневар, једно средство више за борбу противу државног јединства. Да то још боље истакнемо. Познато је да је опозиција још од 1922 године покушавала да придобије Радићевце за улазак у Парламент, али су ти покушаји стално остајали неуспешни. На ово питање о уласку Радићеваца у Скупштину опозиционе странке нису стварно имале никаквог утицаја. Да ли ће Радићевци напустити своју политику апстиненције или ће је наставити и даље, то није зависило ни у колико ни од г. Давидовића, ни од г. Корошеца ни од г. Спахе. Стјепан Радић је то питање решио потпуно независно од макаквог уплива и утицаја опозиционог блока. Према томе потпуно су неоснована тврђења г. Давидовића и његових пријатеља да су они успели да придобију Радића за позитивну сарадњу у Парламенту, и за индиректно признање државе и државног поретка. То не стоји, већ на против стоји обратна чињеница, да је Стјепан Радић за своје планове и своје циљеве употребио и искористио ужи опозициони блок. Он је био

тај којему је ужи блок са г. Давидовићем на челу служио као средство за његову политику. Г. Љуба Давидовић, као што се то видело из целокупног држања његовога кабинета није у опште имао никакву државну политику. Он је био оруђе политике Радићеве, и зато је морао скрахирати чим је Радићу стављена једна озбиљна препрека, т. ј. чим је онемогућена Радићева политика.

Стјепан Радић није послао у Београд своје посланике зато да би помогао неку политику Љубе Давидовића. Он је своје људе упутио у Скупштину из чисто својих разлога, па је према томе разумљиво што Радићевци нису никако хтели да наиђу на терен неке политике споразума коју је Љуба Давидовић мислио да постави као циљ своје владе. На све покушаје да се од стране Радића учине потребни кораци, и да он одустане од својих политичких захтева чију немогућност увиђају свакојако и Давидовићеви пријатељи, на све те покушаје Радић је одговарао негативно. Шта више Радић је отворено нападао Краља, Монархију и јединство, у место да призна постојећи државни поредак. Наивни људи су се чудили оваком држању Радићевом и питали су се, зашто је његов став и под владом г. Давидовића тако негативан, док је озбиљним политичарима било јасно да Радић то чини зато што он спроводи другу своју политику, и што не прима Давидовићеву концепцију споразума. Г. Љуба Давидовић је отишао и даље у својим покушајима да при-

воли Радића на позитивнији рад, па је чак дошао на доиста јединствену идеју да понуди Радићевце да уђу у саму владу као Радићевци, као републиканци и као припадници Треће Сељачке Интернационале. Г. Давидовић је свакојако мислио да превари Радића изгледама на власт, али је овом понудом показао да мало познаје Стјепана Радића. Чим је Радић видео и чуо да доиста постоји могућност да његови људи уђу у владу — ма да је за тај улазак, како се доцније сазнало, Круна постављала извесне, потпуно разумљиве услове — Радић је ову понуду прихватио али је хохитао да у једном говору објасни, како улазак Радићеваца у владу, не значи ниуколико напуштање Радићеве политике и прилажење политици Давидовића, него је само једно средство више и једно средство ближе за остварење чисто Радићевих циљева.

Да је Радић имао своју посебну политику која је у суштини иста од уједињења до данас, и да није никада ни помишљао озбиљно на неки споразум, то се може закључити и из његових изјава по којима је у опште оспоравао г. Давидовићу компетенцију за извођење политике споразума са Хрватима. Радић је то чинио једино зато да би се ослободио г. Давидовића и његових људи који су наваљивали да изиђе са конкретним предлозима за споразум. Да је г. Љуба Давидовић у истини спроводио неку државну политику он је требао да прекине са Радићем у ономе тренутку када му је Радић одрекао формалну

компетенцију за споразумевање. Јасно је дакле било да је Радић у сарадњи са Давидовићем, тражио нешто друго а не споразумевање са Србима. Али Љуби Давидовићу је био циљ да ослаби радикале, и он је ради тога партијскога циља пристајао на све па чак и на то да му Радић отворено одрекне подобност за политику споразума, па он ипак да настави ту политику коју једна страна, а то је Радић, није у опште хтелo да води, а друга страна, то је Давидовић, није у опште била квалификована да спроводи.

Али да се вратим Радићу. Да је Радићу било иоле стало до споразумевања са Србима, он би то урадио још у априлу 1923 године, када су радикали за то били расположени, а не би т. званим Марковим протоколом пресекао у корену ту политику. И 1924 године Радић је могао покушати, да је хтео, политику споразума, али је онда био ред да се обрати најпре радикалној странци, као главном представнику српскога дела народног, а потом и другим странкама, чији је пристанак такође неопходан за остварење оваке политике. Радић то није учинио јер њему у опште наје било до споразума. Да би још више испољио прави карактер своје посебне политике, Радић није дошао у Београд, није послао ни своја пуномоћства за верификацију, под изговором да их је погубио! Он је пустио своје људе да дођу у Београд, али се сам није ни овим доласком хтео да демантује. Остао је оно што је био: про-

тивник уједињене Југославије и екстремни сепаратист.

Питање је сада, из којих је разлога Радић одлучио да прекине са политиком апстиненције и да своје људе упути у Београд, ради експеримената са Давидовићем. Ја сам већ истакао, да Радићевце није довео у Београд г. Љуба Давидовић, и да они у Београд нису дошли ради стварања споразума. Може бити да је понеки Радићевац озбиљно мислио на споразумевање са српским странкама, али то су појединачна схватања, без значаја за рад Радићеве партије као такве. Ја овде говорим о Радићу и о његовом плану. Зашто се Радић одлучио да дође у земљу, и да упути своје људе у парламент, да би оборили владу г. Пашића, кад није у исто време био решен да у истини сарађује на стварању неког споразума између Срба и Хрвата? Да се сигурно одговори на ово питање, то још није могуће, јер се Радић чувао да отворено изнесе све своје намере. Али ипак има једна ствар која је несумњива, и која се може утврдити, а то је, да је Радића у овоме определио чисто туђински утицај, утицај са стране. Један од таквих утицаја је несумњив. Стјепан Радић се споразумео са болшевицима у Москви и склопио је са њима нарочити пакт за узајамну помоћ. Појединости тога споразума нису познати, али је једно сигурно, да је Радић у Москви примио обавезу да своје посланике пошље у Београд, да би се оборила радикална влада и да би дошла на

управу земље друга једна комбинација, која би била погоднија болшевицима и њиховим плановима. Коликог су учешћа у овоме пакту имали други непријатељи наше државе, у Бугарској, Маџарској, и другде, то се не може још знати и какву су помоћ болшевици обећали и пружили Радићу, и на шта су се они обавезали према Радићу, ни то се не зна. Велики европски листови везали су за повратак Стјепана Радића у земљу и за формирање Давидовићеве владе извесне изгледе, који су могли наступити, али који се срећом нису остварили. За мене је важно да утврдим то, да је Стјепан Радић дошао у земљу, и да је своје посланике упутио у Београд једино и искључиво ради тога, да би постигао оно што је био уговорио са болшевицима, и са другим туђинским помагачима. Комбинација Љубе Давидовића са Радићевцима, била је дакле у суштини једна комбинација створена у иностранству поглавито у споразуму са болшевицима, који су тако покушали у нашој земљи да остваре своју кобну политику социалнога и економскога расула, политику, рушења и политику грађанскога рата.

Ја не мислим да је Стјепан Радић прави и уверени болшевик, и да је он прихватио овај план из неке болшевичке идеологије. Радић је примио болшевичку понуду, или је сам понудио болшевицима своју сарадњу, из својих разлога. О томе који су то разлози постоје две верзије, и свакојако је једна од њих тачна, или боље рећи обадве скупа дају

одговор на питање о правој Радићевом смеру. По једноме схватању Радић је зато одлучио да се врати у земљу, што је у редовима његових присташа отпочело расуло, и што су многи Радићевци били незадовољни стерилном и авантуристичком политиком свога вође. Чак и у самој клубу Радићевих посланика, у тако званом Хрватском Народном Заступству појавила се опасност расцепа, јер су извесни посланици Радићеве странке били расположени за позитивну сарадњу и за напуштање политике апстиненције. Да је Радић остао у иностранству, овај процес би био знатно убрзан. Ја знам из својих личних опажања у Хрватској, Далмацији и Босни и Херцеговини, да су Радићевци бирачи били јако поколебани, и да је био врло повољан тренутак да се путем нових избора и још више допринесе овој освешћивању и прилагођавању држави и постојећем државном поретку. Несумњиво је дакле да су ове појаве могле одредити Радића да се врати у земљу, и да упути своје људе у Београд, да би омогућили Давидовићеву владу. Други је разлог захтеву болшевика, да Радић напусти политику апстиненције и да активном борбом припреми што повољнији терен за болшевиizam на Балкану, на једној широкој основи. Да ли су болшевици имали и какав план за једну скору, ефикасну акцију, па им је ради тога било стало до преокрета у нашој држави, то се не зна. Сигурно је само то, да су ова два разлога одредила Радића да

дође у земљу, и из његовог држања за све време трајања владе г. Давидовића могло се закључити да он спроводи и свој и неки туђи план. На срећу, ти се планови нису остварили. Падом владе г. Давидовића, државни брод понова је упућен правцем који једини може да обезбеди срећу и напредак уједињенога народа, само ако се буде умело и знало паметно и искрено радити, да би и Срби и Хрвати и Словенци били задовољни.

ДРУГИ ДЕО

ВЛАДА Г. ЉУБЕ ДАВИДОВИЋА

(28 ЈУЛИ — 5 НОВЕМБРА 1924)

А. ПРЕД САСТАВ ДАВИДОВИЋЕВЕ ВЛАДЕ

(Од 12 априла до 27 јула 1924)

МЕТАМОРФОЗЕ Г. Љ. ДАВИДОВИЋА

10 маја 1924.

Криза створена оставком кабинета г. Пашића и предлогом његовим да се распишу нови избори, још траје, али је ово трајање, поред неугодности коју свака криза изазива у државном животу, донело извесне несумњиве користи. Ми смо од самога почетка настојали да укажемо на праве узроке ове кризе, да обележимо њен политички значај и да изнесемо побуде и циљеве који подвајају радикално-демократску коалицију од опозиционога блока. Ми смо желели да народу јасно истакнемо о чему се ради у овој доиста тешкој унутарњој кризи, па смо се трудили да објективно обележимо с једне стране правац унутарње државне политике заснован 1 децембра 1918, а потврђен и оснажен 28 јуна 1921, — која правац неодступно брани коалиција радикала и демократа г. Прибићевића, — с друге стране да констатујемо нову оријентацију коју је опозициони блок са Давидовићем и г. Радићем хтео да наметне земљи. Истакли смо да је опозициони блок, пред тешкоћом да своје

хетерогене и неискрене намере представи у једној формули која би се дала прилагодити идеји државнога и народнога јединства, покушавао своје намере да покрије формом једне пословне владе која не би радила политичке ствари. У немогућности да на овој подлози оствари своје циљеве, опозиција је, кроз уста г. Давидовића и г. Павелића, као и г. Шуменковића, на загребачком збору, обележила и извесну идејну заједницу. На томе збору, иако стидљиво, истакла се главна линија мењања досадање унутарње и државне политике.

Г. Давидовић и његови другови тврдили су да је опозициони блок једна конструктивна заједница која има да поведе државу новим правцем. Говорило се и писало се да је Радић променио свој програм и да је могуће са њиме сарађивати. У тој другој фази кризе г. Давидовић у име целог блока тражио је од Круне мандат за састав једне парламентарне владе. Он се позивао на то да има за собом једну парламентарну већину, и да та парламентарна већина даје гаранције за успешан законодавни и управни рад у држави, под једном владом у коју би ушли и Радићевци, или би је бар помагали. Ми верујемо да је г. Давидовић озбиљно намеравао да оваку једну владу формира, али његовим уверавањима о држању Радића и радићеваца није се могла покљонити вера. Очекивало се с правом да од Радићеве стране дођу не само изјаве него и извесни акти који

би могли дати основа да је један овакав прекрет код Радића могућ. Те изјаве и ти акти нису дошли ни у Загребу, приликом посете г. Давидовића, ниги пак после одржаног пленарнога скупа свих Радићевих посланика у Загребу. Напротив, на томе скупу донета је једна резолуција коју су савезници Радићевци покушали да измене у Београду и да тако прикрију њен прави значај. У томе нису успели, и кад је та резолуција објављена, цео свет је видео како се злонамерно игра Радић са државом, са партијама и са угледом наших политичких људи. После тога издајничкога прогласа, сваки је очекивао да ће г. Љуба Давидовић са својим савезницима положити оружје и признати да је његова политика прспала. Међутим са њим се десило нешто потпуно нечувено. Круна, у жељи да омогући парламентарни рад без избора и да нађе један помирљив излаз из ситуације, изјаснила се у корист покушаја једне концентрационе владе. Г. Љуба Давидовић, уместо да остане при својој тези и своје предлогу, односно да лојално изјави како је његова политика била друкчија и како услед немогућности такве политике он оставља да се криза реши на начин како је предлагао г. Пашић, — наједанпут постаје присталица концентрационе владе! Он оставља и формулу пословне владе која би отерала радикалну странку и г. Прибићеву са управе земље, напушта идеју блока, због које је расцепао своју властиту странку, и даје нову формулу у изјави објав-

љеној у јучерашњој „Правди“. У тој изјави каже г. Давидовић: „Ми тражимо концентрациону владу, али концентрацију без г. Пашића и без г. Прибићевића“. И да би подкрепио овај чудни захтев и сакрио свој пораз, г. Давидовић објављује у исто време један бедан лични напад противу г. Николе Пашића.

На тај напад скроз проткан нетачностима и извртањима, ми ћемо имати прилике опширније да одговоримо. За данас наглашујемо да се нећемо дати збунити овом дигресијом г. Давидовића, која је јединствена у парламентарној пракси. Претучен као вођа блока, г. Давидовић би хтео да васкрсне као лидер концентрације. Жалимо јако што ова може бити и разумљива жеља г. Давидовића, после свега што се десило током кризе, може остати само једна интересантна успомена и један класичан пример политичке и парламентарне недоследности, недостојне озбиљних политичких људи.

ПОГРЕШНИ ПРАВАЦ

17 маја 1924.

Јучерањи пријем г. Давидовића у двору дао је повода да се говори о образовању једне парламентарне владе под председништвом г. Давидовића и која би влада према уверавањима представника блока, могла радити са парламентом. Ми не знамо да ли ће

развој кризе узети овакав обрт, и не желимо да се упуштамо у нагађања о могућности овакве једне радне а парламентарне владе. Па ипак потребно је осврнути се на извесне моменте који могу да послуже као мерило за оцену оваквога једнога решења.

Ми смо имали прилике да једанпут обележимо како изрази „пословна влада“ и „изборна влада“ нису позајмљени из земаља где постоји прави парламентарни режим. У нашој Краљевини коју је Устав означио као парламентарну монархију, свака влада мора бити парламентарна влада, што значи да она мора имати поверење и Круне и Народног Представништва. Поверење Круне добива једна влада именовањем од стране Круне, а поверење парламента огледа се у одобравању и постанка и трајања једне владе од стране скупштинске већине. У извесним приликама, ако једна влада нема поверење у Народној Скупштини али она има разлога веровати да је народно расположење у корист те владе и да у народу таква влада има потпору и већину, приступа се изборима на којима народ има да каже своју реч. Кабинет г. Пашића учинио је предлог Круни да се у данашњем спору између двеју супротних страна консултује народ и да он својим гласом определи коју политику одобрава. Насупрот овој тези кабинета г. Пашића, истакао је г. Давидовић у име блока опозиционих странака, рачунајући ту и Радићевце, да он има већину у Скупштини и да према томе, нема потребе

да се иде на изборе. Ова изјава г. Давидовића претпостављала је да се блок опозиције споразумео на једној позитивној основи, и да је тим споразумом омогућен заједнички рад и Давидовићевих пријатеља, који тврде да су још увек присталице народнога и државнога јединства и да желе одржање Устава од 1921 године; и г. Корошеца, који тражи „самостојну и неразделиву Словенију“; и г. Мехмед Спахе који ради на аутономији Босне и Херцеговине и њеном везивању за Загреб; и теразијских земљорадника који не знају уопште шта хоће и који час позивају своје бираче да се сједине са Радићевим сељачким масама, а час изјављују да је Радић неурачунљив и да са њим не могу радити. А као најглавнији савезник г. Давидовића и који има најјачу групу у блоку, истиче се Степан Радић са својим захтевом независне миротворне хрватске сељачке републике! Каква је то основа, на којој би се блок споразумео, то нико не зна, па према томе не може се ни видети колико је која странка попустила од свога програма. Али, да Радић није ништа попустио, то показује последња резолуција његове странке која је растерала све илузије наивних људи.

Према томе, ако г. Давидовић ствара парламентарну владу, он мора рачунати са позитивном сарадњом Степана Радића и за ту сарадњу мора жртвовати велико дело народнога и државнога јединства. За нас је потпуно јасно да једна парламентарна влада

опозиционога блока значи очевидно напуштање досадашњег правца унутарње државне политике и скретање на једну нову оријентацију, чији исход нико не може да предвиди. Да ли ће та нова оријентација довести само до „проширених самоуправа“ у смислу предлога г. Воје Маринковића, или ће се остварити аутономије историјских покрајина, по жељи г. Корошеца и г. Спахе, или ће се пак стварати засебна Хрватска Република, по захтеву Степана Радића, то се не зна. А што се позитивно зна, те је да би овака једна комбинација значила једно попуштање од најбитнијег основа и смисла нашег националног јединства и скретање у правцу цепања и парцелисања. Тај пут не ваља и ми кажемо гласно и јасно да тај пут није добар и да не треба ни покушавати њиме ићи.

НЕУСПЕХ Г. ДАВИДОВИЋА

21 маја 1924.

Јуче је г. Пашић добио мандат за састав једне парламентарне владе, и он је провео дан у саветовању са својим пријатељима о излазу из кризе на овај начин, без распуштања Скупштине. Тиме је у расплету кризе учињен нови обрт, и ми се за данас удржавамо да говоримо пре коначнога решења. Ми желимо да се задржимо на неуспеху мисије г. Љубе Давидовића у формирању једне пар-

ламентарне владе састављене из група опозиционога блага.

Коминике који је издат поводом тога неуспеха, већ је коментарисан у нашем листу, с обзиром на ону некоректну инсинуацију коју он садржи, и која је доиста један уникум своје врсте. Али тај коминике, потписан и од Радићеве странке, карактеристичан је и по томе што он јасно обележава потпуну спрегу г. Давидовића са Стјепаном Радићем. Јер кад г. Давидовић и г. Мачек заједно изјављују да им је онемогућено да образују свој кабинет, онда мора међу њима да постоји извесна идејна заједница. Немогуће је доиста предпоставити да Радић тражи савез и сарадњу са Љубом Давидовићем, и да, обратно, Љуба Давидовић очекује од Радића потпору, а да и један и други остају на својим начелним програмским погледима.

Тиме смо обележили ону тачку у којој ваља тражити објашњење, зашто је један кабинет г. Љубе Давидовића, уз сарадњу блока, изгледао немогућан. Та немогућност постојала је од самога почетка и она је морала избити на видело чим су отпочели разговори за стварање овакога једнога кабинета. Јер, свака влада, макар она трајала само један дан, има по природи и суштини својој да чува државу, да обезбеди правилно функционисање акција сваког уставнога и законскога фактора, и да тако доприноси развиту и напретку земље. То претпоставља да постоји извесна сагласност бар у овим најбитнијим

основама политичкога живота, без које сагласности не може бити речи о преузимању државне управе. Г. Љуба Давидовић хтео је да пређе преко тога, и да на неки начин прикрије ову хетерогеност у циљевима и програмима. Он је то хтео да учини не са једном странком, која би била на редовном парламентарном терену, већ са једном групом чији шеф седи у Бечу и ради противу државе, а чији чланови овде у земљи доносе резолуције субверсивног карактера.

Интересантно је са колико је лакоће и наивности ушао у овај вртлог г. Љуба Давидовић, живећи чак у уверењу да ће он решити хрватско питање! Он ни толико не види, да се у опште ниједно питање не може решити са Стјепаном Радићем, а камо ли овај деликатни и тешки проблем српско-хрватских односа. Г. Давидовић је требао да погледа мало и на своју дружину, па би и у томе погледу морао биги далеко уздржљивији и обазривији односно могућности рада са њима. Преко свега тога хтео је г. Давидовић да пређе сувише олако, али то није било могуће. У томе је објашњење о немогућности владе блока са г. Давидовићем на челу.

Ми смо стално истицали и истичемо, да се не може озбиљно предузимати никаква заједничка акција без заједничкога политичкога програма. Такав програм, и такву линију имају данас једино радикали и самостални демократи. Зато су ове групе и по-

зване да приме управу земље и да за њу носе одговорност, јер имају јасно обележену линију. Линија г. Давидовића и целог блока је чисто негативна, неконструктивна. Она би добра била за рушење државе и њенога јединства, а никако за изградњу на основи јединства и компактности.

МАНИФЕСТ БЛОКАША

23 маја 1924.

Опозициони блок похитао је да поздраву нову коалициону владу г. Пашића једним прогласом који је врло интересантан, јер садржи мало више обавештења и мало више признања него до сада. У томе прогласу удружени Давидовићевци, Радићевци, клерикалци и Спаховци објашњују своју заједницу дајући јој карактер једне позитивне, парламентарне комбинације са одређеним програмом. Они кажу изречно:

„Ми смо се удружили за заједнички рад на једном јасном и одређеном програму: *да створимо могућност братског споразума између свих народних елемената, а нарочито између Срба и Хрвата*. Ми смо се удружили да припремимо терен за тај споразум.... Ми смо за тај програм добили већину у садањој Народној Скупштини изабраној под радикалном владом и знамо да би та већина само могла порасти на једним

у истини слободним изборима. И с тога смо били готови да по парламентарном реду примимо и одговорност за ту политику, и били смо у стању да је примимо, јер би је заједно са нама поделила Народна Скупштина, представница народа... *Удружени да доведемо до споразума Срба, Хрвата и Словенаца, о начину на који ћемо колаборирати у дефинитивној организацији државе и у њеној управи, ми остајемо удружени да се боримо...*“

Ова изјава садржи неколико признања која смо ми у више маха тражили да чујемо а која г. Давидовић и његови другови никако нису хтели учинити, обмањујући своје пријатеље и своје бираче да још стоје на темељу народног јединства Срба, Хрвата и Словенаца. Сад се г. Давидовић више не устручава и отворено изјављује да се удружио са Радићем да би остварио братски споразум између Срба и Хрвата. Какав би то споразум био и по коју цену, то г. Давидовић не каже, али он свакојако одустаје од своје досадање политике која је заснивала и организовала државу на начелу народног јединства, а не на подвојености између Срба и Хрвата и неком уговору између ова два племена. Овим одступањем од основне линије целокупне политике демократске странке, г. Давидовић напушта своју странку и прилази једној новој оријентацији. То је његово лично право, али онда он има дужност да отворено и јасно каже својим бирачима да је променио мишљење и да сада гледа на

наше државно уређење кроз наочаре Стјепана Радића и других блокаша. Што је најружније код овога поступка г. Давидовића, то је његова смелост да у манифесту изјављује како је он са својим пријатељима *за тај програм* добио већину у садањој Народној Скупштини изабраној под радикалном владом! Међутим целокупно јавно мњење зна да је г. Давидовић заједно са другим демократима ишао на изборе са лозинком народног јединства, да је у томе смислу донета изречна одлука и посланичкога клуба и земаљске конференције демократа, и да данашње напуштање овога правца од стране г. Давидовића и његових другова представља праву издају и неверство учињено према бирачима. Ми тврдо верујемо да ће г. Давидовић на изборима у томе погледу добити од својих бивших бирача достојан одговор.

Опозициони блок изјављује још на крају у своме манифесту, да жели да оствари својим споразумом *коначну организацују државе и њене управе*. Ми не знамо шта се тиме хтело да каже, али ако г. Давидовић и његови другови у овоме питању усвајају гледиште Стјепана Радића да је данашње државно уређење само привремено, они се у томе љуто варају. Наше државно уређење и са гледишта унутарњег државног права и са гледишта међународнога права коначно је и слободно од ма каквих замерака. Оно може бити мењано редовним уставним путем, ако зато буду испуњени услови које Устав про-

писује, али та теоријска могућност ревизије Устава не значи и не сме да значи да је наша државна организација ма у коме погледу привремена.

Проглас опозиционог блока јасно показује зашто је најбољи и најцелисходнији начин у решењу кризе био тај да се повери састав кабинета групама које спроводе политику народнога и државнога јединства, за коју политику несумњиво се залаже већина нашег уједињеног народа. Политика коју је хтео да спроводи г. Давидовић, сувише је тешка за његова плећа, а кад је при томе поведена у заједници са Радићем, њена немогућност више је него очигледна.

ДАВИДОВИЋЕВА „ДРУГА ПОЛИТИКА“

25 маја 1924.

Народна Скупштина сазвана је за понедељак 26 о. м. са дневним редом чисто формалне природе. Већ на томе првом састанку може доћи до јаснога изражаја онај став који мисли заузети опозициони блок према коалиционој влади г. Пашића. Тај блок састављају, према садањем стању ствари, Радићевци, г. Давидовић и његови пријатељи, клерикалци и Спахова група. Земљорадничка група није ушла у блок, али она има непријатељски став према кабинету г. Пашића. Цемијет и Немци расправљају о своме буду-

ћем држању а остали неколико независних посланика определиће се свакојако према своме нахођењу. Основно питање наше унутарње ситуације неће међутим бити решено ни на овој првој седници, нити пак на идућој седници Народне Скупштине. Оно се уопште не може решити никаквим пактом странака закљученим противно јавним и обавезним парслама и програмима на основу којих су поједине странке бирале и добиле поверење народа. Другим речима, ако се хоће оно што опозициони блок у своме манифесту тражи и што претпоставља корениту измену данашњег државног уређења, за такву једну акцију потребно је и поверење народа да би она имала успеха, претпостављајући наравно да се и други фактор законодавне и уставне власти, а то је Круна, сагласи са оваким радом. То поверење народа имало би тек да се добије. Али пре тога природније је да народ каже да ли одобрава оваку једну промену фронта код демократа из групе г. Давидовића.

У допуну манифеста који је потписао г. Давидовић, не водећи рачуна ни о својим властитим речима из најскорије прошлости, игноришући чак и свој проглас објављен после иступања г. Прибићевића и његових другова из демократског клуба, дошло је још једно обавештење у органу демократске странке „Демократији“, у броју од 23 маја. У чланку под насловом „Неуспех г. Давидовића“ каже главни орган демократске странке такве ствари од којих доиста сваки искрени и убеђени

присталица демократске странке требало би да се најодлучније огради. Ту се каже од речи до речи оно што се свакодневно чита у листовима блокаша и сепаратиста. „Демократија“ вели дословце ово:

„Пет је година како се ова нова држава преврћује и ломи зашто што се налази у једном лажном положају. Она је у толико у лажном положају што се државом управљало и управља противно гледиштима, захтевима, жељама и најзад, интересима највећег дела нашега народа“.

У ово неколико речи набацано је толико ружних сумњичења и неистина да ће оне остати једна мрља на образу г. Давидовића и његових пријатеља. Пет година они су сарађивали на организовању уједињене Краљевине у правцу државног и народног јединства, и у духу и смислу историјске потребе и истине да су Срби, Хрвати и Словенци неразлучно један исти народ, без обзира на макакве верске поделе, на разлике у племенским називима, или на историјске реминисценције. И данас, после пет година, г. Давидовић има моралне храбрости да згази једним потезом све то и да тврди како се од 1918 па до данас земља налази у једном лажном положају, и да још дода да се земљом управља и управљало противно вољи највећег дела нашега народа! Ми не знамо на који део народа г. Давидовић мисли, али свакојако ни он неће спорити да Срби представљају највећи део нашег троименог народа, а тек

ваљда не мисли озбиљно да се упраљало противно жељама Срба!!

Даље изјављује „Демократија“ да политички правац г. Давидовића није претрпео никакав неуспех, и да би политика, коју би г. Давидовић водио, а то је, како каже „Демократија“, *друга једна политика, коју би он сароводио* потпомогнут целом опозицијом. Не каже „Демократија“ мало ближе у чему би се састојала та друга политика, али кад погледамо на његове главне савезнике, управо на оне који и воде блок, а то су несумњиво Радићевци, јер они сами имају скоро већину у блоку, онда се може замислити каква би то луда политика била. Степан Радић поручио је пре неки дан из Беча, да жели увести своју странку у зелену Интернационалу, па не знамо да ли би и та тачка фигурирала у програму те нове политике г. Давидовића, за коју каже „Демократија“ да би претстављала „успех г. Давидовића и успех ове земље“. Ми само желимо да удес сачува земљу нашу што дуже времена од „успеха“ оваке врсте!

Има међутим једна ствар коју г. Давидовић и његови пријатељи злоупотребљају, иако врло добро знају да је они никад не могу извести, а то је питање сређивања односа са оним великим бројем незадовољних Хрвата који данас слушају наредбе Радићеве. То болно место у нашој унутарњој ситуацији, чији су узроци и дубоки и познати сваком трезвеном политичару, не може се залечити

све дотле докле се од њега прави један политички пазар да би се тим путем дошло до власти. Радикално-демократска коалиција, чувајући истинске интересе народнога и државнога јединства, жели да у границама своје моћи допринесе сређивању односа у Хрватској, али она никада неће то чинити са људима који издајнички раде противу своје властите Отачбине. Побољшање односа у погледу хрватскога незадовољства може наступити под другим условима и погодбама, које г. Давидовић и његови пријатељи нису у стању да испуне већ ни зато, што се њима и не ради у суштини о побољшању тих односа.

Г. ДАВИДОВИЋ ЗА ПЛЕМЕНСКУ ОСНОВУ

10 јуна 1924.

Демократски клуб издао је један дугачак проглас објашњајући унутрашњу ситуацију са гледишта г. Давидовића и његових другова. Тај проглас, састављен и објављен после прогласа других група са којима г. Давидовић сарађује, свакојако садржи основне линије и главне погледе групе г. Давидовића, и ми смо у праву да из тога прогласа изведемо закључке о правцу којим г. Давидовић жели да поведе земљу ако би са својим савезницима добио државну управу у руке. На жалост и поред најбрижљивијег тражења те јасне и одређене линије, ми смо нашли у

прогласу г. Давидовића пуно фраза и пуно речи, али за главну ствар остаје и даље она двосмисленост која карактерише целокупну политику г. Давидовића, У једној јединој ствари г. Давидовић је малко јаснији, али и то је речено доста сидљиво ма да та тачка његовога прогласа представља по нашем мишљењу, главну основу Давидовићеве политике. Г. Давидовић каже да је крајњи циљ опозиционога блока да се оствари један *поштен и братски споразум међу племенима*.

На какав то споразум међу племенима мисли г. Давидовић, то нам објашњују г. Корошец и г. Радић. Г. Корошец каже у своме прогласу да словеначки народ у југословенској држави може живети свој властити национални живот, једино онда ако има у оквиру државе највећу државно-правну самосталност. Он каже даље да је целокупни опозициони блок примио државно-правни програм словеначке људске странке, и да су се све политичке странке опозиционог блока програмске обвезале да ће извести уређење државе на темељу искреног и отвореног споразума између словеначког, хрватског и српског народа, — па онда додаје да те странке, а са њима и група г. Давидовића, не признају ниједно државно уређење па дакле ни данашњи Устав, које не осигурава право самоодређења словеначкоме народу. А г. Радић захтева, као што је познато, једну велику Хрватску, која би прогутала и српске крајеве и која би била организована

као република. Та два програма г. Давидовић је примио, јер и он каже, да се њему наметнула јака и неодложна потреба „*да утиче на кореништу измену политике и политичкога рада у нашој држави. У тој намери створен је опозициони блок са циљем да збратими што се почело разбратимљавати, да сједини што се почело разједињавати*“. Доиста је г. Давидовић врло велики фантаста кад може програме словеначке људске странке и Степана Радића да пригрли као пут који води збратимљавању и уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца!!

Али г. Давидовић је ипак покушао да ово збратимљавање са Радићем, са сепаратистима и партикуларистима, прикрије извесним тврђењима која се никако не могу одржати, поред све воље да верујемо у реч г. Давидовића. Он каже да је демократска странка, не чинећи никакве уступке у погледу на своје основне идеје, израдила и усвојила један програм широких самоуправа. Тај програм, вели, симпатично је примљен од странака у блоку. Добро, али зашто г. Давидовић не објасни факат да г. Корошец ниједном речју не спомиње тај скромни програм широких самоуправа него говори о највећој државноправној самосталности Словеније? А већ о Радићу и да не говоримо, пошто он и не мисли на неке самоуправе, већ тражи просто и јасно посебну Хрватску за чије је уређење сада отишао у Москву да тражи упутства код болшевика. Исто тако

звучи врло чудновато изјава г. Давидовића, да демократска странка остаје одлучно и непоколебљиво на своме програму државног и народног јединства. Ми понављамо већ по трећи пут, а мораћемо ваљда то учинити још који пут, да се оваким представљањем ствари, које није ни искрено ни веродостојно, не може обавестити народ о правим циљевима Давидовићеве политике. Ако је желео да своје пријатеље и своје бивше гласаче одржи у недоумици, онда је г. Давидовић донекле успео, јер и после његова прогласа наћи ће се наивних људи који ће веровати да г. Давидовић и његови другови нису издали основна начела своје странке и пришли табору федералиста и партикулариста. Али за мислене људе, за оне који се недају заваравати никаквим фразама, за оне који процењују политичке чињенице по њиховој стварној суштини, очигледна је ствар да овде постоји потпуно напуштање онега правца за који су правац г. Давидовић и његови пријатељи добили поверење својих бирача. Они су на једноме програму тражили народно поверење, а сада на другом једном програму споразума трију племена, хоће да искористе то поверење у Народној Скупштини. Са гледишта политичкога морала овакав покушај није коректан, јер све док г. Давидовић и његови пријатељи не изнесу пред народ, на будућим изборима, своје нове погледе на државно уређење, и док се са таквим програмом грађења државе на племенској основи не врате у Народну Скупштину,

све дотле ми смо у пуном праву да тврдимо да је већина народа за данашње државно уређење које претпоставља једнакост племена, и доследно и до краја спроведено јединство народа српског, хрватског, и словеначког. Због овога одступања групе г. Давидовића од свога програма, и услед ове промене фронта, закључење скупштинскога сазива је дошло као врло опортунa мера, да би се јасније оцртале и боље виделе линије којима иду поједине групе. Проглас г. Давидовића, иако нејасан и двосмислен, пружио је нов прилог онима који и данас сматрају да се путем нових избора може доћи до најбољег расплета данашње унутарње ситуације. Између два тabora, нека народ пресуди.

Г. ЉУБА ДАВИДОВИЋ КАО ПАРЛАМЕНТАРАЦ

26 јуна 1924.

У опозиционом блоку а нарочито од стране г. Давидовића и његових пријатеља, понавља се свакодневно како је кабинет г. Пашића извршио државни удар што је на основу чл. 52 Устава, у вези са чл. 75, закључио сазив Народне Скупштине. Ми смо имали прилике да означимо како је овим актом, потпуно коректним са гледишта Устава, одложено решење главнога питања, и како је тражена могућност да се мирније и свестраније процени целокупна унутарња си-

туација. Међутим г. Давидовић и његови пријатељи непрестано понављају како је тиме извршен државни удар, што нам даје разлога да подсетимо г. Давидовића на његове властите поступке пре пет година, и на његово држање у сличној прилици које јасно показује, као што ће се то видети из докумената које наводимо, да је цела ова ларма „о државном удару“ једна потпуно извештачена маскарада.

У септембру месецу 1919 године поднео је кабинет г. Љубе Давидовића оставку, немајући већину у парламенту. После преговора око састава нове владе, који нису успели, поверен је поново састав кабинета г. Љуби Давидовићу, и г. Давидовић у октобру те године формирао је нови кабинет демократско-социјалистички. Очекивало се да ће г. Давидовић изићи са тим кабинетом пред Народну Скупштину да се представи и да тако добије на неки начин потврду и поверење Народног Представништва. Међутим г. Љуба Давидовић никако није хтео да изиђе пред Народно Представништво. Кад је ондашња опозиција, удружена у Парламентарну Заједницу, распитала код председника парламента пок. Драже Павловића, када ће бити сазвана седница Скупштине, он је изјавио, сигурно у споразуму са владом, да за *петнаест до двадесет дана* неће бити сазива седнице. Међутим данашњи коалициони кабинет г. Пашића представио се Народној Скупштини *три дана* после свога формирања.

Опозиција у 1919 години задовољила се одговором г. Павловића и стрпљиво је чекала тих двадесет дана па је онда 21 новембра упутила председнику Привременог Народног Представништва једну представку потписану од Стојана Протића, Марка Трифковића, Стојана Рибарца, Матка Лагиње, Антона Корошеца и Богдана Медаковића, у име свих опозиционих група, тражећи сазив парламента, и подносећи једновременно једну заједничку интерпелацију на председника владе г. Љубу Давидовића о општем положају у земљи и о поступцима владиним, које она чини без споразума и пристанка парламента. На ову представку одговорио је сутрадан, 22 новембра 1919 године, председник Скупштине г. Павловић једним писмом у ком изјављује да се обратио г. Давидовићу одмах по образовању његове нове владе са питањем када влада мисли сазвати седнице Народног Представништва. Г. Давидовић му је одговорио *да м. пре петнаест до двадесет дана не може дати одређени одговор!* По истеку тога рока г. Павловић се поново обратио председнику владе г. Давидовићу и добио је одговор да ће се питање састанка Народног Представништва решити ускоро у Министарско Савету, али да још није решено! И тако : ствар стајала све до половине децембра месеца, пуна два месеца, и онда се влада г. Давидовића одлучила да Указом одложи седнице народног представништва? Ето како изгледа парламентарно осећање

г. Љубе Давидовића и какву фигуру он прави кад се сети човек његовога протеста у Народној Скупштини што се седнице закључују редовним путем на основу Устава, пошто су претходно одржане две седнице Народне Скупштине уз присуство владе г. Николе Пашића.

Али ова ствар стоји још горе по Љубу Давидовића. Јер треба знати да је Привремено Народно Представништво, према општем споразуму у децембру 1918 године, имало да остане трајно на окупаци, све до сазива Уставотворне Скупштине. То представништво имало је један специјалан карактер и његове седнице нити су могле бити одлагане тиме што их председник парламента не би сазио зато што то неће влада, нити су пак могле бити одложене указом, како је то учинио г. Љуба Давидовић. Да то покажемо и увримо једним документом. На 101. редном састанку Народне Скупштине држано 21 децембра 1918, устао је пок. Милорад Драшковић и предложио да Народна Скупштина Краљевине Србије донесе одлуку о ласку 48 посланика из те Скупштине у Привремено Народно Представништво. Тачка четврта те одлуке гласи „заједничко народно представништво састаће се 1 марта 1919 по јовом и *остаће стално на окупаци до сазивања Уставотворне Скупштине*“. Предлог г. Драшковића учињен по споразуму са владом, јеногласно је усвојен и тиме је тачно обележи посебни карактер Привременог Народног Представни-

штва које је имало остати стално на окупаци. Па ипак г. Љуба Давидовић, кад је образовао свој други кабинет у октобру 1919 године, није допустио да се сазове Народна Скупштина у седницу пуна два месеца. И кад је видео најзад да је прекардашио, онда је указом одложио седнице још за два месеца, иако Привремено Народно Представништво, према напред реченом, није могло бити одложено, сем по своме пристанку.

Овако изгледа у пракси велики парламентарцац, доброћудни чика Љуба Давидовић!

Б. ВЛАДА Г. ДАВИДОВИЋА

(Од 27 јула до 5 новембра 1924)

1. Општа критика владе

КАБИНЕТ БЛОКАША

29 јула 1924.

Криза владе отворена оставком г. Пашића решена је тиме што је Круна поверила г. Љуби Давидовићу да састави парламентарну владу опозиционога блока. Указ о тој влади већ је потписан и земља се данас налази у једној новој ситуацији. Ми претпостављамо наравно да је г. Давидовић, примајући одговорност за овакво решење, једновременно формулисао бар главне основе једног политичког и радног програма који мисли његова влада изводити. Кад ти основи буду објављени, онда ћемо имати прилике да се тиме опширније позабавимо. У овоме тренутку, признајући отворено да смо потпуно изненађени предајом државне управе у руке блоку партија састављеном из група г. г. Давидовића, Мехмед Спахе, Корощеца и Радића, ми ћемо се задовољити да учинимо само неколико начелних напомена на овако решење кризе.

Већ је било раније говора о томе да ли у парламентарним државама једна влада има

право да предложи Круни распуст парламента и вршење нових избора. Истицана су и друга мишљења у жељи да би се ослабио евентуални захтев кабинета г. Пашића за распуштање Скупштине, али се није могло утврдити да би одбијање таквога захтева било у складу са принципима парламентаризма онако како су они формулисани и укорењени у Енглеској. Ми можемо да истакнемо да је по нашем Уставу (чл. 1) наша Краљевина проглашена за парламентарну монархију, и према томе имало би се очекивати да сва појављена питања у погледу прерогатива Круне и уставнога положаја владе, буду решавана у смислу класичних принципа енглескога парламентаризма. Један од најбољих писаца енглеског уставнога права Лоренс Лоел у свом капиталном делу „Влада Енглеске“ (свеска I. стр. 33) каже следеће о овоме питању: „Други случај где Круна може да доведе до промене владе, јесте одбијање да се пристане на неки акт који изгледа влади битан за даљи опстанак на управи земље. Овакви случајеви вршења овог права од стране представника Круне десили су се у аутономним колонијама, али није вероватно да би се они могли догодити у Енглеској. Тако, захтев једне владе у колонијама да распусти аутономни колонијални сабор, бивао је у више махова одбиван од гувернера, у име Круне, обично по томе основу што су недавно били вршени избори, или што нема неког крупног отвореног пи-

тања о коме би народ био управо позван да се изјасни. У *Енглеској*, на прошив, овакав захтев једне владе није никада био одбиван све од времена *Вилгема Писа*, који је формулисао принцип да једна влада, кад се нађе пред прошивничком већином у Скупштини, може да врши апел на народ у месту да се повуче“.

О овом истом питању, о питању распуштања Скупштине, говори се и са гледишта права Круне која мора имати то средство у руци да би могла васпоставити, по потреби равнотежу између расположења у народу и једне одређене скупштине. Познати француски ауторитет у области Уставнога Права, *Есмен*, каже у свом капиталном делу „Елементи Уставнога Права француског и упоредног“ да се право распуштања парламента сматра и данас као последње средство које остаје једној влади ако има тешкоћа у парламенту. Таква влада може да врши апел на народ распуштањем Скупштине. У томе питању *Есмен* се позива на мишљење другог великог ауторитета за парламентарна питања, професора *Дајсиа*.

Код нас се међутим десило друкчије. Предлог кабинета г. *Пашића* да се Скупштина распусти није од Круне био примљен, чиме је створен преседан у правцу супротном ономе који се сматра у *Енглеској* као сагласан са парламентарним редом. Према томе, ако би се и у будуће поступало по овоме преседану, пореметила би се она си-

гурност која гарантује корисност и умесност парламентарнога режима. У питању распуштања Скупштине, уместо извеснога одређенога мерила, наступа неизвесност која може бити само штетна по земљу. Одговорност за овај преседан носи г. *Давидовић* са својим друговима.

Са гледишта политичког, кабинет г. *Љубе Давидовића* значи један страشان ударац за све присталице истинског народног и државног јединства. Г. *Давидовић* и његови пријатељи натоварили су себи пред народом једну огромну одговорност кад су на управу државну довели људе који, да се најблаже изразимо, не дају гаранције за правилан развој наших унутарњих прилика у правцу појачања монархије и учвршћења јединства Срба, Хрвата и Словенаца. Са гледишта политичкога морала кабинет г. *Давидовића* такође је једна велика грешка јер у томе кабинету седи као министар унутрашњих дела г. *Настас Петровић* који чак није имао ни толико образа да претходно иступи из радикалне странке, кад је сматрао да му част и карактер допуштају да овако срамно напусти своју странку која га је подигла и о чијем се трошку и угледу он обогатио.

Ми ћемо сачекати развој догађаја у пуноме уверењу да ће овај кабинет бити врло краткога века и да ће остати забележен као једна огромна погрешка која се могла избећи.

ЈЕДНА АНТИ-ДРЖАВНА ВЛАДА

30 јула 1974.

Члан 90 Устава прописује да министри пре ступања на дужност полажу заклетву да ће чувати Устав и да ће бити верни Краљу. Ова заклетва ставља се на писмено и њу потписује цео министарски савет. Кад је сам Устав прописао овакву одредбу, може се помислити колики је њен значај и од какве је озбиљности овакав један акт заклетве. Према томе дужност сваке владе, поред редовних текућих државних послова, састоји се у чувању основног земаљског закона и у верности шефу државе, Краљу. Када је г. Давидовић примио новинаре да им учини изјаву о програму и раду нове владе, он је том приликом рекао да се програм владе састоји у програму бившег ужег опозиционог блока, па је набројао и неколико закона непољитичког карактера које његова влада мисли спровести кроз Народну Скупштину. Ниједном речју г. Давидовић није додирнуо главно питање око кога се окреће целокупан спор и целокупна борба у нашој земљи и које питање, како се зна, стоји у непосредној вези са извођењем и чувањем Устава, односно са променом тога Устава. Ми ћемо сачекати да чујемо меродавнију реч у владиној декларацији, па ћемо онда тек истерати на чистину господу из ове владе који се и писмено заклињу да ће чувати Устав а с друге стране не престају изјављивати да остају на својим

програмима. За данас желимо да утврдимо то, да програм ужег опозиционог блока који је споменуо г. Давидовић у својој изјави пред новинарима, није довољна база за политички опстанак једне владе у нашој земљи.

Да то и утврдимо. Тај програм опозиционог блока претпоставља да се за оно време докле би остао на влади ужи блок, питање Устава и његова извођења стави на страну и да се на неки начин привремено затвори. Поједине групе опозиционог блока изјављују да оне траже ревизију Устава али да присгају не говорити о тој ревизији докле буду на влади. За то време те би групе само тајно радиле на одржању својих политичких захтева у правцу измене Устава, а јавно би њихова влада изводила једино законодавне и управне послове непољитичког карактера. Кад би опозициони блок одступио од владе, онда би свака група остала при своме програму тражећи ревизију Устава у смислу аутономија. Овај програм ужега опозиционог блока није примио Степан Радић већ је он остао у ширем блоку са целом овом комбинацијом, обећавајући своју помоћ једино за рушење бивше коалиционе владе г. Пашића. И шта се сада десило? Г. Љуба Давидовић направио је једну владу ужег опозиционог блока, и у ту владу ушли су и г. Корошец и г. Спахо са својим аутономијама. Тиме је нанет један осетан ударац ауторитету државног Устава. На бранику тога Устава налазе се г. Корошец, г. Спахо и

г. Радић, овај последњи у позадини, и они сада пред земљом и народом стоје у оваквом положају: Устав поштују у толико у колико им омогућава власт и управу земље, т. ј. у колико им даје средстава да припреме рушење и ревизију тога Устава. Што се тиче извођења Устава и његове примене у циљу јединствене државне организације, како је то уставним одредбама предвиђено, у томе погледу Устав их не веже. То питање они су решили формалним потписом заклетве сматрајући да је то довољно.

Један овдашњи лист који заступа теразијске земљораднике и који врши улогу експонента блокаша, назвао је кабинет г. Давидовића владом националне слоге. Како стоји овај кабинет у погледу националне слоге, то ћемо ми накнадно рећи. Ми мислимо да је прикладније дати влади г. Давидовића назив антиуставне Владе, јер се само тако може тачно карактерисати друштво г. Давидовића које је узјашило на комило државе са пароллом припрема за промену Устава, а у смиреној пози људи забринутих за рад парламента! Никакав рад парламента не може бити успешан и користан ако се на управи земље налазе ове четири групе од којих свака мисли друкчије о нашем народу и нашем државном уређењу, а које групе једино спаја жеља да што више поруше, да би у таквој ситуацији спровели своје партикуларистичке и сепаратистичке прохтеве. Ми смо имали у Краљевини Србији експеримената са „радним“

владама, па смо збиља радознали да видимо како ће се завршити овај несрећни потхват г. Давидовића управљен на изигравање Устава. Да му неће бити дуга века, то је јасно као дан.

ВЛАДА НАЦИОНАЛНОГ ИЗАЗИВАЊА

31 јула 1924.

Влада г. Давидовића изнела је као оправдање свога постанка један разлог који на први поглед изгледа врло симпатичан. Та влада обележена је од стране својих присталица као влада националне слоге. Један члан те владе, бивши радикал г. Настас Петровић, изјављује у „Политици“ да ће ова влада успети да реши тешки српско-хрватски проблем! Други политичари блиски г. Љ. Давидовићу и његовим друговима мало су скромнији али и они наглашују да је ово Влада помирљивости и споразума са Хрватима и Словенцима. Теразијски земљорадници на челу са г. Јоцом Јовановићем-Пижоном прогласили су владу г. Давидовића у своме листу „Новости“ као владу националне слоге. Тако се покушава једним вешто инсценираним маневром да даде кабинету г. Давидовића један карактер који он у ствари нема нити га може имати. А ево зашто.

Ми прелазимо преко изјаве г. Настаса Петровића као скроз неозбиљне јер је смешно говорити да ће Степан Радић, Корошец и

Спахо у друштву са једном шачицом српских политичара који немају поверење народа за ову своју данашњу работу, решавати српско-хрватско питање. Јадно је то српско-хрватско питање кад је дочекало да га ова шарена група мрцвари као неку подлогу свога опстанка и својега оправдања. Али баш са гледишта блокаша, односно са гледишта Степана Радића који је главни фактор данашње владе и од чије милости та влада у главном зависи, пошто је Радићева група најбројнија, кабинет г. Давидовића ни у ком случају не може бити сматран ни као покушај за решење српско-хрватских односа. По схватању Степана Радића, које је схватање прихватио г. Корошец, у чему их помаже Мехмед Спахо, Срби, Хрвати и Словенци представљају три разна народа. Г. Радић неодступно стоји на овоме гледишту и он својим посланицима даје карактер хрватског народног заступства. То хрватско народно заступство као представник хрватскога народа има, по тражењу г. Радића, да преговара са српским народним заступством и са словеначким народним заступством, и да се тако путем уговора, споразума, нагодбе или пакта, створи један државно-правни оквири државно-правни основ за извесну заједницу ова три народа. Степан Радић сматра да у име српскога народа говори она странка која има сличан положај као његова странка у Хрватској, то јест која је најјача и има апсолутну већину српских посланика. То је по његовом мишљењу

радикална странка, а за Словеначку то је клерикална група г. Корошеца. По овој тези г. Радића, споразум српско-хрватски и словеначки могао би се остварити ако би радикална странка у име српскога народа примила оваку основу, ако би напустила своје досадање схватање и ако би пристала да нашу велику и уједињену народну Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца заснива и изграђује не на крви палих жртава, на јединству осећаја, на идентичности интереса, на историјској нужности и оправданости, на здравоме разуму и корисности, него на магловитим илузијама партикулариста о потреби пакта или нагодбе између Срба, Хрвата и Словенаца. Сваки пакт, свака нагодба јесте један правни акт чије је трајање неизвесно и који се може и раскинути. Државе се никад нису стварале правним актима него фактичким путем под утицајем извесних фактора који се не дају обележити правним формулама. Отуда су државе сталне и нераскидне заједнице, а таква је и наша уједињена Краљевина.

Кад радикална странка не прима у име српскога дела народа ову тезу, кад она не прима то схватање ни у облику племенскога споразума, онда је неоправдано и нетачно говорити да кабинет г. Давидовића представља владу народнога споразума. Ми верујемо да ни г. Љуба Давидовић ни она мала група Срба не уображавају да представљају српски део народа. Још је гора по њих чињеница,

да они за своју садању политику сарадње са Степаном Радићем у опште немају овлашћења од својих бирача. Они су узурпирали своје формално право народних посланика да у друштву са Степаном Радићем, Корошецом и Спахом поведу једну политику за коју ми слободно тврдимо да је српски део народа не одобрава.

Влада г. Давидовића значи пооштрење племенске борбе ако је те борбе до сада било. То пооштрење у толико је јаче што су присталице државног и народног јединства стављене у положај да се боре против сепаратиста и партикулариста из опозиције, то јест из једног неприродног положаја у погледу на стварне прилике у нашој држави. Политика државног и народног јединства како је оно изражено у Уставу, има за собом већину народа. Ничим није утврђено да се та већина у народу претворила у мањину, и према томе долазак Радића, Корошеца и Спахе на управу земље значи изазивање српскога дела народа на борбу. Јер то ваљда неће тражити ни најзатуцанији блокаш од Срба, па ни од оних Хрвата и Словенаца који су предани народном јединству, да у Степану Радићу, Мехмед Спахи и Корошецу гледају оличење државе, државне снаге, државног ауторитета и народног јединства Срба, Хрвата и Словенаца! Такву лудорију мислимо да нико неће тврдити. Зато влада г. Давидовића увлачи земљу у племенску

борбу, јер Срби не мисле ћутати и седети скрштених руку, а то не мисле чинити ни напредни Хрвати и Словенци.

ЈЕДНА КРАТКОРОЧНА ВЛАДА

2 августа 1924.

Влада г. Љ. Давидовића има још једну главну карактеристику, коју нисмо до сада истицали, али коју не треба ипак изгубити из вида. Ту карактеристику обележило је најпре „Време“, пре два дана, у изјави једне обавештене и компетентне личности, како се тамо каже, објашњујући како је у опште дошло до те владе. Та изјава много личи на неки коминике, и изгледа да она није у вољи г. Давидовићу и његовим друговима. Истина, и они сами признају да су изненађени што су добили власт. Њихово накнадно клицање и придавање великих епитета овој влади, само је једна маскарада без реалнога значаја. Кабинет г. Давидовића представља једну чисто привремену солуцију, једно, како да кажемо, нужно зло, кад се није могло наћи друго, прикладније решење. Оваким решењем кризе није нико одушевљен. У наведеном коминикеу се то јасно каже, и ми немамо потребе да то наглашујемо. Али хоћемо да подвучемо друге неке чињенице које потврђују ово схватање и које јасно обележавају владу г. Давидовића као један пролазан експеримент.

На првом месту влада г. Давидовића потпуно је несигурна са парламентарнога гледишта. Она не располаже већином у парламенту, и мора ту већину, сваком приликом, при сваком гласању, да откупљује нарочитим споразумима, концесијама и попуштањима. Све те концесије и та попуштања иду на рачун државе, њенога угледа и њенога ауторитета. За прво гласање о декларацији владиној, г. Давидовић је, како се тврди у влади блиским круговима, обезбедио себи потпору Радићеваца, али и та привремена потпора зависи од испуњења неких услова који још нису објављени. Да су ти услови тешки, то је несумњиво, чим се г. Давидовић устручава да их објави. После декларације биће положај г. Давидовића и његових другова још тежи. То је свакојако разлог што влада намерава да одложи скупштинске седнице, да би се колико толико одржала на управи земље. Г. Давидовић и његови другови захтевали су да Скупштина ради, слали су чак и телеграме Круни тражећи њену интервенцију, а сада се спремају да што пре пошљу кући ту Скупштину у којој немају обезбеђену парламентарну већину. Јер, како рече г. Мачек, Радићевци само условно помажу нову владу дотле, докле она испуњује њихове захтеве. Лепа влада и лепа снага њена кад зависи од воље Радићеваца!

Овако је са гледишта парламентарне снаге. Са гледишта државне политике, влада г. Давидовића у опште нема никаквога смисла

и резона, јер она не представља никакву јасно одређену политику. Та је влада постала пошто су њени творци, г.г. Давидовић, Настас Петровић, Корошец и Спахо дали уверавања и изјаве да ће се држати Устава, и да ће чувати државно и народно јединство! Али у та уверавања и у те изјаве нико не верује, а најмање пак г.г. Корошец и Спахо. Њима је било стало до тога да на неки начин зауставе и пресеку досадању унутарњу политику, па су зато пристали да даду изјаве за које знају унапред да се неће остварити. Али, чим би ова влада дирнула једним прстом у државно и народно јединство, она би била готова, и она више не би могла имати ни поверење Круке. Међутим позната је и ноторна ствар да Радић, Корошец и Спахо имају једну једину жељу да то јединство поремете, и да на другој основи и у другоме правцу оријентирају живот уједињене Краљевине. Зато је пад владе г. Давидовића неминован, у најкраћем року. Влада се налази у дилеми: или да изводи Устав, и онда ће је оборити г. Радић и остали партикуларисти и сепаратисти; или пак да спречава извођење Устава и припрема његову измену, у ком ће јој случају Круна отказати своје поверење, ако, то јест, пре тога не падне под притиском народа и јавнога мњења које неће допустити да се дирне у срж нашега живота и слободе.

И кад овако ствар стоји са владом г. Давидовића, добро би било да се њени чла-

нови мало обазру на стварности и да се много не јуначе. Према томе нека не дирају ни у чиновништво, ни у добровољце, ни у друге ствари које може само једна истинска парламентарна влада да спроведе. Влада г. Давидовића то није, нити може бити. Што краће остане на управи, у толико ће мање нанети штете народу.

ВЛАДА ПОВЛАЂИВАЊА СЕПАРАТИСТА

6 августа 1924.

Питање постанка владе г. Давидовића још је обвијено извесном тамом, јер нису познате све појединости и сва обећања која су учињена пред Круном да би се добило њено поверење. Али из дана у дан избијају вести и чују се гласови који објашњују понешто из ове последње кризе, и ови гласови дају још један прилог више за оцену и карактеристику кабинета г. Давидовића. Кад је тај кабинет формиран, онда је г. Корошец изјавио у „Словенцу“, да је ово његово дело, и да он већ годину дана марљиво ради да сруши г. Пашића, па је најзад у томе и успео, како се он сам хвали. С друге стране г. Настас Петровић, у својој изјави у „Политици“ каже, да је он тај који је радио на стварању кабинета г. Љубе Јовановића, па кад му то није пошло за руком, онда је успео да оствари кабинет опозиционога блока.

У овом случају мислимо да треба веровати и г. Петровићу, јер он је доиста награђен за свој рад. Добио је министарски положај, и то најважнији ресор. Кад г. Петровић нема за собом никога и кад он представља, у парламенту, само један глас, значи да је његов удео у довођењу г. Давидовића на власт био врло велики, јер се иначе неби могло објаснити његово постављење за министра полиције. Али, ипак је вероватније да је г. Корошец прави кум овоме министарству. Како је он успео, то се данас само нагађа.

Г. Корошец је врло окретан и еластичан човек, и у политици његова се способност огледа у вештом искоришћавању лаковерности и лакоумности других, наивнијих политичара. Тако г. Корошец је са својом групом у тако званом ужем, опозиционом блоку. Он је даље и члан федералистичкога блока, а када су се чинили покушаји стварања владе г. Љубе Јовановића, г. Корошец је био готов да направи још један трећи блок, са радикалном странком. При томе је, само да би та комбинација успела, он био расположен да са радикалима прави споразум било као експонент опозиционога блока, било у име своје странке, без блока. Он је примао сваку комбинацију, само да би остварио свој главни циљ да унесе што веће растројство у наше унутарње прилике да би тиме онемогућио политику доследног спровођења идеје државног и народног јединства. Њега ништа није женирало што је у преговорима са сваком

групом друкчије говорио. Кад разговара са Радићевцима, он је екстреман у сваком погледу. Такав је исти и у преговорима са Спаховцима. Са г. Давидовићем је био мекши, али је најмекши и најљубазнији кад говори са радикалима. Онда он прима и државно и народно јединство, и онда су му главни противници Радићевци.

Г. Корошец је имао један паклени план. Он је хтео радикалну странку да заведе и да је растроји, па је ради тога стављао у изглед ствари и промене које би имале да оправдају експеримент који је он предлагао. Г. Корошец је обећавао, па је и г. Давидовићу обећао да ће се Радићева странка поцепати на двоје, да ће се већина Радићеваца одрећи свога вођа, да ће признати Краља и монархију, и да ће одустати од тражења хрватске државе за хрватски народ, и признати народно јединство Срба, Хрвата и Словенаца. На томе обећању саграђен је један стубац за потпору кабинета г. Давидовића. Кад ове ретке пишемо, још не знамо шта је одлучио централни одбор Радићеваца, али што знамо поуздано, то је да о неком издвајању Радићеваца у оном правцу и смислу како је то обећао г. Корошец не може бити ни речи. Радићева странка сад је тек ојачана, и она је данас још одлучнија да истраје у својим сепаратистичким тежњама.

Ово што вреди за Радићевце, то важи у подједнакој, а можда и јачој мери за аутономисте Корошецове и Спахове. Обе ове

групе, водећи кампању противу Устава и тражећи аутономије, успеле су тим путем да дођу чак на управу земље. Откуда би оне сада одустале од својих захтева, који су довели до успеха? Ниједан паметан човек неће у то веровати. Напротив, природно је да ће оне бити још жилавије у својим партикуларистичким прохтевима. Узалуд поручује г. Давидовић кроз „Политику“ својим савезницима да га не уцењују. Они ће га испедити до краја, и г. Давидовићу не остаје ништа друго, ако хоће да остане на власти, него да се повинује захтевима својих савезника. Јер ти савезници то су његови господари. Они имају 110 посланика, а г. Давидовићева група броји свега 32 члана, па и ти сви нису баш одушевљени овом и оваком владом.

Кабинет г. Давидовића је дакле, по своме саставу, кабинет партикулариста и сепаратиста. У њему преовлађују парцелаши, они који неће компактну државу јер та и таква држава њима смета. Узалуд се труде г. Давидовић и његови ортаци да ову владу представе као владу народне слоге. Не, то је влада народнога раздора, влада сепаратиста и партикулариста, влада средњовековног клерикализма и религиозног феудализма. Та је влада један корак у назад, и што пре она одступи, у толико ће се лакше држава вратити на прави пут јединства, који једини обезбеђује у подједнакој мери, и Србе, и Хрвате и Словенце.

ОТВАРАЊЕ УСТАВНОГ ПИТАЊА

7 августа 1924.

Декларација владе г. Давидовића изне-
 надила је својом садржином и оне који су
 наивно веровали да ће макар у последњем
 тренутку чланови кабинета увидети од какве
 је огромне штете скретање са досадањег
 правца државне политике. Из изјаве г. Да-
 видовића види се јасно да је он решен да у
 свакоме погледу попусти сепаратистима и
 партикуларистима, и да мења правац којим
 се до сада ишло у уређењу уједињене Кра-
 љевине. Влада г. Давидовића унела је у своју
 декларацију и ону несимпатичну реч „покра-
 јина“ за коју се мислило да је ишчезла из
 нашег државног живота. Та реч, то је кон-
 цесија Мехмед Спаху који тражи аутономију
 Босне и Херцеговине; та реч, то је конче-
 сија и Антуну Корошецу који тражи „само-
 стојну и нераздељиву Словенију“. После тих
 предходних изјава дошао је главни темељ
 политике коју мисли спроводити г. Давидо-
 вић, а то је изилажење на сусрет Радићевом
 основном захтеву о споразуму трију народа,
 Срба, Хрвата и Словенаца. За г. Давидовића
 не постоји чак ни државни Устав. Тај Устав
 није у његовим очима ни толико вредан да
 се спомене у владиној декларацији. У место
 Устава долази изјава г. Давидовића да ње-
 гова влада жели да нашу заједничку кућу
 уреди заједнички и договорно, и да је темељи
 на праведном и срдачном споразуму Срба,

Хрвата и Словенаца! Ако ово није фраза, а
 ми верујемо да једна влада не сме да се игра
 речима када говори у име државе, онда значи
 ништа мање него то, да је кабинет г. Дави-
 довића примио потпуно тезу Стјепана Радића
 о постојању трију народа који се имају спо-
 разумети и договорно изградити основни зе-
 маљски закон.

После ове владине декларације наша
 унутарња ситуација постаје много јаснија и
 много чистија. Тешко је било говорити о
 једној унутарњој ситуацији када су с једне
 стране чињене изјаве да се има чувати на-
 родно и државно јединство, а када се и са
 друге стране такође наглашавало да се жели
 чувати то исто народно и државно јединство.
 Међутим после владине декларације г. Да-
 видовић мора отворено признати да је ње-
 гова политика, по садржају, једна нова уну-
 тарња политика, и према томе она се са
 тога гледишта има и ценити. У осталом
 г. Давидовић и његови другови то и не крију,
 јер они изречно употребљују речи „правац
 државне политике“ који правац они мисле
 друкчије оријентирати. Они врло одсечно
 кажу да је то основна поставка њиховог
 програма, и да све остало, после тога што
 долази, јесте логична последица ове поставке.
 Ми смо и раније наглашавали да је за оцену
 унутарњег положаја наше земље најглавнија
 ствар извести на чисто свачију позицију, па
 је у том погледу декларација владина учи-
 нила један корак више. После те деклара-

ције јасно је и најнаивнијим људима да се не ради више ни о каквим споредним и узгредним питањима него да је главно питање нашега државног уређења истакнуто на дневни ред. Тиме је егзистенција данашњег Устава доведена у питање, и тиме је угрожен развитак нашег уједињенога народа у његовим најбитнијим елементима.

Г. Давидовић и његови другови изгледа да нису свесни озбиљности и судбоноснога значаја своје политике и својег данашњег рада. Предузимајући овако једну крупну ствар која претпоставља нове политичке борбе и нове политичке сукобе, кабинет г. Давидовића имао је за дужност да добро процени да ли оваку једну политику враћања у натраг одобрава макар у неколико народ и народне масе. Да ли г. Давидовић и његови другови из бивше демократске странке имају уверења да ће српски део народа такву једну политику одобрити? Да ли они мисле да ће напредни Хрвати и Словенци, људи који су искрено одани идеји јединства, моћи да одобре овакву једну политику разривања народне и државне снаге? И да ли су најзад г. Давидовић и другови промислили о ономе што је најважније, а то је, да ли се пред историјом и пред будућношћу нашега народа може и сме бранити овако једно очигледно слабљење наше народне снаге и нашег народног отпора? И најзад, да ли су г. Давидовић и његови другови толико малоумни да верују да овај страшни ударац народноме јединству

и народној снази Срба, Хрвата и Словенаца они могу до краја извести? Ми у то јако сумњамо, а време ће показати да ли смо у праву или не.

Стјепан Радић и сви сепаратисти и партикуларисти могу данас да ликују. Они доиста господаре ситуацијом у парламенту. Ова декларација, то је пре декларација владе Стјепана Радића него владе Љубе Давидовића. Она значи увод у уставну борбу.

РЕВИЗИОНИСТИЧКА А НЕ РАДНА ВЛАДА

8 августа 1924.

Влада г. Давидовића постала је услед жеље Круне да парламенат ради и да се посвршавају извесни законодавни послови који су сматрани као хитни. Отворена спорна питања за која је прошли кабинет г. Пашића сматрао да се најправилније и с најмање потреса могу решити путем избора, помакнута су у страну у жељи да се на неки начин утишају духови. Из те жеље проистекла је комбинација за стварањем једне радне владе која би потпуно на темељу данашњег Устава спроводила досадању унутарњу државну политику. Ради тога је понуђен г. Љуба Јовановић да испита могућност овакве једне радне владе која би могла да обезбеди себи парламентарну већину. Главни основ те радне владе имала је бити радикална странка што

би давало гаранције да ће се задржати досадањи правац државне политике. Ова комбинација није успела јер је била везана за извесне услове који се нису дали остварити. Онда је дошао кабинет г. Давидовића да он изврши ту мисију радне парламентарне владе и да тако одложи решење главног питања. Ми кажемо да одложи зато, што то главно питање има да реши народ, а он га не може решити без избора.

Комбинација са г. Давидовићем изненадила је целокупно јавно мишљење, јер се знало да г. Давидовић не располаже у Скупштини једном парламентарном већином која би била вољна да спроводи политику у духу и по одредбама данашњег државног Устава. Данас кад имамо пред собом декларацију г. Давидовића ми утврђујемо да је г. Давидовић са својим друговима из основа променио карактер своје владе. Уместо једне радне владе која би свршила пред парламентом најхитније законске предлоге, г. Давидовић је добио наједанпут прохтев да свој кабинет обележи као чисто политички кабинет који има да спроводи једну нову унутарњу државну политику и који чак уображава да је у стању такву политику да спроведе. Ова метаморфоза извршена је свакојако под притиском партикулариста и сепаратиста који помажу г. Давидовића и који за то помагање траже награду. Чак и београдска „Политика“ која се иначе потпуно ставила на расположење блокашима, признаје у јучерањем чланку да

је влада г. Давидовића жртвовала Радићу, Спахи и Корошецу не само народно него и државно јединство, па се „Политика“ озбиљно забринула да се не оде и даље јер би онда то довело у опасност цео кабинет г. Давидовића, који је иначе врло драг и врло мио „Политикиним“ редакторима. Природно је жељутим да сепаратисти и партикуларисти, који су главни фактори владине парламентарне потпоре, продају по врло скупу цену своју помоћ. Али на срећу нашега уједињеног народа, ни народно ни државно јединство не зависе од ове и овакве владе која се случајно и привремено нашла на државној управи. У осталом то ће г. Давидовић и сам ускоро осетити само ако и даље иде путем којим је пошао. Јер тај пут уместо примирења води у борбу. Како је изјавио један од Радићевих првака пре два дана, Радићевци сматрају да је кабинет г. Давидовића пролазан и да он има да припреми терен за изборе ради промене Устава и државног уређења. Судећи по декларацији г. Давидовића, и она је сва у томе правцу замишљена и писана, јер се никако друкчије не може објаснити оно наглашавање потребе новог правца и оно подвлачење неког новог темеља државе који би био утврђен пактом или уговором између три посебна народа, српскога, хрватскога и словеначкога. Све је дакле по жељи сепаратиста урађено.

И тако место једне пословне владе имамо

пред собом владу која изилази са чисто политичким програмом мењања Устава и доношења друкчијег уређења наше државе. Што је најкарактеристичније и што Радићевци у својим изјавама тврде, они би желели да се врше избори, и то са фронтом и са паролом: противу јединства, противу јединствене државе! Ти избори, по замисли г. г. Радића, Спахе, Корошеца и њихових помагача, не би значили ни изазивање, нити икакву опасност, јер би се вршили противу онога дела народа који има највише смисла и најбоље схватање о потреби компактне државе, а то су Срби и српски део народа! Такви избори били би потпуно по вољи блоку и блокашким пријатељима, и за такве изборе предестиниран је за министра унутрашњих дела г. Настас Петровић, кога је радикална странка била елиминирала са политичких положаја давши му компензације на другој страни. Као што се види, блокаши су смислили врло леп план, само је велико питање да ли ће успети да тај план остваре!

СТЕПАН РАДИЋ О КАРАКТЕРУ НОВЕ ВЛАДЕ. — ЈОШ ЈЕДНА ДЕКЛАРАЦИЈА ВЛАДИНА!

12 августа 1924.

За оцену правог карактера нове владе г. Давидовића, пружен је још један значајан прилог, који је објавио „Слободни Дом“ у ванредном издању од 9 ов. мес. у облику

декларације председника хрватског народног заступства Стјепана Радића, учињене представнику совјетске штампе у Москви. Та декларација саопштена је текстуелно у листовима, и ми ћемо из ње подвући само главне тачке, које утврђују колико је оправдана била наша стрепња, да ће кабинет г. Давидовића већ самом својом егзистенцијом, можда и против воље неких својих чланова, нанети велике и трајне штете нашој држави. Већ сама чињеница, што Радић изјављује да први гласови о парламентарном положају владе г. Давидовића нису били по вољи совјетима, и совјетској влади у Москви, врло је незгодна за г. Давидовића. У својој декларацији представнику совјетске штампе, Стјепан Радић прича како су била образована два блока од досадашњих опозиционих странака, један мали блок, у који је ушла и српска сељачка странка, и други шири блок, са Радићевом странком. Ужи блок утврдио је споразум, чије су главне тачке: слободни избори за Народну Скупштину и договорно решавање свих спорних питања између Словенаца, Хрвата и Срба; а после слободних избора ревизија Устава! Радић утврђује, да се мали блок изјаснио за ревизију Устава у смислу аутономистичком, док је хрватска сељачка странка и федералистичка и републиканска. Ипак је Радићева странка пристала да помаже и остварење програма ужега блока под условом, да све странке које састављају широки блок, остану и даље на свом политичком

темељу. Радић каже, да су те странке додуше тражиле, да се Радићевци одрекну својих републиканских начела, али је Радићева странка одговорила да о томе не може бити ни говора, и са тим одговором ове друге странке морале су се измирити!

У даљем току своје изјаве Радић каже, да је његов долазак у Москву ојачао хрватску републиканску странку и да су се под утицајем данашњих прилика и странке малог блока стале приклањати републиканизму. О влади г. Давидовића каже Радић, да су њени чланови искрени пријатељи совјетске републике, у пркос томе што су врло слабо упућени у праве прилике совјетскога савеза. Па онда додаје, да иначе та влада не би била ни именована, да није 18 јула саопштено да је хрватска републиканска сељачка странка ступила у сељачку интернационалу. Односно спољне политике Радић изјављује, да ће нова влада само по форми наставити спољну политику раније владе, али да ће г. Давидовић иначе имати одрешене руке. Основни програм спољне политике нове владе, по Радићевом мишљењу, биће признање совјетске Русије, никаквих тајних уговора и потпуно одвајање Југославије од великих империјалистичких држава. Те државе су наравно, у првоме реду, Француска, Енглеска и Италија.

У оцени ближе будућности и нове ере у развоју наше државе, каже Радић следеће: да је састав нове владе не само почетак новог парламентарног режима, него почетак

једног новог система унутарње управе, система сељачке демократије. Од те сељачке владе, каже г. Радић, само је један корак ка радничко-сељачкој влади, т. ј. онакој истој совјетској влади, каква постоји у Русији. Ово је на Балкану предвидео, завршује г. Радић, Лењин још 1918 године, када је говорио, да није далеко оно време, када ће се у Југославији развити јаке сељачке странке, које ће знати у своје руке добити најпре парламенат, затим владу и напослету сву власт, па тада неће бити потребна никаква револуција. Према томе, по мишљењу Радићеву, пошто је хрватска сељачка партија добила најпре парламенат, истина не сама, него у споразуму и са једним делом буржоаских партија, добила је владу, и сад јој остаје само да тражи и сву власт, па да се одрекне револуције. Радић каже, да је ова његова изјава побудила највећу пажњу и код свих страних посланстава у Москви, и то му се може свакојако веровати.

После ових изјава Радићевих, јасна је ствар и за највеће наивчине са каквим елементима и са каквим помагачима има г. Давидовић да рачуна. И што ми желимо да подвучемо, и што је најважније у целој данашњој ситуацији и у овоме опасном експерименту који изводи влада г. Давидовића, ове изјаве Радићеве нису усамљене. Исте такве изјаве у мало друкчијој форми, дао је г. Крљевић, секретар Радићеве странке, у своме чланку о односу хрватског народног заступ-

ства према новој влади г. Давидовића. А такву изјаву, само у још оштријој форми него г. Крњевић, дао је и г. Предавец дописнику „Тајмса“. Према томе, то су сагласне изјаве, које утврђују на несумњив начин истинске намере Радићеве странке. Пред таквим чињеницама влада г. Давидовића, кад већ није учинила, како рече посланик г. Жика Тајсић у своме говору, оно што је требала учинити после уласка Радићеваца у сељачку интернационалу, имала би то сада да учини, ако су јој у истини на срцу жеље за учвршћење и ојачање наше уједињене Отаџбине. Говорити о споразуму са људима, који овако говоре и мисле како то чине Радић, Предавец, Крњевић и consortes, значи угрожавати, без стварне потребе, оне интересе државе и народа, који се без крајње нужде не треба да дирају.

ВЛАДА БЕЗ ПОЛИТИЧКЕ ВЕЋИНЕ

13 августа 1924.

Шеф најјаче групе у владиној бројној већини, г. Стјепан Радић вратио се у земљу. Његов долазак је довео у забуну краљевску владу, јер изгледа да је она била вољна да се тај долазак одгоди. Жеља владина није оправдана, јер кад Радић са својом странком помаже данашњу владу, природно је да он, у својству председника хрватске републиканске сељачке странке, сарађује у политици

коју спроводи кабинет г. Давидовића. И кад је Радић дошао у земљу, могућност за такву сарадњу, интимну и стварну, пружена је у пуној мери.

Али, пре свога доласка, Радић је обележио своје држање, своје циљеве и свој правац. Приласком Радићеве групе у Сељачку Интернационалу, која је саставни део Треће Комунистичке Интернационале, Радић је хтео да нагласи и да јавно утврди особени, комунистички оријентирани карактер покрета који он води. У томе погледу Радић иде тако далеко, да Давидовићеву владу означаје као прву етапу у узимању целокупне државне власти, у руке сељачко-радничког сталеза. То је први корак ка стварању совјетске владе, у смислу предвиђања Лењинова. На другоме месту Радић истиче како његова партија стоји неодступно на гледишту федералистичком и републиканском, и како су сви покушаји да партија напусти то гледиште, остали неуспешни. То су два основна темеља његове политике, и на тим темељима Радић хће да сарађује и да помаже владу г. Давидовића.

Готојуст Радићеваца да помажу владу г. Давидовића, не напуштајући ниједну тачку свога програма, разумљива је, јер за то помагање Радићевци добивају много, а не губе ништа. Никква замерка ни са које стране не може да м се учини, као да су изневерили свој програм или да су напустили своја начелна гледишта. Али, велико је питање, и

то је оно што је битно у данашњој ситуацији, да ли је са гледишта државе и државних интереса, са гледишта народнога јединства Срба, Хрвата и Словенаца, корисно да се ауторитет државне владе ослања на овакву једну групу. Скупштина је јуче, на предлог владин, решила већином гласова, да се претрес закључи у току дана, и да се формалним гласањем утврди да ли влада располаже бројном већином или не. Изгледа сасвим сигурно да ће влада такву већину добити, али ће то бити први и јединствен пример парламентарнога живота у нашој држави, да се иза бројне већине не налази никаква политичка снага, никаква позитивна подлога за реалан рад. То је чудан парадокс, да ће Радић и Радићевци својим гласовима створити већину г. Давидовићу, али у исто време и ископати гроб његовој влади.

Има случајева да владе падају после гласања на којем су добиле формалну већину. Најчешћи је случај кад та формална већина није довољно велика, тако да влада налази да нема снаге да даље води државне послове. Али и у томе случају претпоставља се да та и таква слаба већина има једну исту политику, па ипак влада одступа Кабинет г. Давидовића налази се у једном чудном положају да иза бројне већине, чисто формалне природе, не види ништа друго него совјетски режим, федеративну републику самостојну Словенију, аутономну Босну и Херцеговину и томе слично! Како ће се из тога процепа

извући г. Давидовић, то је његова ствар. Али, како ће интереси Круне и народа бити обезбеђени, под оваквим једним режимом, то је ствар која мора свакога забринути.

СТАБИЛИЗИРАНА ВЛАДА, РАСЛАБЉЕНА ДРЖАВА.

17 августа 1924.

Влада г. Давидовића добила је при гласању о декларацији једну већину која јој, по броју, може бити довољна. За владину декларацију су гласали и Радићевци посланици иако од њих нико није уопште узимао реч за све време дискусије, пошто право да говори у име хрватске републиканске сељачке странке има једино вођа те странке госп. Стјепан Радић. Он се вратио у земљу на један начин који још није довољно објашњен, али његов долазак политички је разумљив. Радић је сазвао седницу хрватског народног заступства у Загребу и на тој седници говорио је о разним стварима, али је главни део његова говора, и првог и другог дана, био посвећен његовим погледима на државу и државно уређење, његовим схватањима о српско-хрватско-словеначким односима и његовим мерама у скоријој и даљој будућности. Једну ствар је г. Радић рекао која му се може веровати, а то је да му је по вољи влада г. Љубе Давидовића, али он је ту ствар рекао зато да би нагласио, да је он, Радић, ту владу омогућио и да главна заслуга припада њему. Наравно из тога извлачи Радић даљу

последницу да и опстанак владе зависи поглавито од тога у колико ће г. Давидовић са друговима испуњавати жеље и прохтеве Радићеве странке. После ове изјаве Стјепана Радића, влади наклоњени листови јавили су да је положај кабинета г. Давидовића стабилизиран. Ако се мислило на то колико ће времена овај кабинет трајати по вољи Радића и његових другова, онда је свакојако кабинет стабилизиран, под предпоставком да буде уживао поверење и другог уставног фактора, узимајући реч поверење овде у смислу том, да се кабинет буде држао оне политике која штити монархију, која чува углед Круне и која не угрожава народно јединство. Под тим условима могао је г. Давидовић и добити мандат за састав владе.

Али, ако је положај владе стабилизиран, према Радићу, ми тешко верујемо да је после скупштинске дебате о владиној декларацији и после дводневног говора Стјепана Радића који допуњује владину декларацију, чврстина наше државне заједнице и компактност наше националне целине онако јака каква је била пре тих догађаја. На другоме месту, ако је владин положај стабилизиран са гледишта бројне већине у парламенту, то стабилизирање извршено је по цену извесних испада и навода Радићевих о Круни, о њеном правном и уставном положају, који испеди, по оцени и највећих присталица г. Давидовића, свакојако нису ни срачунати ни учињени ради ојачања монархије и династије.

Ми ово морамо да кажемо зато што осећамо да у томе погледу влада г. Давидовића не врши оне своје елементарне обавезе према држави и државном Уставу, без којих уопште није могућа једна редовна влада у нашој Краљевини. Ми ово констатујемо без икакве помисли да из тих испада стварамо себи ма какав партијски капитал. Радикална странка је по своме програму и својим традицијама монархистична странка, и кад је на влади и кад је у опозицији, и њена је дужност, као саставног дела оних политичких фактора и група које имају да чувају државу, да се огради од оваких просто немогућних поступака краљевске владе. Остављајући на страну ово питање као врло деликатно и задовољавајући се само са оваком једном оградом, мада би смо могли о томе много говорити, ми ћемо да укажемо на другу једну ствар која је такође од капиталне важности за оцену стабилности владе г. Давидовића.

Кабинет г. Давидовића стабилизиран је после гласања у Народној Скупштини али је то стабилизирање постигнуто по једну врло скупу цену, по цену слабљења идеје народног и државног јединства Срба, Хрвата и Словенаца; по цену повлађивања сепаратистима и партикуларистима, на штету најживотнијих интереса наше народне државе. Ми смо вољни да узмемо да је г. Љуба Давидовић, у најбољој намери и са најискренијим уверењем, покушао допринети сређи-

вању наших унутарњих прилика. Сређивање тих прилика увек је била једна озбиљна брига наше странке, и ми смо то и делом показали. Један од главних стубова радикалне странке, Стојан Протић, уложио је сав свој политички углед и све своје државничке способности да питању српско-хрватских односа нађе лека, па је и тај Стојан Протић, као што се тужио својим пријатељима у једном писму које смо објавили, увидео да се са Стјепаном Радићем не може ништа учинити. Г. Давидовић је ипак учинио један покушај, па ако има очи да види и ако има уши да чује, и ако прима извештаје о стању у земљи, које он мора да прима, онда ће и сам признати да његова влада значи ослабљење државне заједнице, расточавање оних веза које ту заједницу спајају и разривање самих темеља народнога јединства Срба, Хрвата и Словенаца. Ми понављамо да верујемо да г. Љуба Давидовић то не жели и да то није желео. Па чак и да верујемо да и по неки његови сарадници у данашњој комбинацији то нису мислили постићи. Али стварност је, нажалост, таква да се не може ничим улепшати. Залуду се труде и „Политика“ и „Правда“ или други владини листови да ублаже тежину оних речи које падају и озбиљности оних смерова који се спроводе под владом г. Љубе Давидовића. Политички смер и циљ који је у опште могао имати кабинет г. Давидовића, потпуно је промашен. То је факат данашње унутарње ситуације.

ЈЕДАН КАБИНЕТ БЕЗ ПОЛИТИКЕ!

2 октобра 1924

Око питања уласка Радићеваца у владу заплела се још више унутарња ситуација, тако да се по тој компликацији још јасније види да се политика кабинета г. Давидовића не може спроводити без претходног пречишћења оних основа на којима је та политика имала бити саграђена. Дошло се, иако обилазним путем, до оне тачке одакле је требало поћи. И тако је данас кључ унутарње ситуације у питању могућности остварења једнога споразума, који би обезбедио државно јединство и развитак државе у правцу јединства Срба, Хрвата и Словенаца, а пружио би задовољење оним Хрватима који су у државном Уставу, с правом или без права, то остављамо на страну, гледали намерно заповљавање и слабљење хрватства. Око овога питања окреће се ситуација кабинета г. Давидовића, и оно ће свакојако бити повод за коначан расплет. Пре него што бисмо казали своје мишљење о томе расплету, потребно је да нагласимо неке моменте који карактеришу положај владе г. Давидовића баш у овом капиталном питању. Ми ћемо навести само оне ствари које су најширој јавности познате, не улазећи у оцену других прикривених намера јер о њима може бити дискусије да ли постоје или не постоје.

Г. Настас Петровић у разговору са својим пријатељима о састанку са Радићем са-

општио је како му је Стјепан Радић изјавио да је он, Радић, прави монархиста, да није републиканац, и да је републиканство употребио само ради тога да би од Хрвата Хабзбурговаца направио националне Хрвате. Оваку једну одвратну клевету против целокупног хрватског дела нашега народа није досада, колико ми знамо, изрекао ниједан Хрват. Да ли је Стјепан Радић доиста ово говорио г. Петровићу, може се закључити и по његовом говору на скупштини у Крашићу одржаној 28 септембра. Али на тој истој скупштини Стјепан Радић изјављује да су он и његови пријатељи, који би ушли у краљевску владу, републиканци, али да зато не мисле Краљу ништа на жао учинити! Као да би положио Краља зависно од Радићеваца! Они би, вели Радић, могли признати монархију као знак међународног јединства, али траже за Хрватску потпун народни суверенитет са посебним хрватским сабором. О границама те Хрватске Радић није ништа рекао, остављајући највећу могућност за стварање једне Велике Хрватске.

Да ли је и колико Стјепан Радић искрен при овим изјавама, и да ли његово овако скупчено признање монархије не значи само тренутно један нужни маневар, то остављамо да се другом приликом оцени. Ми у ту искреност апсолутно не верујемо. Први сарадник Радићев др. Мачек изјавио је, према извештају београдске „Правде“, да они траже споразум хрватског и српског народа. Он каже

да је већина народа у Хрватској бар принципијелно за споразум, али да код српскога народа већину имају г. г. Пашић и Прибићевић, а они нису за споразум. Требало би, по мишљењу г. Мачека, да се помоћу избора стекне већина која ће бити за споразум са Хрватима. Избори би били средство да се натера српски део народа да напусти своју досадању идеологију и да пристане на цепање државе. О самој садржини споразума са Хрватима г. Мачек није ништа говорио, пошто у том погледу нема никаквих ближих утврђених основа да би се виделе макар контуре тога споразумног акта. Претпоставља се наравно да г. Мачек дели мишљење Стјепана Радића које је напред наведено.

Нама се чини да обадве ове изјаве потпуно демантују и онемогућују целокупну политичку концепцију г. Љубе Давидовића. Јер с једне стране, Стјепан Радић и Влатко Мачек кажу г. Давидовићу да он не представља ону уговорну страну, код Срба, која би могла да води политику споразума између Срба и Хрвата, пошто ту страну представљају радикална странка и Прибићевићева група. Кад неко прави један уговор, он треба да је овлашћен да такав уговор чини. Радићевци изјављују г. Љуби Давидовићу да он није овлашћен, и да са њим не могу правити споразум пошто он не представља већину Срба. Они траже од г. Давидовића да он *предходно* направи путем избора једну већину. Без тога, споразум би са Радићем могли правити само

они који имају стварну већину међу Србима. На другоме месту Стјепан Радић подвлачи да он од посебне хрватске државе организоване као република, не мисли одустајати, а вољан је, ако баш мора, да призна монархију, као знак међународног јединства. Овај и овакав програм Радићев изгледа није прихватио г. Љуба Давидовић са својим друговима, те према томе ни са тога гледишта он није у стању да спроведе политику споразума, како је схвата Стјепан Радић. Овај и овакав програм у осталом не би примила Круна баш ако би г. Давидовић и био вољан да пође путем којим га вуче Стјепан Радић. Да ни српски део народа не би одобрио овако „споразумевање“, које би распарчавало државу и практички онемогућило монархију, то је јасно.

Као што се види, комбинација г. Давидовића, схваћена као политика, лебди потпуно у ваздуху. У томе погледу чак и сама београдска „Правда“ није у илузији, јер она констатује да је владин положај са гледишта парламентарно-уставног чврст и стабилан, док је са гледишта политике споразума тај положај *деликатан*! Блажије, доиста, није се могла обележити критична ситуација једног кабинета који има број али нема политику!

ПОЛИТИКА ВАШАРСКЕ РЕКЛАМЕ

3 октобра 1924.

Кабинет г. Давидовића налази се у тешкој ситуацији. Доведен до момента када треба да се пречисте извесне чињенице без којих није могуће спроводити никакву државну политику уз активно учешће Радићеваца и у самој влади, он покушава да избегне то пречишћавање и да продужи свој опстанак у овој досадањој неизвесној атмосфери која најбоље помаже рушилачке намере Стјепана Радића и његових другова. У таквом положају г. Давидовић, ако би водио рачуна о правим интересима државе и народа, дужан би био да много обазривије проматра ситуацију у земљи, и да се ослободи од разумљивог личног самољубља, коме су у осталом подложни сви политичари кад се налазе на власти. Ми не знамо какав ће исход данашња деликатна ситуација практички добити, али се осећамо побуђени да скренемо пажњу на стварне прилике у земљи које нису никако онакве какве их замишља влада г. Давидовића и како их представљају владини органи. Београдска „Правда“ каже на пример, да су то само сплетке кад се тврди од стране опозиције да сепаратисти и комунисти дижу главу! Она изјављује да стварни извештаји гласе друкчије, што би значило да комунисти и сепаратисти опадају. Необјашњиво је како један владин лист сме овако што да тврди! Непрестане сукобе којима је

извор данашња заоштреност односа у многим крајевима, владина штампа такође свесно игнорише, и ако су они јасан знак прилика и расположења у народу. Шта се пак ради у крајевима где влада Радић-в терор, то је таква појава да влада г. Давидовића не би требало да затвара очи пред њом. А какво је држање и расположење ненационалних елемената, и то је очигледно да је већ отужно понављати. Што се тиче пак комуниста и њихове акције, сагласни свакодневни извештаји показују ту акцију као добро организовану, из Москве руковођену и фундирану а у земљи потпомогнуту од људи који одржавају данашњи режим. И кад тако то све стоји, онда је збиља чудновато како се може говорити о неком добром стању у земљи. Од уједињења па до данас никада није било, са гледишта монархије, са гледишта државнога и народног јединства ни са гледишта народне будућности, горе и теже унутарње ситуације. Још ми, водећи рачуна о вишим државним интересима, не објављујемо све податке које имамо о приликама у земљи да не бисмо допринели још већој нервози и још већој узнемирености.

Ако се дакле ради о стварним приликама у земљи и ако влада г. Давидовића мисли да у тим приликама може наћи неко оправдање за свој опстанак и неку потпору за своју политику, онда је то једна велика илузија. Позната је ствар да се политичка снага једне владе огледа и у моралној пот-

пори коју та влада добива од јавнога мњења за своју политику и за свој рад. Влада г. Давидовића покушала је једном вашарском лармом да своју политику заклони истицањем у први ред борбе против корупције, рачунајући да ће са оваком једном симпатичном паролом задобити јавно мњење. Тај рачун двојако је био погрешан. Јер, на првоме месту, питање корупције и њенога сузбијања не стоји ни у каквој вези са правцем државне политике у погледу унутарњег уређења земље. То су две различне ствари, како смо већ имали прилике да нагласимо, и једна се не може правдати и образложавати другом. Колико је год оправдано предузимати мере за сузбијање корупције, донете од оне стране која је данас на влади, толико је неоправдано, штетно и криминално напуштати солидан темељ државнога и народнога јединства и предавати се шимерама могућности некога споразума са једним поквареним манијаком као што је Стјепан Радић. На другоме месту рачун владин погрешан је и по томе што је та борба против корупције узела пристрасан облик, што је поведена са чисто политичком тенденцијом, и што је још горе, што је ограничена на српски елеменат, како се то у Загребу подвлачи; и што најзад данашњи кабинет, по своме склопу, није довољно квалификован да оптужује министре из других странака. У томе кабинету седе или људи које је јавност већ обележила као ноторне корупционисте и банкократе, као

што су Драгутин Пећић, Мехмед Спахо и Настас Петровић, или пак људи за које је г. Љуба Давидовић 1922 године, јавно под својим потписом износио, да су умешани у коруптивне афере и да суд има о њиховом раду да каже своју реч. Тада је, на пример, г. Давидовић обележавао г. Корошеца као човека који има да иде на суд а изјављивао је да у ондашњег Министра Правде г. др. Лазара Марковића и његову савесност има пуно поверење. Афере г. Корошеца нису расправљене, али зато данас г. Љуба Давидовић седи са г. Корошецом у кабинету и подноси заједно са њим тужбу противу г. др. Л. Марковића, у чију је савесност пре скорог времена тако остентативно био веровао!

Радикална странка не мисли бранити ни једнога свога члана ако је он доиста крив. Нека се проведе кривична истрага засебно противу свакога и нека се извиди да ли су оптужбе оправдане или не. Ко изиђе чист из тих оптужаба, њему ће бити сатисфакција то, да ће жиг срама бити ударен на чело тужитеља, а за кога се утврди да има кривица, нека му се суди. То не тангира радикалну странку и то њу неће задржати на њеноме путу којим она иде у својој политици чувајући будним оком најбитније елементе наше државне будућности. Али кад се питање министарске одговорности злоупотребује од данашње владе за чисто политичке сврхе, наша странка има дужност да равном мером врати и да узме озбиљно ра-

сматрање о аферама стварним или измишљеним, то нека суд каже, госпoде која се де у данашњој влади или која ту владу помажу.

АГЕНТИ СТЈЕПАНА РАДИЋА

14 септембра 1924.

Данас се држи у Загребу велики збор Радићеве странке на коме се, као што су јавили листови, има да говори о праву самоопредељења хрватскога народа, у вези са тренутком када се има да прогласи посебна хрватска држава. На другоме месту предмет је збора стварање једне сељачке државе по угледу на савез совјетских република. У двојакoм правцу Стјепан Радић жели да потпуно поруши најосновније елементе наше државне зграде. Он с једне стране оцепљује Хрватску стварајући од ње наравно Велику Хрватску, која би имала да обухвати и добар део Срба; а с друге стране он пропагира болшевизам и ради на промени социалних односа у држави. Све ово чини Стјепан Радић не само под заштитом државних власти него и уз вољу и свесну потпору краљевске владе. Друкчије се не може објаснити тврђење владиних кругова да је положај владин стабилан и да су све тешкоће са Радићем уравнате. Ми не знамо које су то тешкоће и како су оне уравнате, али да је то уравнивање извршено капитулацијом пред захтевима Стјепана Радића, изгледа више него сигурно.

Пред овим чињеницама које својом бруталношћу боду очи и које морају забринути свакога родољуба, врло је тешко одредити и предвидети шта доноси блиска будућност. Ретко је када земља била у оваком једном очајном стању где су пријатељи монархије и јединства, активни сарадници на стварању велике јединствене Краљевине, бачени у позадину, изложени најпогрднијим нападима, најружнијим клеветама; где су широке масе српскога народа стављене у тежак положај искушења да сумњају о свему и да се питају куда ово води; а на другој страни најзатрованији сепаратисти, дрско и без зазора, јавно руше све темеље тешком муком задобивене слободе и јединства, хвалећи се при том да су свемоћни и да им нико ништа не може. Каква жалосна разлика између очајнога стања у коме је била Србија 1915 године, пред опасношћу да буде прегажена од Немачке, Аустро-Угарске и Бугарске, када је дошла понуда да склопи засебан мир и да се одрекне свога идеала, свог животног циља оличеног у ослобођењу и у уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца! Та је понуда одбијена и Србија је прошла кроз најстраховитију Голготу какву је икада испаштао један народ. Али је истина и правда победила, и те велике жртве нису биле узалудне. Срби, Хрвати и Словенци историјским преокретом наступелим опет по цену потока крви, ујединили су се, створили су своју народну државу, и узели у руке своју будућност. Па

шта се данас збива? Народно јединство данас је изложено на милост и немилост Стјепану Радићу, једноме неваљалцу који је успео да свој отров неслоге и раздора међу браћом пресади чак и у српску средину. Некадањи верни Хабсбурговац данас одлучује о судбини наше државе. Он је толико осион да већ не бира ни речи и сваким даном све више дави и гуши својим злочиначким прстима нашу народну државу. Данас ће он да говори у Загребу а за његове речи и не хаје влада г. Љубе Давидовића, немоћна да заштити оне интересе државе и народа ради којих је дошла на управу земље.

Влада г. Љубе Давидовића, како се све више открива, само је један агент Стјепана Радића. Никада нисмо могли замислити да се и тако штогод може десити, да највећи злочинац према уједињеном народу Срба, Хрвата и Словенаца, добије за своје криминалне намере најбоље сараднике у министрима Краљевине! Овим држањем својим кабинет г. Давидовића постаје саучесником у копању гроба држави. Ми смо већ у два маха нагласили да је крајње време да г. Давидовић застане на путу којим води земљу у суноврат. Ми смо били мислили да г. Давидовић неће ићи тако далеко, да му се неће ни допустити да иде тако далеко да буде послужник једног Стјепана Радића. Ми у то и данас тешко верујемо, али нажалост стварност је таква да се од ње мора сваки поштен човек заштитити. Јер све се може разумети, све се може

објашњавати али јатаковање са министарске столице једном ноторном велеиздајнику, то је ствар која се нигде није догодила нити се може догодити сем у нашој веселој земљи. А ту ствар изводе весело и куражно г. Љ. Давидовић и његови другови!

ОДГОВОРНОСТ Г. ЉУБЕ ДАВИДОВИЋА

23 августа 1924.

Загребачки „Обзор“, говорећи о влади г. Давидовића, труди се да ту владу представи као стабилизирану, поред свих оних ствари што их чини највећа група владине већине, са својим шефом Стјепаном Радићем. „Обзор“ сматра да је политички опстанак владе обезбеђен све дотле докле влада буде имала већину у Народној Скупштини, а ту ће већину имати г. Давидовић све дотле докле га буду помагали Радићевци, односно докле он буде примао ту њихову потпору. Као што се види, и сам „Обзор“ признаје, да влада г. Давидовића може одступити, баш ако би јој Радићевци указивали бројну потпору, гласајући у парламенту за владу и њено гледиште. Може наступити случај, каже „Обзор“, да г. Давидовић не хтедне примати ту потпору Радићеваца. То би се десило, ако би Стјепан Радић учинио нешто што би приморало владу да прекине са њим сваку везу. Као што се види, и „Обзор“ увиђа да

политички опстанак кабинета г. Давидовића не зависи само од бројне већине. „Обзор“ каже да ако би Радић учинио штогод, са чиме се влада г. Давидовића никако не би помирила, онда би г. Давидовић одбио да прими помоћ Радићеваца, и дошла би оставка. То је оно што смо ми већ у неколико прилика нагласили, и што представља најслабију тачку данашње владе. Сад ће ваљда „Демократија“ признати, да једна чисто бројна већина није исто што и политичка већина.

Да видимо међутим како изгледа у пракси ово схватање „Обзора“, и какве су могућности за даљи опстанак Давидовићевог кабинета. На првоме месту да кажемо, да ће Корошецова и Спахова група свакојачо чинити све могуће, да се сваки испад, сваки поступак Радићев представи у што блажијој боји као фразирање једног неуравнотеженог човека. Може Радић говорити и чинити штогод хоће, увек ће се наћи у влади људи који ће хтети то објаснити као наивну и безопасну ствар. За Корошеца и Мехмед Спаху, који се боре против државнога јединства, и који траже политичке аутономије, никакав атак Радићев на државни склоп данашњи неће изгледати довољно оштар и тако озбиљан да би представљао разлог за одвајање од Радића и кидање са њим. У овом питању се слаже са Корошецом и Мехмед Спахом и г. Настас Петровић. Његова политичка каријера везана је за кабинет г. Љубе Давидовића. Кад тај кабинет одступи, г. Настас

Петровић одлази у политичку архиву. Што се тиче г. Љубе Давидовића и његових партијских другова, они ће гутати докле могу, све Радићеве поруке, али ће, с обзиром на њихове гласаче, они морати једнога дана да застану и да се добро размисле, да ли могу и даље ићи тим путем. И ово доведе је страшно загрдило. Још није ликвидирано ни ово до сада што је Радић говорио и чинио, па се тешко може веровати да ће г. Давидовић смети још даље ићи у попуштању и сагибању пред сепаратистима и републиканцима. Најзад, то ћемо видети.

Ми смо знали да ће овакав један покушај „споразумевања“ са Радићем, како га је почео г. Давидовић, донети све ове последице и сву ову узрујаност у земљи која бива сваким даном све већа. Ми смо знали да ће сепаратисти и републиканци бити осиони и дрски, кад се од њих не траже никакве, ни најмање концесије, него им се чак изречно признаје право да остану при својим програмима и својим захтевима који се не дају довести у склад ни са монархијом, ни са државним и народним јединством. Ми смо све то знали, и зато нисмо били вољни да без гаранција пођемо једним путем који државу потреса у темељима њеним. Г. Љуба Давидовић није хтео о томе да води рачуна. Он је сматрао да је постигао велики успех тиме што Радићевци нису тражили од њега да он одустане од свога програма, што нису тражили да буде републиканац нити су за-

хтевали да одмах прогласи ревизију Устава. У ствари пак г. Давидовић је капитулирао, допустивши републиканцима и сепаратистима да са врхова државне управе, као влада и владина већина, ојачају своје редове и оснаже своје позиције. Одговорност за овакву ситуацију у земљи носи г. Љуба Давидовић са својим друговима, и он не може побећи од те одговорности.

Ми не знамо докле ће г. Давидовић моћи издржати у овом неприродном положају, али сматрамо за потребно да нагласимо, да је све ово што се до сада збило код Радићеваца, сви ови поступци Стјепана Радића, са свима осталим појавама, да је све то покрио г. Љуба Давидовић, и да за све то он носи одговорност, са Корошецом и Мехмед Спахом. Чак ако би г. Давидовић, како каже „Обзор“, једнога дана одбио да даље прима Радићеву помоћ, па би због тога одступио, то одступање са власти не би потрло ни умањило одговорност г. Давидовића за оно што је раније било. Цео експеримент г. Давидовића био је погрешан и штетан, јер се, као што се то сада јасно види, није ни имала озбиљна намера да се допринесе сређивању наших унутарњих прилика.

Г. Давидовић са друговима удружио се са Радићем, само да би напакостио радикалима, и самосталним демократима. Он је успео помоћу Радића да обори коалицију радикално-демократску, али је тиме једно-времено задан осетан удар државном једин-

ству. Ако господа мисле да су тиме постигли нешто корисно по земљу, љуто се варају. Ако се пак надају да и после овог експеримента перу руке и праве се као да није ништа било, и у тој ће се нади преварити.

ВЛАДА и ИЗВРШЕЊЕ УСТАВА

24 августа 1924.

Положај данашње владе према Уставу и његовом извођењу у живот врло је чудноват и неодређен. Ни владина декларација у овом основном питању није донела више јасноће, тако да се јавност с правом упушта у свакојака нагађања и свакојаке нимало повољне закључке. Оно пак што чини Радић у Загребу, оно што говоре и спремају разни сепаратисти и партикуларисти, није ни мало утешно за земљу. Држава се налази у присуству једне владе која се заклела на Устав, али која фактички не чини ништа да обезбеди земљи извршење Устава, или бар да заштити битне елементе данашњег државног уређења. Радићев посланик г. Предавец, изјавио је сараднику „Тајмса“, да је први услов за помагање владе г. Давидовића, да нови кабинет обустави „парцелацију“ Хрватске, што значи да обустави извршење Устава у једној битној тачки његовој. У Словенији, како су били јавили владини листови, спремале су се некакве комбинације које би зна-

чиле изигравање Устава. Тврдило се да је постојала намера да се именује само велики жупан у Љубљани, а да се мариборска област такође потчини љубљанском великом жупану. У Марибору би остао само „делегат“ великог жупана љубљанског. У прилог тога говорила је и чињеница да је министар Сушник, као министар саобраћаја, ненадлежно, отворио овогодишњи љубљански сајам у име „централне“ владе, чиме као да је хтео да подвуче, како по његовом схватању треба да постоји и покрајинска влада. Али намера о постављењу једнога жупана за целу Словенију није могла бити остварена. Кабинет г. Давидовића свакојако је увидео, или је био принуђен да увиди, да се тим путем не може ићи, без повреде Устава. Тако је влада сачувана од једне крупне грешке која би могла имати тешких последица. Али како се чини, у питању примене Устава влада се још колеба. То се види по једноме поступку г. Халид бега Храснице, министра правде. Г. Храсница је направио један покушај, који по нашем мишљењу представља очигледну повреду Устава. Ево у чему је ствар.

Бивши министар правде, по овлашћењу Министарског Савета, својим решењем од 17 јуна 1924., Бр. 38055, извршио је и последњи акт ликвидације одељења Министарства Правде у Сарајеву. Овим својим решењем извршио је министар правде наређење чл. 134 Устава, о преношењу послова покрајинске управе на министарство правде, у

Београду, у смислу уредбе Министарског Савета од 18 децембра 1923 г., Бр. 72024. Кад је дошла нова влада г. Давидовића, онда је нови министар правде г. Храсница својим решењем од 1 августа ове год. Бр. 49141 обуставио до даље наредбе, решење свога претходника од 17 јуна, Бр. 38055, о коначној ликвидацији одељења министарства правде у Сарајеву. Из којих је разлога то учинио данашњи министар правде, и да ли је са овим сагласан министарски савет, није нам познато. Решење његово је кратко, без икаквог образложења. Можда ће г. Храсница накнадно објаснити разлоге који су га руководили да ово учини. Ми пак сматрамо да по Уставу г. министар правде није имао овлашћење да ово питање уређује својим решењем, када је његов претходник већ употребио то право, у смислу чл. 134 Устава. Овим је то уставно право већ исцрпљено, конзумирано. Више се не може ићи унатраг. Ако би се примило као допуштено ово што је учинио г. Храсница, онда би влада г. Давидовића могла тим путем да обустави сва досадања решења о извођењу Устава, и да тако вастави, практички, оно стање које је постојало 1921 године, после прогласа Устава. Тиме би се цео развитак наше државе кренуо у натраг, и тиме би, једним незаконитим и неуставним путем, фактички био обустављен и онемогућен државни Устав.

Ми мислимо да влада г. Давидовића нема по Уставу право ово да чини. Она има права

да жели промену Устава, она може да тражи промену Устава, она може да иде врло далеко у тој жељи за променом, само ако јој се то допусти. Она дакле може то све да чини јер то није забрањено. То су све жеље које не погађају државу. С друге стране сам Устав прописује у чл. 125 и 126 начин како се он може мењати, али ниједан пропис Устава не даје влади нити икојем њеном члану право да фактички обуставља извршење Устава, и да иде унатраг, стављајући ван снаге законите и уставне наредбе ранијих министара. Нека г. Љуба Давидовић размисли мало о овој ствари, јер она је вредна пажње једног председника владе. Ми пак, по дужности, скрећемо пажњу целој јавности на овакав рад који је у толико озбиљнији што долази од министра правде, дакле од човека чија је дужност да пази и на друге министре да и други министри остану у границама Устава и законитости. Држање г. Храснице у овом питању не даје нам гаранције да ће се у сличним питањима ићи линијом Устава, и да ће се вршити оно што се по Уставу и по постојећим законима мора вршити. Влада г. Давидовића истина, нигде се није изјаснила за одржање Устава и ми смо је назвали антиуставном владом. Ако она у пракси почне да изиграва Устав, убрзо ће добити и назив противуставне владе.

ВЛАДА ГАЗИ УСТАВ

27 августа 1921.

Изненада, кријући од јавнога мњења у Београду, влада је учинила један акт који представља очигледну повреду Устава. На својој седници од 23 августа министарски савет је донео одлуку да се васпоставе одељења покрајинске управе за Хрватску и Славонију, која су одељења постојала док је Хрватска била у склопу Мађарске, на основу познате нагодбе од 1868 године. Једновременно је васпостављен и положај шефа те покрајинске управе. Министарски савет у својој одлуци није навео никакав пропис ни Устава нити кога закона који би му давао овлашћење да доноси овака наређења. Ми хоћемо пак да утврдимо, да је министарски савет незаконито и неуставно издао споменуто наређење. Овака једна флагрантна повреда Устава само је доказ више да се данас на управи земље налази једна влада која је решена да газу Устав, без обзира на последице.

Ми смо већ у чланку „Влада и извршење Устава“ (број од 24 августа) изнели како је министар правде г. Храсница, наређењем о васпостављању одељења министарства правде у Сарајеву, прекорачио своју власт, и утврдили смо да он није имао право да васпоставља једно управно стање које је редовним путем, у смислу прописа у чл. 134 Устава, укинута. Министарски савет је сада

отишао још даље, васпостављајући целокупну покрајинску управу у Загребу. Као што је познато, Устав је у чл. 95 до 101 прописао да се управа у Краљевини врши по областима, окрузима, срезовима и општинама. Устав не предвиђа покрајине и покрајинску управу. У тренутку кад је Устав донет, постојале су међутим покрајинске управе у Сарајеву, Загребу, Сплиту и Љубљани. Због тога је дошло прелазно наређење у чл. 134 да по ступању на снагу Устава, остају привремено садашње покрајинске управе, дотле, докле послови њихови не буду поступно пренесени на поједина министарства, у смислу прописа закона о општој управи и закона о обласној самоуправи. Устав каже да покрајинске управе остају привремено, док се њихови послови не пренесу решењем министарскога савета. Чим се ови послови пренесу на министарства, односно на области, покрајинска управа је угашена и остварена је она управа и онај систем управе, који је у Уставу предвиђен. Од тога тренутка постоји оно управно стање, које је Устав уредио, по чл. 95 до 101. Устав је дакле примењен, и провизоријума је нестало. Кад је прошла влада, на основу овлашћења из чл. 134 Устава и чл. 25 закона о општој управи, пренела све послове покрајинске управе и тако по Уставу ликвидирала покрајине, ниједна друга влада не може више да мења систем управе својим решењем. Па не само да влада није у стању својим решењем да

мења систем управе утврђен Уставом, него то не може више да учини ни законодавна власт. Покрајинске управе се не могу више установити ни законом. Једино путем измене Устава могла би се створити покрајинска управа у Загребу. Решење владе г. Давидовића је дакле од почетка до краја неуставно.

Решење министарског савета налаже жупанијским и котарским областима да у будуће врше послове по закону од 5 вељаче 1886 године. Али тај је закон укинут законом о општој управи од 26 априла 1922 године. Закон о општој управи је друкчије регулисао пословање жупанијских и котарских области, па је чак, у своме чл. 25, изречно укинуо жупаније у оним местима у којима су седишта обласних управа. Како је сада могуће да министарски савет једним својим решењем васпоставља и оне жупанијске области које су законом укинуте? То није могуће, и зато је ово решење министарског савета и незаконито, јер се њиме уређује нешто што се, по закону, може да регулише само законским путем.

Министарски савет је употребио једну формулу која не одговара правом стању ствари, и која је вероватно намерно употребљена, да би се погрешно обавестило јавно мњење. Министарски савет каже да се „све досадање одлуке министарског савета о ликвидацијама послова покрајинске управе за Хрватску и Славонију.. стављају ван снаге“. Ставити ван снаге један правни про-

пис, значи обуставити његово дејство, његову садашњу функцију. То претпоставља да правни пропис још није извршен. Ако је пак односни пропис већ извршен, као што је случај са решењима бивших влада о ликвидирању покрајинске управе, не постоји у опште могућност да се тај пропис стави ван снаге! Он је већ ван снаге тиме што је омогућио да на место покрајинске управе дође она управа и онај управни систем, који је Уставом предвиђен. Сад је тај управни систем у важности. Ако влада хоће да тај управни систем заустави, суспендује, она треба да стави ван снаге Устав и закон о општој управи. Докле су они на снази, свако решење министарског савета о васпостављању покрајинске управе, неуставно је.

Њ. В. Краљ, у својој значајној речи у Сурдулици, казао је, да се мора поштовати закон који је над свима и потом обавезан за све. Ове узвишене и озбиљне краљевске речи не поштује краљевска влада под председништвом г. Давидовића. Она слуша оно што тражи Стјепан Радић. Она газу Устав у једној његовој битној одредби. Ко јамчи да тај исти Радић не натера владу да погази Устав и у којој другој битној тачки? Ево куда води републиканско-сепаратистички експеримент г. Давидовића!

НЕИСТИНИТА ОДБРАНА ВЛАДИНА

28 августа 1924.

По општој оцени јавнога мњења, васпо-стављање покрајинске управе у Загребу не-сумњиво је једна политичка концесија коју је кабинет г. Давидовића морао да учини Радићу, да би и даље уживао Радићеву пот-пору. У Загребу ликују сепаратисти, а и сам г. Предавец каже у својој изјави у „Поли-тици“, да се ради о „узајамним концесијама“. Г. Предавец је свакојакo отворенији и искре-нији од краљевске владе. Он каже без уви-јања да постоји намера да се мењају извесне административне институције, које нису по вољи Радићевцима. Мењаће се и Устав, каже г. Предавец, ако се добије парламентарна већина! То за њега није ништа тако страшно! Ми ћемо да допунимо ову изјаву г. Предавца једном напоменом, да бисмо разбили једну његову илузију. По чл. 125 Устава, о изме-нама у Уставу решава Народна Скупштина са Краљем. Ако је г. Предавец заборавио Краља, то ниуколико не мења саму ствар како је она Уставом утврђена. Али, не ради се сада о измени закона или Устава. Ако закони не ваљају, нека се мењају оним пу-тем како су донети. Ако је Устав рђав, нека се мења на начин предвиђен Уставом. Али ни закони ни Устав не могу се обустављати једном наредбом Министарскога Савета. Ми-нистарски Савет ни по ком пропису није овлашћен да задржава извршење Устава и

закона! Баш на против, министри су поло-жили заклетву, при ступању на дужност, да ће извршивати и чувати Устав и законе. Немају они право да по својој вољи бирају законе које ће да извршују, а које ће да обустављају. Они који тако раде, одговарају за повреду Устава, по чл. 91 Устава.

Ми морамо нарочито да се задржимо на изјави г. Настаса Петровића, министра уну-трашњих дела, објављеној у јучерањој „Прав-ди“. Г. министар унутрашњих дела каже нај-пре да је ликвидација покрајинских управа сасвим застала што поред донесеног закона о општој управи земље није учињено још много што шта у погледу изједначења за-конодавства“. Г. министар показује или крај-ње незнање, или злонамерно обмањује јавно мњење. Ликвидација једног управног органа и замена његова другим управним органом, нема никакве везе са „изједначењем законо-давства“. Материјално право, оно по коме органи уредују, може бити различно за по-једине делове земље, али то не спречава спровођење закона о општој управи који закон има за предмет организацију државне управе, без обзира на материјално-правне прописе. Рад на изједначењу закона само ће се убрзати, ако се изведе закон о општој управи.

Г. министар каже даље „многи спорови административне природе дошли су до не-могућности да могу бити коначно решени јер није било потребних инстанца за њихово

решење“. Опет се г. министар показује или као велика незналица, или као опсенар који хоће необавештену публику да заведе. За административне спорове постоји закон о Државном Савету и управним судовима, и оба ова тела функционишу. Питање инстанце за сваки административни спор јасно је законски решено, и сваки се административни спор коначно решава код Државног Савета, сем у случајевима где је законом изречно остављена министрима дискреционарна власт. За ове административне предмете, који немају карактер административног спора, поступак и уредовање власти одређени су законом о општој управи, у вези са прописима специјалних закона. То су елементарне ствари које би требало да зна један министар унутрашњих дела.

Даље каже г. министар да је „најгоре то што нису били извршени нити су се могли убрзо извршити избори обласних скупштина“. Ако је то најгоре, што нису извршени избори обласних скупштина, онда би природно било да г. министар нареди да се изврше ти избори. Кад је већ до сада пропуштен рок за изборе тих скупштина, онда нека бар ова влада „законитости“, како се она представља, изврши чл. 8 закона о обласној и среској самоуправи који каже да се избори врше прве недеље у месецу октобру а наређују се указом, по предлогу министра унутрашњих дела! Али г. министар унутрашњих дела добро ће се чувати да нареди те изборе, јер то не

допушта Радић. Г. Предавец каже чак да се велики жупани не смеју поставити у Хрватској, јер за то нема потребе! Г. Предавец дакле одлучује о потреби великих жупана. Њега се не тиче што је законом та потреба утврђена, јер закон је слабији пред вољом Радићеваца, под овом републиканско-сепаратистичком владом!

Г. министар каже једну неистину кад тврди да је влада само формално обуставила ликвидацију покрајинских управа, пошто је ова већ фактички била обустављена, због немогућности спровођења управе. Ниједна реч није истинита у овом тврђењу. Кад краљевски министри смеју јавно у име владе, да казују овако крупне неистине, онда смо далеко до терали! Једино је утешна ствар да нико у нашој држави неће поклонити вере овим изјавама г. министра унутрашњих дела. Много би боље и поштеније било казати истину, него се служити оваким изврдавањима која су недостојна чланова краљевске владе. Ми се нећемо дати преварити, и потражићемо у Народној Скупштини рачуна од г. Давидовића и његових помагача за овако перфидно изигравање и гажење Устава, које је у толико жалосније што долази одозго, од људи позваних по положају и по заклетви да такве поступке спречавају!

2. Како се схватао споразум са Хрватима

ПРВИ ПОСАО НОВЕ ВЛАДЕ.

1 августа 1924.

Неугодан пријем на који је наишла влада г. Давидовића у целој земљи осим у круговима блокаша, појачао се за ова три дана још више кад се мало ближе расмотрио положај кабинета у погледу на политичке одnose у земљи и на стварне снаге у парламенту. Како је данас састављен кабинет г. Давидовића, он у ствари нема парламентарну већину. Три групе из којих се кабинет састоји нису довољне да обезбеде влади г. Давидовића оно што би њој најмилије било, а то је да без тешкоћа спроведе макар који закон кроз народно представништво и да тако на неки начин оправда разлог свога постанка. Зато је г. Давидовић одмах повео разговоре са Радићевцима без којих његова влада нема уопште смисла. Ти преговори ишли су и раније прилично тешко, али сада када је опстанак целе владе зависан од потпоре Радићеваца, разумљиво је, да ће они ићи још теже. Један од представника Радићеве странке изјавио је још пре три дана да ће Радићевци помагати владу дотле докле влада буде имала оно држање које је по

вољи Радићевцима. Ова условна потпора је сасвим разумљива, али је она у исто време и највећа, тако рећи органска слабост кабинета г. Давидовића. Тај кабинет је слаб и по томе што се држи потпором г. Мехмед Спахе чији би утицај без овога у Босни знатно био смањен; као и потпором г. Корочеца чије су позиције у Словенији такође биле уздрмане па се клерикалци надају да то поправе помоћу власти и државне управе. Али је главна немоћ кабинета г. Давидовића у томе што он потпуно зависи од воље Стјепана Радића.

Према последњим извештајима тврди се у круговима нове владе да је између г. Давидовића и делегата Радићеве странке г. г. Мачека и Предавеца постигнут један привремени споразум по коме ће Радићевци помагати владу у Парламенту и иначе. Какав је то споразум и које су његове главне одредбе, то се држи у тајности. Кад се зна да Степан Радић тражи независну хрватску сељачку републику, кад се зна да он уопште не признаје данашњи Устав, кад се зна да је он своју странку увео у Зелену Интернационалу и тиме је сјединио са комунистима, кад се то све зна, онда је оправдано запитати се у чему се састоји пакт Радића и државне управе, оличене у влади г. Љубе Давидовића и позване, по положају и по заклетви чланова кабинета, да чува Устав, и да буде верна Краљу, да изводи позитивне законе којима се манифестује јединство Срба,

Хрвата и Словенаца и компактност уједињене Краљевине? Да ли сме кабинет г. Давидовића да држи у тајности један споразум који непосредно тангира најбитније основе данашњег државног поретка? Да ли је морално, да ли одговара начелима савремене демократије, да ли одговара уопште систему једне модерне државе да се неки тајни пактови склапају са људима који су својим радом показали и показују да желе рушење државе?

Ми ова питања постављамо зато што у г. Давидовићу видимо данас председника владе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У њему је оличен ауторитет државе и државног поретка, и то што г. Давидовић тражи као председник владе, то мора да изиђе на светлост јавности, да би народ видео какву политику води нова влада народног помирења како она жели себе да обележи. Ми смо јако радознали да видимо да ли се у томе споразуму и у томе пакту са Радићем не налазе случајно и такви елементи који би нам дали право да кабинет г. Давидовића назовемо владом народне издаје. Дужност је г. Давидовића да што пре изиђе пред јавност са одредбама тога споразума јер се на томе споразуму одржава цела његова владавина. Кад је радикална странка у априлу прошле године, по жељи Радићеваца, водила са њима преговоре, и кад су претходни услови под којима би Радићевци били пристали да помажу кабинет г. Пашића, били саопштени нашој странци и

оверовљени од два наша изасланика, онда су г. Давидовић и другови енергично тражили да се објави тај протокол који смо ми међутим били одбацили чим смо га прочитали. Г. Давидовић је захтевао од нас да обелоданимо услове које ми нисмо примили. Ми данас тражимо од њега да он објави услове Радићеваца које је примио. Ако је влада г. Давидовића тако национално исправна, како се она представља, ако је г. Давидовић неки апостол народног јединства српско-хрватско-словеначког, како га његови пријатељи означају, онда ми, неверници, позивамо тога апостола да изиђе пред народ са пактом који је углавио са Степаном Радићем. Ето прилике, како каже Сокићева „Правда“, да видимо владу г. Давидовића на послу, пре него што је критикујемо. Дакле на среду са тим првим послом пре него што будемо говорили о другима!

ОБЈАВИТЕ СПОРАЗУМ ИЛИ КАПИТУЛАЦИЈУ!

18 септембра 1924.

Владини листови говоре непрестано о уласку Радићеваца у владу. Дискутује се о броју портфеља, размештају се министри и посматра се улазак Радићевих посланика у састав краљевске владе као једна потпуно разумљива и обична ствар. Ништа се влада не женира што Стјепан Радић изјављује да

је он председник хрватског народног заступства и да његови посланици са њиме представљају посебну хрватску државу. На многим зборовима Радић је изјављивао да та посебна хрватска држава заправо већ постоји као република, и да само имају чете Краља Александра да се повуку са територија Хрватске па би Хрватска Република одмах била потпуно остварена. На последњем збору у Загребу Радић је клицао републици и поставио је као свој минимални захтев остварење хрватске државе са засебним хрватским државним парламентом. Стјепан Радић је потпуно доследан у своме раду на стварању Велике Хрватске и на изолисању Србије. Његов план по свему изгледу иде чак и даље. Његови разговори у Бечу и Москви имали су за предмет, обрезивање Србије и на северу и на југу и на западу. На југу Стјепан Радић радо би видео једну проширену Албанију и једну велику Бугарску које би се руковале у српскоме царском Скопљу, тачно по плану Ерентала и Берхтолда. Прохтеви Радићеви на северу и западу доволно су познати, да би било потребно овде их нарочито износити. Напомињемо само да би први које би Радић прогутао у ту своју Велику Хрватску били Словенци са целокупном њиховом самостојношћу. И поред свега тога данашња влада преклиње Радића и моли га да пошље своје изасланике и у владу!

Може се мислити шта се хоће о Стјепану Радићу, али је једно извесно да је и он

сам изненађен оволиком предусретљивошћу. На све његове изјаве како остаје при својим захтевима, са владине стране одговара му се како је то врло добро и како он ради стабилитета владе треба да пошље и своје представнике у владу. Један владин лист у Београду, „Правда“, каже у јучерањем броју да Радић у свему има право, и да је досадање схватање државне организације било апсурдно, а то схватање је у употреби силе државне над грађанима, ма у ком виду и ма кад то било! Стјепан Радић не допушта ни законску употребу силе према онима који би законе газили и Устав вређали, а београдска „Правда“ то подвлачи и каже да се сила ни у ком виду и никада не сме употребити. Овако схватање о држави и државној организацији је чисто нихилистичко. Ми знамо да писање „Правдино“ не треба узимати озбиљно, али је ипак чудновато да се оваке ствари могу јавно пропагирати.

Али ми не желимо да дискутујемо са „Правдом“ о овим стварима. Примамо као утврђено да данашња влада и њене групе желе споразум са Стјепаном Радићем, иако он од своје стране тај споразум замишља као капитулацију пред његовим сепаратизмом. Београдска „Правда“ каже да се не може од Радића тражити да жртвује себе и своју странку. То би значило да она жели да владине групе жртвују државно и народно јединство. Ред би дакле био да кабинет г. Давидовића изнесе бар своје гле-

диште о томе намеравао је споразуму, да би се видело шта он мисли жртвовати и докле намерава ићи у сусрет Радићевим захтевима. Ако је потребно са Радићем постепено преговарати, и ако је довољно да он само промени свој „речник“, ако је то све за краљевску владу довољно, ми се са тим морамо помирити јер немамо могућности да је убедимо да је таква политика наопака. О томе у осталом имају по Уставу да се изјасне други фактори. Али ми имамо право као орган јавнога мњења да тражимо од владе г. Давидовића која се заклела на чување Устава, која је представник монархије и династије, којој је поверено спровођење државне политике на основу постојећег Устава, ми имамо права од ње да тражимо да она изађе са својим програмом, и да нам каже, и нама и целом народу, шта намерава чинити. Г. Давидовић је то избегао приликом декларације у Народној Скупштини. Влада је изјавила да је споразумна у томе да оствари споразум. Нека онда изјави какав је то споразум на којем она ради. Кад се говори о уласку Радићеваца у владу, треба народ да зна ко је капитулирао и ко је жртвован. На ово питање дужан је одговора председник краљевске владе г. Љубомир Давидовић.

НАСТАСОВ СПОРАЗУМ

26 септембра 1924.

За последња три дана почела је ситуација да се развија мало бржим темпом. Г. Министар Унутрашњих Дела, Настас Петровић отишао је у име владе у Загреб да преговара са Стјепаном Радићем. Прошле године радикална странка послала је, као странка, своја два изасланика, који нису били чланови владе, да разговарају у име радикалне странке са Стјепаном Радићем као председником хрватске републиканске сељачке странке. Данас г. Настас Петровић, у име краљевске владе, ангажујући тиме посредно и саму Круну, одлази на ноге Стјепану Радићу и води разговоре у име краљевске владе. Ми сматрамо да овим путем не могу да се заштите ни најосновнији интереси државнога угледа и монархискога начела. Толико о самоме начину преговарања, остављајући да позванији фактори цене да ли је краљевска влада остала на висини свога положаја преговарајући на овакав начин са људима који не признају ни државни Устав ни Краљевину.

О преговорима у Загребу постоје за сада три изјаве. Једно је изјава г. Настаса Петровића коју је дао новинарима после састанка са Радићем. У тој изјави г. Петровић каже да су он и Стјепан Радић сложни и да неће дуго потрајати па ће народ видети пуну слогу међу његовим представницима. Г. Петровић каже да га је Радић уверио да ће са своје

стране учинити све да у што скоријем времену нестане сваке распре у нашој земљи. Друга изјава јесте комунике Радићевог главног органа о уласку Радићеваца у владу. У томе комуникеу нарочито се наглашује да Радићево водство нема извештаја о неким препрекама уласку сељачких *републиканских* заступника у Давидовићеву владу. Радић каже да ако је потребно да влада Давидовићева буде јача код Краља тиме што сељачки републиканци не би ушли у њу, тим боље за сељачке *републиканце и читав хрватски народ*. Упитан о уласку Радићеваца у владу, г. Настас Петровић одговорио је да нема никакве тешкоће за улазак сељачких републиканаца у владу. Кад би од г. Настаса Петровића зависио улазак Радићеваца у владу, ми потпуно верујемо да не би било никаквих тешкоћа, али пошто Радићевце има да постави за министре други уставни фактор, Круна, својим поверењем, ми нисмо никако вољни да на голу реч г. Настаса Петровића верујемо да нема никаквих тешкоћа уласку Радићеваца у владу. Ако г. Петровић има разлога да крије од јавности тешкоће владине, мислимо да он нема права да неистинито и неверно представља расположење Круне у питању уласка хрватских републиканаца у краљевску владу. Овакав начин неистинитога обавештавања јавности о питањима за чије је решење ме-родавна Круна, није досада практиковала ниједна краљевска влада. То је, како изгледа, специјалитет г. Настаса Петровића који тако схвата свој положај краљевског министра!

О самим преговорима са Радићем изишло је званично саопштење хрватске републиканске сељачке странке које ми доносимо на другоме месту као један интересантан докуменат. Ми ћемо опширније да се забавимо тим саопштењем јер оно представља један покушај да се Радићева политика представи као скретање у десно и као приближење Краљевини и државном јединству. За сада желимо да забележимо то да Стјепан Радић није ни једном речју одустао од тражења посебне хрватске државе. Уколико се он приближио монархији тиме што је говорио о енглеском парламентаризму и о енглеској монархији, Радић је то учинио искључиво у намери да данашње монархично уређење наше Краљевине представи као штетно и несавремено. Он чак иде тако далеко да отворено тражи ограничење Краљевих прерогатива и преношење свих права на неку врсту конвента. Приликом дебате о Уставу и приликом израде уставних предлога, ово питање је расправљано, и положај Круне јасно је опредељен са оним прерогативама које Круна има и које треба да има у уставним монархијама. О неком смањивању Круниних прерогатива мислимо да не може бити говора, и да према томе причања Стјепана Радића немају никакве реалне подлоге. Али не можемо а да не изјавимо своје чуђење како је један краљевски министар, г. Настас Петровић, могао да се солидарише са овим намерама Радићевим и да изјави како је он са

Радићем потпуно сложан. Намера Стјепана Радића и циљ који он жели постићи смањивањем Круниних прерогатива, очигледни су за свакога само не за чланове ове данашње жалосне краљевске владе.

Г. Радић каже у комуникеу, по стоти пут, да он мисли сасвим озбиљно на стварање посебне хрватске државе, и да није то никаква варка или тактика кад он говори о политици споразума. Та политика за њега значи да три народа, српски, хрватски и словеначки, образују посебне државе и да онда између себе расправе питање о државном уређењу заједничке куће. Ако не постигну споразум, онда би сваки имао да иде на своју страну. Ми знамо врло добро да Стјепан Радић озбиљно мисли на стварање посебне хрватске републике, и ова изјава није упућена на нашу адресу. Она је намењена господи која верују да са Радићем могу да дођу до споразума чувајући једновременно и државно јединство. Радић њих понова демантује да би их уразумио и да би их упutio да не обмањују јавно мњење о правим циљевима Радићеве политике.

Г. Давидовић и његови другови могу се радовати колико хоће али једно треба да знају да њихову издајничку политику неће одобрити народ најмање пак српски део народа. Држава и њено јединство и сувише су јаки да може да их поремети Настасов споразум.

НАОПАКО СХВАТАЊЕ СПОРАЗУМА

28 септембра 1924.

Ми смо на овом месту већ од дана доласка владе г. Давидовића стално указивали на штетност једнога експеримента који неће ништа допринети да се земља среди и упутити правцем мирнога и хармоничнога развитка, али који је подобан да помогне остварење других несимпатичних и неискрених смерова. Нагласили смо врло често да оваква хетерогена влада г. Давидовића која је дошла у једноме тренутку када није било могуће наћи бољи излаз из заплетене парламентарне ситуације, није у стању ни најскромнији програм парламентарнога рада да изведе без потреса и без заоштрења унутарњих односа. Наша предвиђања не само да су се обистинила него су, на жалост, догађаји узели такав обрт да најживотнији интереси целокупне народне будућности долазе у питање. Пре три месеца држава је изгледала обезбеђена од унутарњих потреса и могло се веровати да ће се наћи начина и за решење српско-хрватских тешкоћа путем снажења државне идеје и народнога јединства, у духу разборитог и правичног извођења Устава и осталих земаљских закона. Данас изгледа ситуација готово очајна, јер као да су се измениле улоге. Браниоци државног и народног јединства, присталице монархије и пријатељи народа и династије Карађорђевића, данас се налазе у ставу нападнутих који се бране од

навале сепаратиста. Сепаратистички дух преовладао је толико да је велико питање како ће се воспоставити поремећени ауторитет државне целине и поверење грађана у трајни опстанак наше националне државе. Ми се трудимо да на ово питање гледамо потпуно објективно, не као чланови радикалне странке него као одлучне присталице државног и народног јединства без кога нема ни напретка ни будућности нашој Краљевини.

Истина је да су стицајем многих прилика српско-хрватски односи поремећени и да треба пуно добре воље да се поврати она равнотежа духова и оно поверење које је једино могуће ако се буде искрено са свих страна поступало, и ако се никакви тајни ни прикривени смерови не буду желели. Наша странка била је свесна озбиљности српско-хрватских односа и трудила се, још од дана уједињења, а нарочито после доношења Устава, да допринесе сређивању тих односа. Ми смо у новембру 1921 године у резолуцији донетој на годишњој конференцији радикалне странке нагласили потребу да се учини што је могуће ради побољшања тих односа. Ми смо, и поред сумњичења и напада са свих страна, а нарочито од стране г. Давидовића и његових пријатеља, покушали да разговарамо са Стјепаном Радићем, у априлу 1923 године. Тај покушај остао је без успеха, јер наша странка није желела нити је хтела да напусти позицију државног и народног јединства за љубав ма какве

парламентарне потпоре једне групе, која тражи републику и захтева посебну хрватску државу; која спори национални интегритет наше државе, помажући бугарске аспирације на Македонију, и која према српском делу народа показује готово непријатељску искључивост. Кад тај покушај није успео, ми опет нисмо одустали од своје политике тражења других путева и начина да се српско-хрватски односи среде. Кад смо пре три месеца мислили да је опортунo апеловати на народ и вршити изборе, ми смо то чинили у уверењу да ће резултат избора припомоћи сређивању хрватског питања у правцу учвршћења државне и народне заједнице. Тиме је јасно оцртана наша политика која иде за тим да сви делови народни, Срби, Хрвати и Словенци, буду задовољни и да се у оквиру једне државе, а на бази истинских локалних самоуправа, обезбеди политички и културни развитак целокупног народа. Ако би за постизање овога циља био потребан, као што јесте потребан, споразум са странкама које представљају Хрвате, ми бисмо увек били за такав споразум, не дирајући основне темеље монархије нити пак главне елементе унитаристичке државе.

Политика споразума коју спроводи влада г. Давидовића, не у име српског дела народа, не на основу овлашћења бирача, пошла је сасвим супротним правцем. Та политика претпоставља да се слабљењем идеје јединства, рушењем угледа монархије, порицањем на-

родног јединства Срба, Хрвата и Словенаца и повлађивањем свима партикуларистичким и сепаратистичким струјама може доћи до сређења унутарњих прилика!! И то је названо политика споразума! То је међутим политика Стјепана Радића коју несвесно спроводи г. Љуба Давидовић. Ради те политике Стјепан Радић тражи изборе да би терором створио већину која би примила његове идеје. Стјепан Радић хоће изборе да би после избора он диктирао споразум. Стјепан Радић хоће изборе да би порушио данашњу стварну већину у Народној Скупштини која није ни за републику ни за федерацију, ни за посебну хрватску државу, али која је већина поцепана и тиме доведена у службу циљевима Стјепана Радића. У оваким тешким тренутцима народ очекује спасоносну реч која треба ситуацију да упуту бољим правцем. Политичари и сви политички фактори треба да промисле о овоме пре него што се зађе у још јачу борбу, и пре него што большевичко-републикански правац Радићев нанесе непоправиме штете.

САВЕЗ РАДИЋА И ДАВИДОВИЋА

26 августа 1924

Стјепан Радић је понова изјавио да ће увек и безусловно помагати владу г. Давидовића, наравно под условом да та влада

чини оно на шта се обавезала. Према томе ако би влада г. Давидовића учинила нешто што не би одговарало очекивањима Радићевим, могло би се десити да Радићевци откажу своју парламентарну потпору. Са те стране међутим не прети никаква опасност г. Давидовићу, јер ће се он добро чувати да не учини ништа што би озловољило Радићевце. Г. Давидовић ће ићи до краја у својој послушности према Радићу, само да би остао на власти. Могућност да се врате г. г. Пашић и Прибићевић на управу државе преставља за г. Давидовића и његове другове, праву политичку смрт, и зато ће се они бранити свима средствима, па се неће устручавати ни од тога да се потпуно предаду у руке Радићу и Радићевцима. Али, влади може да запрети опасност од Радићевих говора и Радићевих поступака. Радић је један од шефова владине већине, како га назива „Правда“, и његово држање свакојачко утиче на положај владе г. Давидовића. Може се десити, каже „Обзор“, да Радић учини какав скандал, да ће и сам г. Давидовић морати да одбије да прими г. Радићеву потпору. Какав би то скандал могао Радић да учини? Шта је то што би било тако крупно и озбиљно да би определило г. Давидовића да прекине са Радићем? Ми хоћемо да претпоставимо да „Обзор“ има право, да дакле постоји могућност за овакав један прекид. Ми хоћемо да узмемо да г. Давидовић није решен да до краја остане са Радићем, ма шта овај чинио.

Стјепан Радић је, као што се зна, вређао краља, исмевао државу, проглашавао ступање своје странке у бољшевичку интернационалу, негирао Устав и радио многе друге кажњиве ствари, па на све то г. Давидовић није ни прстом мрдноу. Али ми нећемо унапред да кажемо како г. Давидовић уопште неће никад, ни под каквим околностима и ни у ком случају, ништа предузимати против Радића. Узмимо да то може да се деси. Шта би онда, по мишљењу „Обзора“, имао Радић да уради, па да се г. Давидовић тргне из своје заслепљености и да каже, да под таквим околностима он не прима потпору Радићеваца? На ово питање врло је тешко дати одговор.

Стјепан Радић је увео своју странку у сељачку интернационалу. То би био разлог да свака влада, која чува законе, оцени, да ли није овим актом Радићева странка потпала под удар закона о заштити државе. Г. Давидовић је, на против, поздравио ово ступање Радићеваца у бољшевику, јер верује да се тиме његова влада учвршћује!! Радић је изјавио да његова странка остаје републиканска, а г. Давидовић је са тим задовољан. Радић каже да је он представник засебног сувереног хрватског народа, који тек хоће да преговара са српским народом, па ако се дође до споразума, онда је добро; ако се пак не споразумеју, сваки народ остаје свој господар. Г. Љуба Давидовић је са тим сагласан, јер он не представља ни српски ни хрватски народ, па му је свеједно! Радић

каже да ће републиканска Хрватска и републиканска Бугарска решити и проблем јужних Словена, и да је Србија потпуно елиминисана и издвојена. Г. Давидовић се и са тим слаже, и налази да је то сасвим у реду. Радић каже да Хрвати имају већ своју Хрватску, и замера г. Пећићу, министру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, која краљевина, као што се зна, у опште не постоји за Стјепана Радића, што се љути кад се у Загребу виче „Живела Хрватска!“ И г. Давидовић, под утицајем Радића, скреће пажњу г. Пећићу да не треба да се нервира због таквих узвика. Г. Пећићу се деси да му зауставе ауто у Загребу, да му прете погрдним називима и да га малтретирају као министра, али се он сада више не љути и не узбуђује, већ налази и сам да је то све у своме реду. Радић прети и Круни, ако се усуди да одрекне своје поверење кабинету г. Давидовића, и г. Давидовић је сав срећан што је нашао овако моћног заштитника, који има смелости да на овако дрзак начин упућује поруке Краљу! И много другог чега чини Радић, све у једној јединој тежњи да поруши данашњи државни поредак и да створи посебну Велику Хрватску. Он тај свој план више и не крије. У своме одговору на Пашинев говор, он изјављује да од програма не одступа, и да само очекује да за тај програм добије већину на изборима. Кад добије ту већину, онда ће он бржим темпом отпочети изградњу Велике Хрватске. На све ово

г. Давидовић задовољно трља руке, весео је и изјављује, кроз београдску „Правду“, да се све развија правилним током, и да је влада стабилизирана!!

Сад бисмо ми збиља желели знати, шта се још може очекивати од Радића да каже или да уради, па да влада г. Давидовића одбије његову потпору. Радић је све рекао, што је могао рећи, отворено, дрско и провокаторски, али то ништа не узбуђује г. Давидовића. Пошто је вређао Краља, плувао на државу, правио комплот противу ње и склопио споразум са бољшевицима, Стјепан Радић се налази у забуни шта још да учини. Ова влада све трпи и све ће трпети. Та влада, то је влада правога државнога скандала. Што је скандал већи, она је све задовољнија. Г. Дежман се дакле и овога пута преварио. Његово предвиђање у „Обзору“, да може наступити тренутак, да г. Давидовић не прими потпору Радићеваца, неће се дакле испунити. Г. Љуба Давидовић ће све гутати, али то што „Обзор“ од њега очекује, то он неће учинити. Јер кад би г. Давидовић то учинио, он би демантовао онога Љубу Давидовића који је 27 јула увео Радића у земљу и на владу!

Прекид између Радићеваца и Давидовића неће доћи ни вољом Радића ни вољом Давидовића. Они су сагласни да остану заједно, до краја, то јест док не успеју да поруше све темеље на којима почива монархија, и јединствена држава. Питање је само дали ће

два уставна фактора, Краљ и Народ, трпети ове државне одметнике до краја. Ми у то не верујемо, и не можемо да верујемо!

ЈЕДНО ОБЈАШЊЕЊЕ СА „ОБЗОРОМ“

17 септембра 1924.

Загребачки „Обзор“ забавио се у своме уводном чланку од 13 ов. месеца положајем радикалне странке у данашњој ситуацији. Њему се чини да се у радикалним редовима осећа неко прилагођавање данашњој ситуацији, па се он забринуо да не дође до приближења радикала и ужега блока са искључењем Радићеве странке. У томе случају створила би се могућност за различне комбинације. Да не би до тога дошло, „Обзор“ тражи да Радићевци уђу у ужу парламентарну сарадњу са владиним странкама, да би се тако онемогућио план радикалски. Изгледа да је и цео чланак „Обзор“ писан једино у ту сврху да се утиче на Радића да буде што умеренији, и да се не противи уласку Радићеваца у владу. Било како му драго, ми сматрамо за своју дужност да се осврнемо на ова „Обзорова“ разматрања, бар у колико се она односе на радикале и радикалну странку.

Наравна је ствар да после свега овога што су Радићевци починили под владом г. Давидовића, после ових несметаних и чак

помаганих манифестација сепаратизма, после васкрснућа комунизма, после толиких удара нанетих идеји државнога и народнога јединства, чиме су и сами темељи државне зграде уздрмани и поколебани, свака странка која води рачуна у првоме реду о интересима државе, мора такву једну нову ситуацију посматрати према њеном садашњем изгледу. Ми смо то отворено казали и при томе остајемо. Ако су нови избори, при овом стању неопортуни, ми их нећемо ни тражити. Јер, није суштина кризе кроз коју пролази наша држава, у изборима. Избори су само један инструмент да се дође до изражаја народне воље у погледу једне одређене политике. Главни је дакле спор око политике која се има спроводити. У томе питању радикална странка остаје чврсто и непоколебљиво на својем основном гледишту о неопходности једне унитаристичке државне организације. Сарадња њена са странкама које би делиле овако схватање била би дакле разумљива. У вези са овим, радикали сматрају да је потребно сузбијати све сепаратистичке, комунистичке и републиканске струје и борити се са њима свом енергијом и свима средствима. И за такву политику радикална странка је увек спремна да прими колаборацију оних, који би били вољни да раде у истом правцу. Према томе греша „Обзор“ ако претпоставља да се радикали приближују политици ужега блока и да би била могућа њихова заједничка ко-

операција у смислу политике блока!! Радикали сматрају да се сепаратизмом, комунизмом и републиком не могу сређивати српско-хрватски односи, и зато о неком приближењу блоку у томе правцу не може бити речи. „Обзор“ може дакле да буде потпуно миран, ако се искрено забринуо. Али ми у то не верујемо, јер знамо да у „Обзору“ седе паметни људи који и ову данашњу ситуацију цене по њенсј правој вредности. Та ситуација сва је у знаку борбе, а не у знаку умирења духова и сређивања прилика. Ко је томе крив, то види „Обзор“ врло дубро. Јер док Радић шурује са непријатељима државе, док тражи потпоре од большевика, док ради на стварању посебне Хрватске, док пропaгира републику, дотле не може бити ни помисли о неком сређивању наших унутрашњих прилика. „Обзор“ зна врло добро да Стјепан Радић неће никакво сређивање прилика, да он ради на стварању хаоса, да би могао, у згодном тренутку, да оствари своје циљеве. Ти су циљеви штетни и по хрватски део народа, али нико нема храбрости и снаге да устане противу Радића. И сам „Обзор“ је врло мек пред њим.

Према томе расплет ситуације зависи од правца којим се буде кретао г. Давидовић. Ако он настави и даље да служи искључиво Стјепану Радићу, да помаже Радићев републикански и сепаратистички покрет, ако и даље остане неактиван према све јачем комунистичком покрету, онда може „Обзор“

бити потпуно сигуран да нема приближења. Између нас и г. Давидовића и његових група није под таквим околностима у опште могућно никакво приближење. За политику пузења пред једним неваљалцем и издајником земље, ми се радикали нећемо дати никада задобити, то остављамо ми другима, који се и сувише олако титрају и са државом и са народним јединством. Ми сматрамо наше народно јединство врло озбиљно, и уверени смо да ће се сваки опржити ко и прстом дарне у тај над партијама уздигнути симбол наше државе. И ово данашње искушење ће проћи, макар колико оно било тешко! Ми смо у то уверени, и са том вером се и боримо.

СТЈЕПАН РАДИЋ И ХРВАТСТВО

4 октобра 1924.

У данашњим приликама узнемирености и неповерења, велика је несрећа што се на челу већине Хрвата налази један демагог који ни по чему не заслужује то почасно место. Кад човек помисли на толики број националних Хрвата који су сасвим друкчије замишљали улогу хрватства у уједињеном народу нашем, мора доиста да зажали што је хрватско друштво пало у такву декаденцију, да га данас води један Стјепан Радић. За хрватство је доиста много тежа ситуација баш због

оваког једног неуравнотеженог човека, чија конфузност може бити и извештачена, али која, по последицама својим, тешко погађа у првome реду нашу хрватску браћу. Пре европскога рата и пре уједињења, нико не би могао ни помислити да ће Стјепан Радић, који у опште никада није озбиљно третиран, једнога дана доживети то да му се клања чак и хрватска интелигенција, и да толерира све његове будалаштине. Данас се свакојако многи разумни Хрвати морају стидети од оваког „вође“, али немају смелости да ма шта предузму противу њега. По неки пут се г. Дежман усуди да кроз „Обзор“ зврцне Радића, али одмах затим устукне и он, и тапка за њим, из страха за популаритет својих повина.

Стјепан Радић то увиђа, и зато је све сме-лији и све дрскији. Последњи његов говор од прошле недеље је превазишао по безобразлуку све раније изјаве. И што је значајно, Радић се овога пута бацио на Хрвате и против Хрвата. За Хрвате он вели да су били Хабзбурговци и да их је он привео националној држави Срба, Хрвата и Словенаца. Све манифестације Хрвата за слободом и уједињењем са Србима и Словенцима, Радић не сматра ни у шта, јер по његовом схватању хрватски сељак је једино знао за Хабзбурге и њима је служио. Тек је Стјепан Радић, помоћу републике, одвратио Хрвате од Хабзбурга и увео их у нови један колосек! Оваку неистиниту и ружну слику усудио се Радић да

даде о Хрватима само да би себи приписао неку заслугу за хрватско држање. Видећемо да ли ће национални Хрвати мирно отрпети ову срамоту коју им наноси господин „председник“.

Стјепан Радић је у своме последњем говору нарочито још напао католичко свештенство, почињући од обичних жупника па све до бискупа. Онако непристојним изразима није ружио католичке духовнике ни један безверник, како се Радић усудио да говори о хрватским бискупима. То је готово богохуљење, то исмевање католичких свештеника, и то само зато што они нису сасвим вољни да помажу његову наопаку политику. Ми смо доиста радознали да чујемо и видимо шта ће радити г. Корошец са својим друговима после овога и овакога скандала. Г. Корошец је био десна рука Стјепана Радића. Он је са Радићем правио разне блокове, шире и уже, само да би ослабио идеју државног и народног јединства. Што је Радић данас јачи него пре три месеца, то је заслуга г. Корошеца. Г. Корошец и данас подржава Радића. Али се таква једна наопака политика мора да свети. Није могуће да се клерикалци без штете извуку из опасне игре коју су смислили и повели са једним бољшевичко-комунистичким и јеретичким човеком као што је Радић. Ово је само први ударац, који су они добили од Радића а доћи ће и други, јачи и опипљивији. О томе ће г. Корошец имати прилике да се увери.

Као што се види, држање Стјепана Радића је такво да би се са њиме само под сдређеним погодбама могло разговарати. Ако те погодбе нису испуњене, Радић постаје још већи манијак који само штете доноси. И кад тако стоји ствар, може се мислити колико је неозбиљна намера г. Давидовића да без икаквих предохрана и гаранција пусти Радића да помоћу државне управе спроводи своју деструктивну политику. Ми тврдо верујемо да Радић не представља право хрватство, и да је он и за Хрвате као и за целу земљу један неугодни баласт, чији се притисак свуда осећа. И кад је то тако, онда је прави злочин помагати Радићу да тај притисак буде што јачи. А то чини данас краљевска влада, са својим збуњеним премијером г. Љубом Давидовићем!

У ЗНАКУ УПОРСТВА

8 октобра 1924.

Влада г. Давидовића бави се свима другим питањима само брижљиво избегава да говори о ономе основном задатку који је себи била ставила у дужност и чиме је и објашњавала умесност свога постанка. Тај задатак то је сређивање наших унутарњих прилика путем привођења Стјепана Радића државној идеји и државној форми, и уређењем тешкога питања српско-хрватских односа. За целу ову замисао могло се одмах

рећи, с обзиром и на састав кабинета и на његову политичку снагу, да је то, како се каже у науци кривичнога права, један неподобни покушај. Као неподобни покушај сматра се свако оно дело које према материјалном односу између радње и последице апсолутно искључује сваки резултат. Кад неко изврши покушај убиства опаливши из празне пушке, то је један неподобан покушај. На такав покушај подсећа нас рад г. Давидовића у погледу главнога питања које се данас истиче на дневни ред.

Ми смо довољно говорили о Стјепану Радићу и о његовим правим намерама, о његовим везама и о средствима којима се служи, да би постигао своје циљеве који немају ничега заједничког са јединством нашега народа и наше државе. Ми смо толико пута подвлачили како је узалудно губити време у преговорима око неких предуслова који директно погађају државу и служе једино посебним смеровима Стјепана Радића и његових сепаратиста. Ми смо указивали на тешке и озбиљне последице које морају наступити кад се такозвана политика споразума спроводи искључиво путем слабљења идеје народнога и државнога јединства и путем јачања сепаратистичких и партикуларистичких прохтева. О свему томе мислимо да не може више бити сумње и да и најзадртији партизан мора признати да је овај и овакав начин „споразумевања“ далеко од тога да учврсти државу и да јој приведе све

народне снаге из сва три племена и из свих крајева. Изгледа да је и сам г. Давидовић почео да увиђа сву штетност овако замишљене и овако извођене политике споразума, али нема довољно храбрости да томе признању даде израза, из урођене и разумљиве тежње коју има сваки политичар да своју политику заштити од отворенога неуспеха. И зато се у владиним круговима прибегло другим методама па се говори о потреби времена да се постигну повољни резултати; зато се говори у корист Стјепана Радића и он се узима у заштиту са изјавом да му није могуће наједанпут се одрећи својега програма и својих циљева. Изгледа као да г. Давидовић и његови другови верују да ће се Стјепан Радић свега тога одрећи али да му за то треба дати прилике и могућности. И владина штампа иде још један корак даље па оптужује нас, опозицију, да ми тврдимо како је Радић напустио своје хрватске бираче и издао своје идеале, и да због тога, због тих наших интрига, Стјепан Радић мора да буде уздржљив! Оваку једну бедасту неистину доиста могу да протурају само потпуно заблудели људи. Ми знамо поуздано да влада г. Давидовића има аутентичне податке о томе да Стјепан Радић не напушта своје захтеве и да је према томе још већи грех г. Давидовића и његових другова када противно овоме сазнању и противно чињеницама хоће да продужују и даље једну политику засновану на нереалностима.

Г. Љуба Давидовић је покушао преко непозваних људи да ту своју илузију пренесе и на друге факторе. Он пушта г. Смоглаку да буде тумач Радићевих захтева и да излаже један план за који се зна да је неостварљив јер предвиђа цепање државе на неколико државица са очигледном последицом слабљења снаге и утицаја српскога дела народа. Он искоришћује једнога трговца, Фрању Петриновића, који је једновременно и пријатељ Радићев и пријатељ Орјуне и који се у тој двострукој улози врло лепо осећа. Г. Давидовић и његови другови ухватили су се грчевито за једну самообману мислећи да је боље и скрхати се него застати на путу који ни у ком случају не води државном добру. Ова и оволика упорност не карактерише праве политичаре и државнике, и њене ће последице сносити сами чланови данашње владе.

РЕЖИМ ПОЛИТИЧКЕ ШАРЛАТАНЕРИЈЕ

30 августа 1924.

Све хрватске и словеначке новине, које припадају блоку, представљају васпостављање покрајинске управе у Загребу као први корак, као „предувјет“ за даље разговоре са Радићем. Кад су у априлу прошле године Стјепан Радић и блокаши ставили влади г. Пашића тај „предувјет“, онда је радикална влада одмах

одбила сваки даљи разговор. Влада г. Пашића је изјавила да је одбацила т. звани Марков протокол, јер није било ни једнога члана у кабинету који би могао пристати на такве предувјете. Стјепан Радић је сада обновио своје „предувјете“. Он тражи од г. Давидовића на првоме месту да се обустави „парцелација“ Хрватске, т. ј. да се не извршује Устав који говори о подели земље на области, али који не познаје ни Хрватску, ни Србију, нити икоју покрајину. Чим је дошла на управу земље влада г. Давидовића, г. Предавец је одмах у интервју-у са дописником „Тајмса“ изјавио, да је први услов Радићеваца, да се обустави парцелација Хрватске. То је влада учинила својом наредбом, и то јавно кажу и „Јутарњи Лист“ у Загребу, и „Хрватски Лист“ у Осјеку, и „Обзор“ у Загребу и „Словенец“ у Љубљани, и сви други блокашки листови.

Г. Давидовић и другови друкчије су међутим радили прошле године. Кад је прошле године покушала радикална странка да само разговара са Радићем, и кад је одлучно одбила Радићеве предувјете, нас је г. Љуба Давидовић оштро напао у Скупштини, што смо се усудили то и покушати. У своме говору 4 јуна прошле године на 3. претходном састанку Скупштине, изјавио је г. Давидовић дословце следеће:

„Влада г. Николе Пашића имала је у овим изборним данима да се бори на два фронта. На једној страни, господо, да брани велике интересе народне, и на другој страни

да брани своју власт. И ја одмах додајем да су они опкопи, који су имали власт да бране били озбиљно поседнути. У њима су биле најбоље војске и најбоље војсковође, а онај други фронт, који је имао да брани интересе народне, био је непоседнут.

„До пре неколико месеци или недеља, господа у влади и њихови пријатељи тврдили су, да у нашој земљи има много антидржавних елемената; читаве су странке оптуживане том оптужбом

„И пре тога времена, или управо пре извесног времена, у те антидржавне елементе убрајана су извесна господа, која данас сарађују или бар изгледа да сарађују са владом г. Николе Пашића. (Један глас из центрума: Ту смо ваше савете послушали, а ви сте на томе сарађивали).

„Ја молим, — говорићемо и о томе, господо, имамо времена да и о томе говоримо, — да ми не замере господа која су пре извесног времена у те антидржавне елементе убрајана што ћу их сада поименце поменути. То је био г. Спахо, г. Корошец и г. Радић. (Глас из центрума: Код вас је свако антидржавни елеменат ко год није демократа). И на овим изборима шта смо видели? Да се, они који су тако оквалификовани пуштају да слободно раде. (Један глас из центрума: То сте их ви оквалификовали.) и израђују да слободно агитују за свој програм, да агитују.. (Један глас: Имају право).. Не спорим, да раде на заснивању аутономија, на засни-

вању федералистичког уређења наше државе, да раде, господо, на остварењу републиканских начела. (Граја у центруму).

„И фронт, који је имао да брани ту страну, да брани државу, тај је фронт био пустио. (Др. Драг. Којић: Још од конгреса). Говорићемо и о конгресу и неће вам бити нимало мило. А други фронт који је имао да брани власт, он је брањен и одбрањен“.

Човек чисто не верује својим очима! Г. Љуба Давидовић је дакле могао прошле године овако да говори јавно у Скупштини противу радикала који нису примили Радићеве предувјете!

Али г. Давидовић није усамљен.

На састанку од 8 јуна прошле године, изјавио је г. Др. Илија Шуменковић, у своме говору, нападајући и сами покушај радикала да дођу до споразума са Радићем, следеће:

„Господо, ја ћу говорити о фактима. Први је факт, господо, да садашња влада нема већину у Скупштини. То је један математички факт. (Гласови: Оборите је!) На ту примедбу увек господа одговарају: оборите је. Али има једно правило, што ћу да вам кажем: кад нисте имали већину, нисте ни требали у опште ни долазити на владу; и друго, по коју цену сте добили тај положај да можете рећи нама: „Оборите нас?“ Добили сте по једну велику и тешку цену. Добили сте за једну концесију учињену идеологији и схватањима г. Стјепана Радића.

(Пљескање код демократа). Јер, господо, кад један Председник Министарства саставља владу, он се не пита колико посланика долазе на седнице и колико не долазе, него се пита колики је број посланика на списку и према томе изналази већину.

„Јер, господо, шта имате ви овде? Једна странка, Радићева, заузима готово револуционарни став, негира парламенат и каже да не припада томе Парламенту него да сви њени посланици припадају једном засебном Парламенту који се зове: хрватско заступништво. И, господо, ви тако исто кажете кад одређујете вашу већину. Ви кажете да Радићеве посланици не припадају овоме Парламенту. Јер, господо, од две ствари једна: или ви негирате гледиште г. Радића и сматрате тих 70 посланика као чланове овог Парламента и у том случају немате већину, или ви њих не сматрате као чланове овог Парламента и у том случају имате већину, али у исто време прилазите гледишту г. Радића о засебном хрватском заступству“.

И овај исти господин Шуменковић данас је најватренији савезник Радићев у остварењу хрватске државе и хрватског народног заступства!

Данашњи режим, зар то није и режим политичке шарлатанерије?!

Како изгледа данас, тај исти г. Љуба Давидовић? Он се данас налази удружен са Радићем и блокашима и он сада *ради* по

својим властитим речима на заснивању аутономија, на федералистичком уређењу, и на остварењу републиканских начела!!

ДВА ОПКОПА Г. ДАВИДОВИЋА

19 септембра 1924.

Саветовање чланова владе са представницима Радићеваца открило је најзад ону ствар на коју смо ми стално прстом указивали и која чини главну и битну слабост и штетност целе комбинације г. Давидовића. Позивајући Радићевце да уђу у његову владу, г. Љуба Давидовић био је природно доведен да разговара са тим истим Радићевцима о државној политици, која би се спроводила уз активно садејство Стјепана Радића. Изгледа чак да је влада мислила и без таквога предходнога стварнога споразума да увуче Радићевце у кабинет, да би само омогућила свој што дужи опстанак на власти, али да су је прилике и околности нагнале, нарочито после свакодневних изјава Радићевих, да уђе у ово за њу врло трновито питање. И тако се најзад краљевска влада решила да сада отпочне говор о оном о чему је још много раније требала водити рачуна. Јучерањи коминике краљевске владе каже да су између чланова владе и Радићеваца измењане мисли о „контурама“ дефинитивног споразума. Каква је то велика финеса и са каквом се деликат-

ношћу краљевска влада изражава кад упућује обавештења о својим разговорима са Радићем! Влада каже да је само измењала мисли, што значи да је тек сада дошла у прилику да уопште упита Радићевце шта они мисле и како мисле о овој држави. Оволика уздржљивост краљевске владе доиста је више него чудновата. Влада је отишла још и даље, јер каже да је измењала мисли само о „контурама“ споразума, што значи да није додирнула ниједно битно, стварно питање. У другој реченици каже влада да су измењане мисли и о начину и времену кад би се тек могло приступити грађењу споразума! Цео комунике стилизован је дакле потпуно по жељи Радићеваца, јер они не допуштају никакве стварне разговоре док њихови предувјети не буду испуњени и док Стјепан Радић са својим републиканским и сепаратистичким покретом не буде толико јак, да у случају неуспеха преговора може, како је изјавио у своме говору у Међумурју, сваки ићи својим путем!

Добро је што се г. Давидовић макар и у дванаестом часу сетио да припита Стјепана Радића, шта он мисли о овој држави. Али начин како је г. Давидовић то извео не улива нам ни мало поверења да ће тај разговор допринети учвршћењу државе и народнога јединства. Ми и сада понављамо оно што смо у више прилика могли да утврдимо, да влада г. Давидовића ни у ком случају није способна да реши питање српско-хрватских односа. Она то не може да учини најпре зато

што не представља, по теорији Радићевој, српску страну и српски народ. Са овом владом истина сарађује г. Стјепан Радић али он то чини једино и искључиво ради тога да би ослабио ону страну која се залаже за чување Краљевине и њенога потпунога интегритета. На другоме месту влада г. Давидовића тражи споразум са Радићем не ради решења српско-хрватскога спора него ради постизања сличних иако не потпуно истих жеља које дели Радић. Свака група која суделује у данашњој влади г. Давидовића, тежи остварењу неких својих посебних циљева, што је у осталом довољно познато. При таком стању ствари разумљиво је што влада у своме комуникеу говори онако бираним изразима о дефинитивном споразуму који она нити хоће нити може остварити, сем ако би капитулирала пред Стјепаном Радићем. Такву капитулацију међутим, ако би она добила конкретни облик, не би допустила Круна.

На овај данашњи рад краљевске владе потпуно се може применити једно поређење које је учинио г. Љуба Давидовић прошле године, када је радикална странка једногласно одбила Радићеве предувјете, тражећи да Радић изложи претходно своје погледе на уређење државе, па према томе да се цени да ли се са њиме може разговарати. Тада је г. Давидовић, само због тога што су радикали уопште почели разговор са Радићем, пре његова бегства у иностранство и пре уласка у Селачку Интернационалу, довикнуо ради-

калима: „Ми видимо два опкопа пред нама, један који брани државу и њену целину, и други који брани власт. Онај који брани државу, слабо је поседнут, кад се иде Радићу на разговор, а овај који брани власт, он је добро и снажно утврђен“. Како ли тек изгледа под владом г. Давидовића опкоп који брани власт а какав ли је онај који брани Краљевину, државну целину и народну компактност? То остављамо г. Давидовићу и његовим друговима да сами о томе размисле. Јавност пак види да је опкоп државни скоро разривен, пред концентричном навалом сепаратиста, комуниста и републиканаца..

3. Питање уласка Радићеваца у владу

БОЛШЕВИЦИ и СЕПАРАТИСТИ КАО МИНИСТРИ!

10 септембра 1924.

Има неколико дана како се у владиним лист вима говори да ће Радићевци ући и формално у кабинет г. Давидовића, да би се тиме учврстио положај владе према Радићевој групи. Наводе се чак и имена кандидата и одређују се ресори које би добили Радићеви пријатељи. Како стоји са овом ствари није нам познато, али вреди задржати се на тој комбинацији и испитати какав ће положај бити данашњег кабинета ако у исти уђу и Радићеви посланици. Кад се зна да влада г. Давидовића стварно остоји једино захваљујући Стјепану Радићу и његовој потпори, онда изилази да би питање политичкога опстанка кабинета г. Давидовића било у истоме стању као и пре уласка Радићевих посланика у владу. Парламентарна снага тога кабинета у погледу броја неће бити ни мало јача. Што се тиче пак парламентарне снаге у погледу општега положаја кабинета, ми се у то питање не мислимо упуштати јер то није наша ствар. Нека г. Давидовић са својим пријатељима сам оцењује да ли је са гледишта његових планова за њега боље да

уведе Радићевце у владу, или је пак боље да их остави ван владе. Ми ћемо се пак овим питањем позабавити једино и искључиво са гледишта интегритета наше државе, са гледишта државнога Устава и са гледишта политичке пристојности.

Влада г. Давидовића састављена је из трију група које бар формално признају Устав и данашње државно уређење, мада желе да то уређење поставе на једну сасвим нову основу. Радићева група није формално заступљена у влади, јер она стоји на гледишту да представља посебан хрватски народ и да је представник посебне хрватске државе. Није могуће дакле да народни посланици из једне посебне државе постану министрима у другој држави. Кад је пре извеснога времена један Радићев првак запитан, да ли ће Радићева странка ући у владу, онда је он одговорио да би Радићевци, у таквом случају, тражили оне портфеље који одговарају њиховој снази, али да он не верује да ће Радићевци ући у кабинет. За улазак њихов у кабинет, вели, нема ни потребе, јер влада г. Давидовића сама припрема све што треба за „споразум“ са хрватским народом. Могло би се десити једино то да Радићева странка одреди једнога делегата који би у својству делегата могао постати чланом владе. Тако би Радићева странка остала и даље на своме гледишту да она представља хрватско народно заступство, а Радићевци би дошли на сам извор власти и имали би, преко свога делегата у

влади, могућност непосреднога утицаја на ток послова у држави коју они не признају. Да ли ће Радићева странка поћи једним или другим путем, то ћемо видети, али да ће улазак Радићеваца у владу, под данашњим околностима и без претходног одустанка од оних главних Радићевих захтева, значити један нови удар државном и народном јединству, једно ново изигравање постојећег Устава, то је више него сигурно.

По парламентарноме реду, како он постоји у Енглеској, Круна бира председника владе а председник владе од своје стране бира себи сараднике као ministre. За избор личности министара једину и искључиву одговорност носи председник владе. Ако је кабинет г. Давидовића у погледу личнога састава изазвао неповољне коментаре, одговорност за тај и такав кабинет носи дакле искључиво г. Љуба Давидовић. Према томе, ако би г. Давидовић предложио Круни да у кабинет уђу и два Радићевца, онда би, по парламентарном реду, изгледало да би тај улазак ишао глатко и да би Круна без размишљања овај предлог усвојила. Ми кажемо да би то тако изгледало зато, што парламентарно правило које смо споменули вреди под одређеним претпоставкама. Основна је претпоставка да један министарски кандидат признаје државу, да признаје државни Устав, да признаје Краља, ако је држава Краљевина, и уопште да признаје оно уставно стање које легално постоји. Друга је претпоставка

да тај кандидат долази на министарски положај ради учвршћења државе, ради примене закона и Устава а не ради њиховога рушења и ради подривања целокупног државног и друштвеног уређења. Према томе дужност би била г. Давидовића, с обзиром на свакодневне манифестације Радићеве странке, да прибави уверења и доказе да Радићевци испуњују бар те основне претпоставке. Енглески краљ свакојако би одбио да потпише указ о наименовању једнога бољшевика за члана владе, ако би који министар председник имао ту непристојност да такав један указ поднесе на потпис. Енглески краљ свакојако би одбио да потпише указ о наименовању једнога велеиздајника за члана владе ако би некоме председнику кабинета пало на памет да таквим лицима учвршћује своју владу.

Са гледишта наше странке сасвим је свеједно да ли су Радићевци у влади или не. Ми видимо и осећамо да је ова влада замишљена и припремљена у Москви, да је потпомогнута од непријатеља наше државе и да је њен стварни шеф Стјепан Радић. Ако би смо желели да будемо злуреди, ми бисмо могли поздравити улазак Радићеваца у владу. Али како се ради о угледу државе и о њеним најбитнијим интересима, ми не желимо да влада г. Давидовића, која је карактерисана као државни скандал, добије назив највећег државног скандала. А то се може десити ако се допусти г. Давидовићу да рушиоце државе посади на министарске столице!

ПОСЛЕ ГОВОРА ВЕЛЕИЗДАЈНИКА РАДИЋА

16 септембра 1924.

Велика скупштина Радићеве странке у Загребу пружила је још један доказ да влада г. Љубе Давидовића зависи потпуно од Стјепана Радића. Ако се из Радићевог говора излучи оно што долази у ред неучтивих и дрских увреда набацаних радикалама и самосталним демократима, ако се остави на страну сав шеретлук са којим је овај неваљали манијак објашњавао своје контрадикторне погледе, остаје једна ствар која је несумњива и коју сам г. Давидовић не би требало олако да узима. То је поновна изјава Стјепана Радића да он не одступа ни за длаку од свога програма, и да цео данашњи експеримент са владом г. Давидовића он посматра као једну етапу која ће Радићевце довести ономе циљу за којим Радић тежи. Тај циљ, то је посебна хрватска држава, уређена као република и организована по принципима совјетских република. Поред свег увијања и ченгијања и свега труда да не изговори ниједну реч која би могла бити неугодна кабинету г. Давидовића, Стјепан Радић ипак није могао, ни за љубав г. Давидовићу, одустати од својих главних захтева. Он јавно тражи републику и његове прве речи јесу поклич републици. Он тражи посебну хрватску државу, са хрватским парламентом, и кад би се тај његов захтев усвојио, онда би тек дошло питање разграничења

између те хрватске државе и српске државе. У овом питању разграничења Стјепан Радић је још одлучнији, и он ту отворено ради на стварању Велике Хрватске, и то не једне Хрватске која би, како он каже, живела у братском договору са Србијом, него једне Хрватске коју би он одмах окренуо противу Србије. Друкчије се не може објаснити активно сарађивање Стјепана Радића са Тодором Александровом и другим непријатељима наше државе.

Јучерање новине доносе да је г. Љуба Давидовић изјавио како је задовољан са говором г. Радића и како је тај говор необично предусретљив! Ми верујемо да је г. Давидовић способан да овако што год каже. Он је већ толико забасао да је потпуно изгубљен у националном погледу. Г. Љуба Давидовић представља за наш народ једног истрошеног човека и питање је да ли постоји ма каква лекарска вештина или каква мађиска снага која би могла овога старца да поврати у живот. Према томе ми остављамо краљевској влади да она продужи у своме задовољству и да настави своју наопаку политику дотле докле јој то буде допуштено. Ми се данас не обраћамо више ни увиђавности нити пак осећајности чланова владе, него овај свој протест противу новог закорачавања Радићевог у интегритет наше државе, упућујемо народу, упућујемо јавноме мњењу. Противу наше уједињене Краљевине, како се по свему види, скована

је једна велика завера. Ради се не само на стварању Велике Хрватске него на обрезивању и угушењу Србије. Оно што није могла постићи Аустро-Угарска, ни помоћу Немачке Царевине и уз садејство Бугарске, то сада мисли да оствари Стјепан Радић. И он би можда још сада покушао да то учини, али му још једино смета, како он сам каже, сабља! Јер, како је Круна изјавила у Сурдулици, оно што је крваво стечено неће се тако лако дати поништити.

Пред оваким стањем ствари ми смо дужни да позовемо и своје присталице и пријатеље народнога јединства на отпор према сепаратистичким и издајничким намерама Стјепана Радића. Кад се чак и једна надпартијска установа као што је Народна Одбрана, осетила побуђеном да подигне свој глас и да скрене пажњу на потребу енергичне акције у циљу сузбијања сепаратиста, онда је дужност политичких странака, а у првоме реду наше странке, да без промишљања отпочне у народу једну снажну акцију у циљу одбране државног и народног јединства. Многобројни наши пријатељи упућују непрестано питања о сазивању среских зборова сматрајући да им је потребно нарочито наређење за такве зорове. Ти зорови треба да се држе и за њихово сазивање надлежни су срески одбори. Врховни органи наше странке, посланички клуб и Главни Одбор, решаваће о акцији странке као целине. Они имају да одлуче о сазивању

великих зборова у свима већим центрима Краљевине као и о једном митингу из целе земље у Београду. Припрему за тај митинг треба да изведу сви срески одбори и њихова је дужност да што пре отпочну са овом акцијом.

Пред жалосним примером да г. Љуба Давидовић моли једног ноторног републиканца и сеператисту, једног велеиздајника, као што је Стјепан Радић, да чак уђе у краљевску владу и да са врха државне управе шпиунира и уходи рад државе, пред том жалосном појавом нема другога лека него борба у народу и кроз народ. А ми верујемо да се бар српски део народа неће дати згазити од Фрањиног химнопевца, Стјепана Амброзијевића Радића!

ОКО УЛАСКА РАДИЋЕВАЦА У ВЛАДУ

30 септембра 1924.

Са повратком Њ. В. Краља у Београд, очекује се у политичким круговима извесан расплет ситуације замршене разним контрадикторним извештајима о држању и захтевима Радићеве групе у питању споразума са владом г. Давидовића. Тај расплет је потребан да би се видело да ли је и даље могућан развој наших унутарњих прилика у правцу којим је пошла влада г. Давидовића, и да ли се таквим начином не доводе у опасност сами темељи монархије и државе.

Г. Давидовић је, преко г. Настаса Петровића, повео преговоре са Стјепаном Радићем, молећи га да пошаље своје „изасланике“, како то Радић каже, и у кабинет, да би се омогућило спровођење политике споразума уз сарадњу свих Радићеваца. Кад једна политичка група улази у владу, природно је да се утврди извесан програм заједничкога рада. Према томе и са Радићевцима би се имао утврдити један програм на чијем би остварењу и они активно учествовали. То би била ствар која се првенствено тиче самих партија заступљених у данашњој влади. Али, у случају Стјепана Радића и његове групе не ради се о парламентарној сарадњи двеју политичких група. Преговори између г. Љ. Давидовића и Стјепана Радића, о уласку Радићеваца у владу, не могу се посматрати онако као рецимо преговори г. Љубе Давидовића са г. Јованом Јовановићем-Пижоном, о уласку земљорадничких представника у владу. И кад је то тако очигледно, онда је очигледна и даља последица, да преговори између г. Љ. Давидовића и Стјепана Радића долазе у ред питања која стоје изван обичних парламентарних споразума, пошто је општи став Стјепана Радића такав да се прво он има да измени. Једну државу може представљати у државној влади само она група, која јасно и несумњиво признаје ту државу и њене основе. Стјепан Радић не признаје Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца јер он себе и своје другове стално назива Хрватским Народним За-

ступством. Он не само да не признаје ову државу, него отворено и слободно ради на стварању посебне хрватске државе, на рачун интегритета уједињене Краљевине.

Стјепан Радић пропагира најактивније републиканску форму владавине. Он себи допушта слободу, под окриљем и заштитом данашње владе, да на рачун монархије прави дрске испаде и омаловажења, и да тако руши углед и ауторитет Краљевине. Поред тога Стјепан Радић је склопио споразум са болшевицима у Москви и његов рад на остварењу совјетског режима долази тачно под удар закона о заштити државе. Позивати Радића у владу и примити га у владу, под таквим околностима, значи ангажовати много већу одговорност него што је то случај при једном парламентарном аранжману.

Најзад Стјепан Радић тражи основну измену нашег државног уређења, ради других неких далекосежнијих спољних намера. Он хоће да утопи нашу државу у неке федерације ненационалнога карактера, да би тако сломио виталну полугу наше слободе и независности, наше будућности и нашег напретка, а то је јединство Срба, Хрвата и Словенаца. Он помаже бугарске аспирације на Македонију, и арнаутске прохтеве на Метохију и Косово.

Г. Љуба Давидовић страховито греши ако мисли да се може преко ових ствари прећи. Ми доносимо на другоме месту изјаву Стјепана Радића о карактеру његовог покрета. Он

не пориче да му ласка што га зову балкански Ганди, и труди се чак да тај назив оправда. Али да ли би енглески Краљ Ђорђе довео Гандија на министарску столицу, пре него што би се Ганди одрекао и републике, и посебне државе, и пакта са болшевицима, и свих других испада и комплота? Ми у то не верујемо.

И зато нека г. Давидовић, макар у два-наестом часу, још једном промисли пре него што поднесе Круни на потпис предлог о именовању Радићеваца за ministre. Боље је, много је боље, тај предлог у опште не чинити. Г. Давидовић то треба сам да увиди. Ако не увиђа, онда би било добро да му се то пријатељски каже.

РАДИЋЕВЦИ И УЛАЗАК У ВЛАДУ

19 октобра 1924.

Питање концентрационе владе везује се, како јављају блокашки листови, за улазак и Радићеваца у склоп и састав такве владе. Тиме би се још више потенцирао онај штетни курс и правац који је повела влада г. Давидовића, јер би, са активним учешћем Радићеваца у врховима државне управе, наступило потпуно растројство, сем ако Стјепан Радић и његови другови не би из основа изменили свој став према држави и државној политици. На првоме месту Радић и Ради-

ћева странка имали би да се одрекну републиканскога програма и да постану једна монархична странка. Кад позитивни земаљски закони спречавају онога, који исповеда начела противна постојећој државној форми, да постане *макакав државни чиновник*, немогуће је замислити да за ministre, дакле највише управне органе, дођу људи који јавно проповедају републику. Код Радића ово питање још није пречишћено и Радићева десна рука, г. др. Лорковић, пише у „Хрвату“ да и Хрватска Заједница, која је била монархијска, има да пређе у републиканце. Ова претња неће наравно никога уплашити, али је она карактеристична за оцену менталитета Радићеве околине.

Још се мање може замислити улазак у владу људи, који су приступили Трећој Интернационали, и који већ самим тим помажу планове совјетске владе у погледу Балкана. Ти су планови уперени противу мира и интегритета наше државе, и у извршењу њиховом имају да узму учешћа Радић и његови другови. Орган г. Мусолинија „Il Popolo d' Italia“ објавио је у броју од 9 октобра један допис из Москве, у којем се износи план совјета у погледу наше државе. Ту се каже: „Југославија би променила свој Устав и организовала се на основу федерације, са потпуном аутономијом Србије, Хрватске, Црне Горе, Македоније и т. д. Румунија би морала вратити Добруцу Бугарској која би добила излаз на Јеђејско море. Сва територи-

јална питања која би могла довести до сукоба решиће се самоопредељењем народа односних територија. Пошто би се уредила административна подела и припадност разних крајева, државе би имале да се конституишу у један Политички Централни Савет, врсту арбитражног колегијума, који би решавао питања општег интереса, не мешајући се никад ни у ком случају у послове обичне администрације појединих независних држава!“

Ова намера је, по речима овог италианског публицисте, само део ширега плана, по коме би совјети једним ударом, ослободили од утицаја „буржујског“ капитализма целу групу малих словенских народа на Балкану, да би их, везане у један организам, подјармили и подвргли директној зависности и својој политици.

Сличне информације доноси милански „Секоло“, у чланку Атилија Тамара о Македонији (број од 14 октобра) који каже да федералистички балкански комитет, подржан од совјета, очекује, према својем споразуму са Радићем, развој догађаја у Југославији у нади, да када Хрвати добију аутономију, да се та аутономија прошири и на Македонију, што би била прва етапа за потпуну слободу Македоније.

При оваком стању ствари, пре рашчишћења односа са Москвом, изласка из Треће Интернационале и престанка дослуха са ванграничним покретима управљеним против интегритета наше државе, мислимо да ни сам

г. Љуба Давидовић не може и не сме тражити да се Радићевци уведу у владу. Ако он то ипак чини, он то ради на своју одговорност.

Најзад, она дефетистичка пропаганда у војсци, под видом пацифизма, оно забадање у здрави организам војске, како је добило израза у говору Радићевом у Вараждину и које је довело до мотивисане оставке бив. министра војног, не може се хонорисати увођењем Радићеваца у владу. На против, потребне су гаранције да ће то потпуно и за увек престати.

Кад би ово троје било остварено, Радић би се налазио на истом терену на којему су и друге политичке странке, и питање уласка његових људи било би ствар споразума. Али кад то није случај, онда зашто г. Љуба Давидовић тражи да Радићевци уђу у владу, и зашто оваким захтевима још више подрива и иначе уздрмани ауторитет државе и јединства? То је питање које би сви демократи могли поставити своме шефу.

4. Влада г. Давидовића и бољшевици

ВЛАДА НАСЛОНА НА МОСКВУ

3 августа 1924.

Велики британски лист „Тајмс“ који има светски значај и ауторитет, већ подуже времена бави се питањем бољшевичке опасности на Балкану. Кад то чини „Тајмс“, то је свакојак једна појава која заслужује пажњу. У једном допису из Софије, објавио је „Тајмс“, у броју од 8 јула, податке о припремама бољшевика и комуниста у Бугарској. Сутрадан, 9 јула, у уводном чланку „Бољшевизам на Балкану“, „Тајмс“ је коментарисао овај извештај истичући да је намера бољшевика и комуниста, да кроз Македонију и Хрватску унесу нереде у нашу Краљевину. Комунисти рачунају са Стјепаном Радићем, на чији рад у Москви, каже „Тајмс“, треба обратити пажњу. Благост и попустљивост према оваким појавама личи на политику самоубиства. У броју од 11 јула „Тајмс“ објављује писмо г. Харолда Спендера, у коме се пледира за помоћ Бугарској. У томе писму каже г. Спендер да су бољшевици своју пажњу сконцентрисали сада на југ. Они се надају нередима и заплетима на Балкану. „Пут Стјепана Радића, вође Хрвата, у Москву, вели г. Спендер,

појачао је ове наде“. У броју од 23 јула донео је „Тајмс“ нови допис из Софије у коме се бележе контрадикторне вести о споразуму болшевика са Македонском Организацијом. По једној информацији из Беча, тај би споразум већ био готов, док се у Софији ово пориче. Најзад, пре четири дана, у броју од 29 јула, објавио је „Тајмс“ уводни чланак „Болшевици на Балкану“ који чланак тангира и положај наше државе.

У томе чланку „Тајмс“ говори о напорима болшевика да свој покрет вежу са комитским четама у Јужној Србији. Опасност од те заједнице је очигледна, вели „Тајмс“. Та је опасност у толико већа, каже „Тајмс“, што је Стјепан Радић, најглавнији бунџија, отишао у Москву и где је са својом странком пришао болшевичкој Интернационали. И онда „Тајмс“ открива нешто што се до сада само нагађало. Он констатује да је Тодор Александров, вођа македонских банда, био у Лондону крајем маја месеца, по споразуму са болшевицима који су и у Ђенови, и у Лозани, нудили помоћ за револуцију. Сада је у Лондону Тодор Александров водио преговоре са Раковским, шефом совјетске делегације у Лондону, и споразум је закључен. Болшевици су обећали оружје, новац и дипломатску потпору. „Тајмс“ завршује апелом на западне силе да спрече овај план и да помогну балканске државе у одбрани од ових паклених намера.

Могуће је да у овој кризи „Тајмса“ има

доста настојавања да се нарочито помогне Бугарској. Али, информације које он доноси, озбиљне су, и тичу се и сигурности наше државе. Тај дан када је изашао овај чланак, објавио је „Тајмс“ и један телеграм из Београда у коме јавља да је образована нова влада, коју помажу Степан Радић и Радићевци! Човек, кога је највећи светски лист обележио као опасног махера, који са болшевицима ради да се запали Балкан, а преко Балкана и остала Европа, тога човека уводи г. Љуба Давидовић, преко ноћи, у владину већину и обезбеђује му министарске портфеље. Једним потезом пера претвара г. Љуба Давидовић Стјепана Радића у гувернманталног човека, у буржоаског кандидата за министра, и у помагача и подупирача политике народног и државног јединства, како г. Давидовић, неверно, означаје политику свога кабинета!

Ко може ово да разуме? Нека би се најзад и покушало дати неко објашњење, ниједан разуман човек не може томе поклонити вере. Стјепан Радић је, по споразуму са Тодором Александровом, упутио свога посланика Дошена да стално сарађује на листу „La fédération balkanique“ који издаје совјетска влада у Бечу. И то се зна и у Лондону, и другде. Зато ће у иностранству влада г. Давидовића бити обележена као влада која зависи од болшевика. Јер Радић је везан за болшевице, а г. Давидовић је везан за Радића. Са тим везама г. Давидовић пада или остаје. Чланак у јучерањој „Политици“, где

се поручује влади да изда Радића суду, је смешан! Степан Радић држи Љубу Давидовића на влади, па куд може бити Радић издан суду од г. Љубе Давидовића? Ми ову промену код „Политике“ која је тако срдечно поздравила Радић-Давидовићеву владу, пошто је месецима радила на њеном остварењу, апсолутно не разумемо!

ШТА СЕ МИСЛИ О ВЛАДИ Г. ДАВИДОВИЋА

10 августа 1924.

Влада г. Давидовића није наишла на добар пријем ни у иностранству. То је појава која се мора жалити, ма да смо ми суверена држава која има право да поставља себи владе какве хоће. Међутим живот је међународни данас тако развијен, да су све државе, и политички и економски, упућене једна на другу. У данашњој још несређеној европској ситуацији много зависи од угледа, ауторитета, поверења и симпатија са којима се прима промена режима и долазак нове владе на управу једне земље. Кабинет г. Давидовића изазвао је међутим у европској јавности коментаре и схватања која могу врло озбиљно да угрозе битне интересе наше краљевине и споља и унутра. Ми та схватања морамо да забележимо као један прилог више за оцену могућности даљег опстанка ове и овакве владе. Нека и пријатељи кабинета г.

Давидовића са пажњом прочитају редове који слеђују.

Комунистички орган „Die Rote Fahne“, (Црвена Застава) који изилази у Берлину, објавио је 3 августа један подужи чланак о балканским стварима. Овај лист важи као гласило совјетске републике у Немачкој и зато је од значаја шта он пише о погледима совјета на Балкан. Чланак овога листа репродуковали су готово сви светски листови, а међу њима нарочито енглески листови. У томе чланку се каже, да је једини пут за решење националног и аграрног питања на Балкану и отклањање оне сталне кризе која траје у балканским земљама, остварење једне балканске *комунистичке федерације*. Та организација би била изведена у форми једне федеративне републике, у којој би свака балканска народност имала положај аутономног члана. У чланку се нарочита важност придаје македонском и хрватском сељачком покрету. Овај последњи покрет бележи се као покрет који улази у црвену сељачку интернационалу. Тврди се ту, да сељачке партије у Хрватској имају у себи јаке револуционарне елементе и да су се неки од тих елемената већ отворено придружили комунистима.

Последњи број парискога „Тана“ од 6 августа у чланку под насловом „Бољшевичка опасност на Балкану“ каже следеће: „Обично се мисли да је бољшевизам бакцил побеђених народа, али тај бакцил не штеди ни победоце. Он нарочито угрожава у овом тре-

нутку Румунију и Југославију. Бољшевизам намерава да се користи унутарњим неслогама у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и да увуче у трећу интернационалу *хрватску сељачку партију, коју води Стјепан Радић, који је ту скоро био свечано примљен у Москви*. Другим речима хоће да се искористе неоспорне унутрашње тешкоће, које постоје у извесним балканским државама, да би се једновременно развио један комунистички бунтовнички покрет. По свему изгледу такав је план вођа треће интернационале. Ето зашто је ових последњих дана створен у Бечу један нарочити балкански комитет са задањом да спрема nerede и побуне на Балкану.

Овај балкански комитет, о коме говори париски „Тан“, издаје у Бечу свој орган под насловом „Балканска Федерација“, на језику француском и бугарском. Лист финансира један Јеврејин, у име бољшевика, а уређује га нарочити редакциони одбор у коме седи Марко Дошен, радићевац, који је у првоме броју објавио и један чланак под својим потписом. Тај лист пропагира ослобођење балканских народа, у првоме реду Маћедонаца, Хрвата и Црногораца, и то ослобођење путем револуције. Главни сарадници листа су људи које је послао Маћедонски Револуционарни Комитет. Лист објављује у првоме броју проглас тога комитета потписан од Тодора Александрова, ђенерала Протогеровога и комитског војводе Чауљева, у коме се прогласу тражи ослобођење Маћедоније, Хрватске и Црне Горе!

Најкарактеристичнији и најозбиљнији је чланак објављен у „Тајмсу“ 5 августа под насловом „Бољшевичке тежње на Балкану — Југославија као база за бољшевички покрет“. У томе чланку телеграфираном из Риге, која је варош, како се зна, главна европска осматрачка тачка за прилике у Русији, каже се следеће:

„Политички и војни кругови у Москви, а нарочито кругови комунистичке интернационале били су ових дана врло јако заузети приликама на Балканском Полуострву. Новчана средства за агитацију и пропаганду у Румунији и Бугарској знатно су повећана. Москва одржава сталну везу са Маћедонцима и, према ономе што говоре у Москви, немири се припремају од стране комунистичке интернационале на целој Балкану, који немири имају да се изроде на јесен у прави устанак. *Може се узети као поуздано да је намеравани улазак чланова Радићеве партије у нову југословенску владу г. Љубе Давидовића добио благослов бољшевика посредством самога Радића, који је ту скоро био у Москви*. Бољшевици се надају да употребе Југославију као базу за што јачу бољшевичку кампању у Бугарској. Они се надају да васпоставе интимне односе између Југославије под владом г. Давидовића и совјетске Русије, да би им Југославија помогла у општем комунистичком покрету на Балкану. Бољшевици су јако збуњени могућношћу једног удруженог антибољшевичког фронта на Бал-

кану и придају озбиљну важност извештајима о преговорима у томе правцу, али се они надају да се користе доласком г. Давидовића на владу, да ди сломили или саречили сваку шакву заједницу.“

У нашој Народној Скупштини пала је реч од стране г. Гризогона, да се први пут, од уједињења, појавила на управи земље једна влада која не сме да спомене државно и народно јединство. Ово пак што пишу главни органи европске јавности о појавама које прате формирање кабинета г. Давидовића, онај карактер који се придаје томе кабинету, тако је озбиљна ствар, да смо у праву забринути се за будућност наше отаџбине.

ШТА СЕ ПРИПРЕМА ПОД ОВОМ ВЛАДОМ

22 августа 1924.

Ми смо већ указали на онај неповољни пријем на који је наишла у иностранству влада г. Давидовића, и то са разлога што је главна група владине већине оријентирана према Москви. Какву штету може имати наша држава од оваког мишљења о њеној влади, ми то остављамо да цене г. Давидовић и његови другови. Сада желимо да објавимо нове документе о карактеру Давидовићеве владе, и о надама и плановима који се везују за рад ове и оваке владе.

Лондонски „Тајмс“, у броју од 13 ав-

густа, објављујући телеграм да је Радић дошао у Загреб, додао је напомену, да кабинет г. Давидовића фактички зависи од Хрватске Селачке Странке. Он закључује даље, да због тога, што је Стјепан Радић увео своју странку у Селачку Интернационалу, за коју „Тајмс“ изречно каже да је бољшевичка организација, политика нове владе мора бити под утицајем тих чињеница, докле год је Радић помаже. Ова оцена „Тајмса“, највећег светског листа, који уопште није био наклоњен радикалима, врло је значајна, и по тој оцени ће свет да формира своје мишљење о карактеру Давидовићевог кабинета.

Још је значајнија оцена листа „Дели Хералд“, који је полузванични орган британске владе, а који иначе има веза са бољшевицима. У броју од 13 августа, говорећи о „новој политици“ у Београду, дипломатски сарадник овога листа нарочито се задржава на питању Јужне Србије. Он каже да се може сада рачунати са престанком опресивних мера у Македонији што би уравнило пут за споразум са Бугарском, и за решење македонског питања које и данас као и пре 20 година угрожава европски мир! Какав би то био „споразум“ са Бугарском, и какво је то „решење“ македонског питања, то нам не каже „Дели Хералд“. Међутим, у „Тајмсу“ од 13 августа налази се једна изјава г. Предавца, о политици Радићеве странке. У тој изјави Предавец каже да се мора одмах обуставити „парцелација“ Хрватске. Он потвр-

ђује да је Радићева странка ушла у сељачку интернационалу, и наглашује да је, иако по-ма че Давидовићев кабинет, остала при своме програму. На питање сарадника „Тајмса“ о споразуму Стјепана Радића са Тодором Александровим, г. Предавец је изјавио да нема обавештења о томе, али је додао, да је позната ствар, да је Александров, у договору са Атанасовом, одлучио да обустави револуционарну борбу, и да покуша да оствари ослобођење Македоније легалним путем. Тако каже г. Предавец о нашој Јужној Србији. То је, изгледа оно „решење“ на које мисли „Дели Хералд“.

Још један докуменат о овим плановима налази се у изјави г. Раковског, шефа совјетске делегације у Лондону. Кад је 8 августа потписан споразум између Совјета и Велике Британије, отворила се велика препирка о опортуности овог уговора. Тада је Раковски прочитао једну декларацију о спољним питањима. Ова је објављена у „Дели Хералду“ од 15 августа. У тој изјави Раковски каже да је дужност совјета, као и свих европских држава да онемогуће нове ратове, али то неће бити могуће пре „но што буде укинут социални и политички антагонизам, који изазива ратове“.. „Проблем југоисточне Европе“, а нарочито Балкански Проблем, који је у прошлости изазивао крваве ратове, а такође је изазвао светски рат, мора, као што мисли совјетска влада, нарочито привући пажњу Европских Држава.

Нота вели дословно: „Обадва балканска рата 1912 и 1913 г. нису уништили разлоге нових конфликта на Балкану већ су их још повећали. Сви који прате балканске послове, знају да тамо постоји цео низ проблема од којих сваки може да постане сутрадан разлог новог рата. Питања Македоније, Тракије, Црне Горе, Хрватске, Словеначке, Мађарске и друга питања су се већ појавила пред владама, захтевајући решење. Без решења ових питања мир ће бити у сталној опасности.

„Према мишљењу совјетске владе, један од принципа који може да одржи интересе народа свих ових области и држава, и који може истовремено да припомогне стварању тамо јачих државних организама, који ће посебно имати потребне услове за економски и политички развитак — то је принцип федерализма“. „Примењивање овог принципа у Југославији са давањем независности у границама федерације Хрватској, Словеначкој, Црној Гори, Македонији, Далмацији и Србији, једино је у стању да уништи кризу, која је стално трајала у овој земљи од самог тренутка када је ова држава постала, а која не може да буде савладана помоћу силе.

„Повратак натраг Бугарској Нове Добруце, коју је захватила Румунска влада 1913 г. и давање Бугарској једног слободног излаза на Јејејско море створиће услове за суседске односе између Грчке и Румуније са једне стране а Бугарске са друге. Примењивање

вање принципа самоопредељења народа намеће готово неминован конфликт Мађарске са Румунијом.

„Совјетска влада сматра да координација напора свих влада за решење на мирни начин спорова, који постоје између њих, мора да постане један обични метод политичког међународног живота. Совјетска влада је протестовала и продужује да протестује против Друштва Народа зато што оно у својој суштини није ништа друго но једна метода консолидације оних неправичних уговора који су били склопљени као резултат светског рата“.

Тако вели совјетски делегат. Тако каже „Дели Хералд“, а тако говоре и Радић и Предавец.

У прилог тога објављује и блокашки лист „Die Frau“ у Осијеку, у броју од 16 августа један чланак о Тодору Александрову. У томе чланку се каже како је Тодор Александров „врло задовољан, што се Радић спорезумео у Москви, са бољшевицима, и што су тиме шансе за побуну у Југославији, а дакле и шансе за ослобођење Македоније увећане!“

Шта мисли о свему овоме г. Љуба Давидовић? Ми чекамо одговор, јасан и прецизан, јер су ове изјаве сувише озбиљне да би се преко њих могло прећи ћутке.

НАДЕ БОЉШЕВИКА У Г. ДАВИДОВИЋА

29 августа 1924.

Ми смо већ забележили какво је мишљење велике европске штампе о кабинету г. Давидовића, и какве се наде везују за тај кабинет. Од када постоји не само уједињена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, већ одкако постоји Србија као држава, никада није било у њој владе о којој би иностранство овако мислило како се данас мисли о влади г. Давидовића. Ми смо навели писање парискога „Тана“, навели смо писање лондонског „Тајмса“ и „Дели Хералда“, па ћемо сада да саопштимо шта каже о овој влади велики италијански лист „Секоло“ као и један бечки лист „Neues Wiener Journal“ који се често бави балканским питањима.

У „Секолу“ пише Атилијо Тамаро, у уводном чланку под насловом „Дунавска опасност — Русија, Централна Европа и Балкан“ (број од 19 августа) да је ситуација на Балкану озбиљна, и да се конци налазе у совјетској Москви. Он тврди да су комунисти у Чешкој добили налог да напусте своје досадање држање у погледу унитаристичког карактера Чехословачке, и да се заузму за националне аутономије не само Словака већ и Немаца. Москва је изречно поручила Словацима, да ће помоћи њихов сепаратистички покрет, и то је разлог што комунисти јачају у Словакији. Пошто је говорио о Румунији и Бугарској, „Секоло“ се

нарочито задржао на нашој Краљевини у вези са доласком нове владе под председништвом г. Давидовића. Долазак г. Давидовића зауставиће привремено, како мисли „Секоло“, акцију болшевика у Југославији, јер ће болшевици чекати од Радића упутства како да раде, а Радић држи у својим рукама Давидовићеву владу. Радићева партија је одобрила све споразуме Радића са болшевицима. План је болшевика да помоћу промене режима у Југославији учврсте ту свој утицај, а то ће им једним делом бити остварено због зависности Давидовићевог кабинета од Радића. Болшевици намеравају да подстакну једну акцију Хрвата на северу, акцију Македонаца на југу, и покрет Арнаута и Црногораца на југозападу. Тиме би се остварио заједнички револуционарни фронт на Балкану, за који се у Бечу активно ради, са парама болшевика. Као што се види из овога писања „Секола“, кабинет г. Давидовића треба да помогне да се са свих страна запали наша отачбина!

„Нови Бечки Журнал“ саопштава информације једног дипломате о политици Совјета на Балкану. Тај дипломата каже, између осталог, и ово: Пад Пашићеве владе и долазак новог кабинета који помажу Радићевим људи, учинили су да болшевици постану мање агресивни на југоистоку Европе. Они за сада неће да праве тешкоће Радићу, али је питање да ли могу зауставити покрет. По мишљењу овога бечког листа, Радић

треба да приправи повољнији терен за болшевице, и зато ће они привремено оставити на миру Југославију, док се не укаже момент за акцију. Ово обавештење „Н. Бечког Журнала“ поклапа се са оним што пише „Секоло“.

Болшевици намерно хоће да помажу покрет против наше државе, да би у комитацијама добили савезнике. Колико се отишло далеко у овој навали на интегритет наше земље, а за коју навалу је крива влада г. Давидовића која се према свима овим појавама чини невешта, — види се из писања британске ревије „Нир Ист“ (Блиски Исток). У броју од 7. ов. мес. овај лист поручује г. Давидовићу, да не чини грешку коју је учинио г. Пашић 1915. године, не дајући Бугарима Македонију, па је Бугарска због тога ушла у рат против савезника, а уз Немачку и Аустрију. „Нир Ист“ каже да је данас иста таква ситуација, и да се Хрвати и Словенци не слажу са српским мишљењем. Дакле ни више ни мање него се тражи од г. Давидовића да уступи Македонију Бугарској. Доиста је чудна ствар, да се предпоставља, да би г. Давидовић са својим друговима хтео овако што извести. Још је чудноватије да се мисли, да би г. Давидовићу било допуштено да тако што учини!

Колику је пометњу унео г. Давидовић са својом владом у наше унутарње односе, како је охрабрио сепаратисте и улио им нову снагу, види се по коментарисању листа „Хр-

ватско Право“ (број од 21 ов. мес.) поводом овог чланка из „Нир Иста“. Тај франковачки лист весело узвикује, да од оваких гласова у британској штампи Загребу расте срце!! Тако изгледа на делу влада народнога помирења. Под њом се заоштравају српско-хрватски односи, и оријентирају једним правцем који не може донети никаква добра. А г. Давидовић и његови другови смењују велике жупане и спремају се да сву управну власт предаду у руке радићевцима, клерикалцима, спаховцима и либералско-напредњачким преостацима!! Они затварају очи пред опасностима које прете интегритету наше државе, они се олако играју најбитнијим интересима државнога и народнога јединства, не помишљајући да је такав рад погибелан, и да не може проћи без одговорности.

РАДИЋ И ПРОТОГЕРОВ

21 септембра 1924.

У данашњем тренутку када влада г. Давидовића, на супрот толиким очигледним фактима и чињеницама, покушава да добије од Стјепана Радића било какву изјаву или обећање, да би се могла одржати на власти, од интереса је забележити један нови и врло значајан докуменат о комплоту који се спрема противу интегритета наше државе а који

комплот има да се изведе уз садејство Стјепана Радића. Више пута наглашена и јавно призната веза између Тодора Александрова и Стјепана Радића, добила је сасвим конкретан облик у једној изјави коју је Тодор Александров учинио дописнику „Тајмса“ у августу месецу, а коју изјаву редакција „Тајмса“ тек сада објављује у броју од 16 септембра, поводом убиства Тодора Александрова. Та изјава је врло значајна, јер потврђује оно што смо ми у неколико прилика наглашавали и што данас мора најозбиљније да забрине свакога грађанина ове државе. Тодор Александров отворено признаје да су бољшевици у Москви тражили споразум са његовом организацијом, под условом да цео македонски бугарашки покрет узме форму бољшевичког покрета, и да се прикључи московској III Интернационали. Тодор Александров изјављује да се није могао споразумети са бољшевицима али признаје да у његовој организацији постоји лево крило које је спремно да сарађује са бољшевицима. Од тога левога крила Тодор Александров изгледа да је био осуђен на смрт и да је убијен директно по наређењу из Москве.

Чудну светлост баца овај догађај на држање Стјепана Радића који у свему прима бољшевички програм. Изгледа да је Стјепан Радић нешто уговарао непосредно са Тодором Александровом јер само се тако може објаснити да Тодор Александров поставља

као свој минимални захтев за обуставу четничке и револуционарне акције у Јужној Србији ова четири захтева, који су исти као и захтеви Радићеви:

1. Распуштање српских чета Стојана Мишчева, Житљева и других војвода, и гоњење учесника тих чета за све злочине које су починили. Ти „злочини“ састоје се, као што је познато, у утамањивању бугарских комитских чета.

2. Примена одредаба уговора о миру о народним мањинама, под надзором Лиге Народа и под гаранцијом великих сила.

3. Амнестија за све притворене Македонце и одобрење свима македонским избеглицама да се врате кући, под надзором Лиге Народа и под контролом великих сила.

4. Слободни избори за Скупштину и давање права Македонцима да могу основати своју македонску партију.

Тодор Александров каже за своје захтеве да су врло скромни. Он уверава да не жели распад Југославије, већ напротив жели да Југославија постане једна федерална држава. И у име организације он формално изјављује да ће напустити оружану борбу ако горње четири тачке буду лојално и стриктно испуњене. Има дакле исти програм као и Радић.

Ми смо сматрали за дужност да наведемо шта се све припрема против наше државе и како чак и спољни непријатељи хоће да се умешају у наша унутарња питања да

би створили што већи хаос. После изјаве Стјепана Радића да он жели федеративну Југославију, у којој би постојала независна Хрватска, дошла је ево и изјава Тодора Александрова да он такође жели федералну Југославију у чијем би склопу била независна Македонија. И оно што нико под небом није очекивао ни сањао да се може десити, то се догодило. Два највећа противника нашег нашег народног и државног јединства, наше снаге и нашега напретка у јединству, Тодор Александров и Стјепан Радић, истичу се као благонаклони пријатељи наше Краљевине. Они изјављују да неће да руше нашу државу и обећавају да ће је чувати. Да би иронија и срамота била још већа, влада г. Давидовића позива Стјепана Радића на сарадњу и моли га да нађе некако начина и да обележи макар контуре некаквог споразума да би могао ући у краљевску владу. Сад остаје да влада учини логично још један корак више па да позове и заменика Тодора Александрова, ђенерала Протогеровога, да и он на неки начин доведе у склад свој рад са тежњама краљевске владе. Јер кад данашња ситуација зависи од хрватског сепаратисте Стјепана Радића који је још при томе ступио у бољшевичку интернационалу, зашто не би влада г. Давидовића позвала и ђенерала Протогеровога, наследника Тодора Александрова, да и он уђе у владу јер и он тражи федералну Југославију, а има при томе једно преимућство над Радићем што није бољшевик. Је-

дино би се можда могло замерити ђенералу Протогерову да се налази на списку ратних криваца, који је списак краљевска влада била доставила Конференцији Мира са захтевом да се ти кривци казне. Али кад је Халид бег Храсница, који такође има своју нумеру у томе списку, могао постати чланом краљевске владе, не видимо разлога да се поступи строжије према ђенералу Протогерову следбенику Тодора Александрова!

И докле тако краљевска влада тера своју комедију са „споразумом“, држава тоне, на велико запрепашћење унезвереног и запрепашћеног народа.

СТЈЕПАН РАДИЋ И ЏОН РОС КЕМБЕЛ

14 октобра 1924.

Оставка министра војног и њена мотивација показују чудну сличност са скорошњим догађајима у Енглеској где је влади г. Мак Доналда изјављено неповерење услед једног јединог, усамљеног случаја заштићавања дефетиста. Г. Џон Рос Кембел, уредник листа „Workers Weekly“ (Радничка Седмица), органа Комунистичке Партије, објавио је у броју од 25 јула чланак посвећен специјално војсци, у коме су чланку војници опомињани да не окрећу оружје против својих другова раденика. Цео чланак је био задахнут правим дефетизмом, и државни тужилац је сматрао за потребно

да поведе кривичну истрагу против писца. Али, после извесног времена, по наређењу врховног државног тужиоца (Attorney general) који у Енглеској има положај министра, обустављена је истрага, из разлога да г. Џон Рос Кембел није ни писац ни стални уредник листа, и да постоји уверење да није пишчева намера била да шири дефетизам. Овај догађај је узбунио целокупно јавно мњење у Енглеској, и поводом интерпелације конзервативаца и либерала у парламенту, г. Мак Доналд је пао. Ништа није помогло извињавање да је то чињено у уверењу да је за земљу тако боље, јавно мњење је захтевало да се влади г. Мак Доналда изјави неповерење што је ради партијских користи фаворизирала једног комунисту, и што је тако у место суда, преко управне власти, ослободила г. Кембела одговорности. Парламенат је са 364 против 198 решио да се образује парламентарна анкета која ће испитати овај случај. Влада је пала на овоме питању добивши неповерење.

Случај Стјепана Радића је међутим далеко озбиљнији од случаја г. Кембела. Радић је ишао у Москву и одатле је донео инструкције за бољшевичку акцију. У својим говорима Радић у неколико прилика изјављује и тако рећи позива војнике Хрвате да не иду ни у ком случају преко границе. Он систематски шири дефетизам у војсци, и тај рад, како је свима познато, не траје од јуче. Али је у говору своме у Вараждину Радић отишао

и даље и јавно је позвао војнике Хрвате да слушају његове поруке и да не иду преко границе. У потаји се хрватским војницима сигурно препоручују и друге ствари које они имају да послушају. Стјепан Радић је при томе шеф највеће владине групе, и он у томе својству, тако рећи у име владе, пропагира дефетизам. Г. Џон Рос Кембел није ни посланик ни члан владине странке у Енглеској. Он је новинар комуниста, и његово пуштање испод истраге само је један инцидент а не систем. Код нас је под режимом г. Давидовића, радићевштина један систем. У Енглеској се десило да г. Мак Доналд добије укор и неповерење парламента за оваку једну ситницу и да се отвори парламентарна анкета, докле у нашој земљи, према изјави г. ђенерала Хаџића у његовој оставци, сви испади и сва дефетистичка акција Радића и Радићеваца, и поред представке министра војног, остављају шефа владе г. Давидовића потпуно хладним. Он неће ни прстом да мрдне, да на такве појаве реагира и да узме војску у заштиту, тако да је министар војни принуђен да да оставку! Бивши министар војни у својој оставци каже дословно: „Ја стојим беспомоћан од стране владе пред фактима о којима сам у приликама говорио са г. председником владе, када је била реч о непријатним догађајима у Загребу, Травнику и њима сличним!“ Оваку страховиту оптужбу када би подигао министар војни у Енглеској противу председника владе, она би тога пред-

седника одмах довела на оптуженичку клупу. Такав председник владе би одговарао за дефетизам, по закону о заштити државе који и у Енглеској постоји.

Шта бива међутим код нас? Г. Љуба Давидовић мисли да може и даље *шакву* политику водити. Он иде још један корак даље, и са својим министром унутрашњих дела измишља завере и комплоте официра противу војске, и као да се труди да још више помогне Радићу у његовим плановима, ударајући на врхове војске и на војне старешине. Ми доиста немамо речи да квалификујемо овакав рад, који превазилази све што се могло замислити! И тај се рад спроводи под маском некога енглескога парламентаризма! Никад нико већу увреду енглеском парламентарном систему није нанео него влада г. Давидовића кад свој наопаки рад обележава као да је у складу са енглеским парламентарним обичајима! По енглеским парламентарним појмовима г. Давидовић и другови седели би данас на оптуженичкој клупи место на министарским положајима.

5. Положај Владе г. Давидовића према круни

КРАЉ И Г. ДАВИДОВИЋ

1 октобра 1924.

Јучерање новине објављују једну изјаву г. Љубе Давидовића после пријема код Њ. В. Краља. Та изјава је свакојако аутентична, пошто су је чули сви новинарски извештачи којих је било приличан број, и зато смо у праву да је сматрамо као потпуно веродостојну. У тој изјави г. Давидовић саопштава у главним потезима шта је говорио Круни, и онда додаје и одговор и примедбе Круне поводом тога извештаја. Две ствари су најважније у изјави г. Давидовића. На првоме месту г. Давидовић је изјавио Краљу да влада сматра за потребно да ситуацију учврсти, да ситуацију стабилизира, па је говорио шта би требало учинити у томе погледу. Затим г. Давидовић је рекао да није носио Краљу на потпис указ о министрима Радићевцима. Односно првога питања, г. Давидовић саопштава да му је Краљ изјавио, да ситуација није лабилна, кад влада има поверење Круне и већину у парламенту. Односно другог питања о именовању министара Радићеваца, г. Давидовић није ништа рекао о гледишту Круне на то питање. Оставио је новинарима

и јавноме мићењу да они сами нагађају како стоје ствари по овоме питању.

Председник владе, према својим политичким схватањима и својим погледима на однос владе према Круни, сам оцењује шта може и шта не може саопштити у погледу својег службеног рада. И кад је г. Давидовић смаггао за потребно да из свога разговора са Круном извуче само једну реченицу и саопшти је као мишљење Круне, онда је оставио слободно поље разним комбинацијама о разлогу и побудама за онаку изјаву Круне, која је, како тврде владини листови, унела ново, весело расположење у владиним редовима. Ми то расположење не мислимо кварити нашим коментаром, само морамо да утврдимо, да је Круна својим речима скренула пажњу г. Љуби Давидовићу и његовим друговима на једну ствар коју су они почели заборављати. Краљ је казао да ситуација није лабилна, кад влада има *већину* у парламенту и *Краљево поверење*. Опстанак владе зависи, дакле, од та два фактора, који по Уставу заједнички изражавају суверену вољу државну. Краљ је свакојако осетио потребу да то спомене г. Давидовићу с обзиром на дрске покушаје шефа највеће владине групе, да ту уставну прерогативу Круне обеснажи и учини ништавном. Ми не знамо да ли је г. Љуба Давидовић правилно схватио речи Краљеве, али се нама чини да оне могу имати једино горњи смисао. Према томе краљевска влада имала би више разлога да о овој напомени

Круне води озбиљнијег рачуна, него да се радује како ужива поверење Круне, и да то експлоатише на један начин који не доликује краљевској влади.

Односно уласка Радићеваца у владу, питање остаје дакле још отворено. У томе погледу морамо да напоменемо, да ако би Радићевци ушли у владу, положај кабинета, по нашем схватању, тек ће онда бити лабилан. Без Радићеваца, влада г. Давидовића, иако са муком, ипак може понешто да учини и мимо воље Стјепана Радића. У тој влади постоји један ужи комитет који ради главне ствари. Са уласком Радићеваца положај г. Љубе Давидовића са његових тридесетак посланика биће прекаран. У влади ће доминирати и ефективно Стјепан Радић. Што г. Давидовић није умотрио, то је Краљ својом проницавошћу, осетио, и скренуо је пажњу г. Давидовићу да и о овоме води рачуна!

Као што се види, у оба ова главна питања Круна, према изјави г. Давидовића, има посебно гледиште, које се не поклапа са гледиштем владиним. Може бити да ће г. Давидовић успети да се некако прилагоди Крунином схватању, и да продужи тако још за које време живот својој влади. Али тврдити да је положај владин *за дуже време* стабилизиран, то је мало много. У то не верују ни г. Давидовић и његови другови.

ЈЕДАН ИЗОКРЕНУТИ СТАВ

7 октобра 1924.

Док Стјепан Радић продужује са све већом жестином спровођење свога плана, дотле се влада г. Давидовића предаје једном необјашњивом оптимизму у погледу своје одговорности за једно стање које нема себи равна на кугли земљиној. Теорија Стјепана Радића да влада г. Давидовића не може одступити све док ужива поверење већине — што ће рећи док ужива поверење Радићево, та теорија јако се допала кабинету г. Давидовића. Потребна је била интервенција Круне да се међу члановима кабинета малко рашчисте појмови, и да се скрене пажња да свака влада мора уживати поверење обадва Уставом предвиђена фактора. Односно поверења Круне и онако депласираног афиширања тог поверења од стране г. Давидовића, ми у то питање не мислимо улазити. Ми имамо посла са одговорном владом и тражимо рачуна од те владе за њезин погрешан и наopak рад. И како баш у погледу односа владе према Круни кабинет г. Давидовића има сталну тенденцију да се закљони за Круну, и да на неки начин ангажује одговорност Круне, ми хоћемо да осудимо тај маневар и да ствари поставимо на своје место.

Теорија Радићева о положају владе у опште се не може узети озбиљно, с обзиром на принципе нашега Устава. Али, ми признајемо да је по енглеском парламентар-

ном праву редак случај да Круна непосредно откаже поверење једном кабинету. Међутим, не стоји ни то, да владе падају искључиво у парламенту, услед једног вотума неповерења. Напротив, по готово сталној парламентарној пракси у нашој држави, владе су падале због неуспеха у својој политици. Свака влада има извесан политички циљ и ако би у спровођењу и остварењу тога циља она претрпела неуспех, она би природно морала да одступи. Влада г. Љубе Стојановића у 1906 години је одступила јер није могла остварити своју политику. Влада г. Пашића у 1914 години је одступила и учинила место концентрационој влади. Влада Стојана Протића у јулу 1919 је одступила, због неуспеха у остварењу своје политике. Исто је тако прошао у 1920 години, демократски кабинет г. Давидовића и нови кабинет пок. Протића. Исто је било и са коалиционим кабинетом пок. Веснића, у децембру 1920 године па и са коалиционим кабинетом г. Пашића у децембру 1921. Најзад у децембру 1922 године коалициони кабинет г. Пашића је поново одступио, опет због политичких тешкоћа око спровођења коалиције. Ни у једном од тих случаја влада није била изгубила поверење своје већине. Свака од тих влада имала је какву такву већину, али је била доведена дотле да одступи, због политичких тешкоћа у остварењу својега програма. Свака од њих би могла, по бројноме поверењу посланика, остати и даље на управи земље, али би то

било скопчано са последицама које су сматране као озбиљне и које би владу одређивале да одступи и начини места другој, бољој и прикладнијој комбинацији. Свака таква влада, по правилу, својом оставком утирала је пут стварању нове, за земљу боље владе, што се, наравно узимало у обзир. Овакав парламентарни начин одступања учврстио се зато што су код нас посланици формирани у велике партијске групе, и нема флукуација у погледу расположења њиховог, као што је то случај у Француској или у Белгији

Влада г. Давидовића заснована је на претпоставци да се попуштањем може доћи до промене у Радићевом програму и Радићевој политици. Влада је ту политику „помирљивости“ спроводила са једном невероватно великом безобзирношћу према многим битним основама наше државне егзистенције и државне будућности. На супрот свему томе Стјепан Радић је остао исти, можда још гори и још безобзирнији. Ако дакле, због неуспеха у тој политици, дође до оставке кабинета г. Давидовића, та оставка би била, као што се види, последица једног крупног политичког неуспеха. Она би отворила пут новим комбинацијама, стварајући нову ситуацију. Према томе не иде и није ред, да г. Давидовић и његови пријатељи за такав случај траже заклона за Круну, и да своје евентуално одступање представе као последицу Крунине воље, док би то била очигледна и

несумњива последица њиховог властитог рада. Крунин акт би само дао тој последици формалну потврду.

И зато г. Давидовић место што говори како и даље ужива поверење Круне, требало би да говори о стању своје политике и свога споразума са Радићем. Ту је кључ његовог и доласка на власт и силаска са власти.

ЈЕДАН ПОСТУПАК БЛОКА

20. маја 1924.

Од како траје криза, у чијем решењу Круна има према својим уставним прерогативама, меродаван утицај, ми смо се трудили и трудимо се да политичке моменте што боље расветлимо и да тако допринесемо што правилнијем и потпунијем обавештењу јавнога мњења. У процени и критици разних предлога за парламентарно решење кризе, ми смо скрупулозно пазили да свакоме фактору сачувамо његов ауторитет и његова уставна права. Нарочито у питању прерогатива Круне, у ситуацијама оваким као што је данашња, ми радикали, као убеђени и опробани монархисти, чинимо све што до нас стоји, да Круна своје право избора владе, употреби, у смислу уставних прописа, потпуно слободно од каквих недопуштених утицаја. Најчистије и највеће право Круне, у енглеском уставном праву, одакле је оно прешло и у друге пар-

ламентарне државе, јесте избор председника владе, т. ј. човека коме Круна поверава формирање кабинета. Док све друге прерогативе своје Круна врши по савету и уз одговорност једне одређене владе, дотле у овом питању избора шефа владе и новог кабинета, када је влада у оставци, Круна нема таквога саветодавца и опредељује се слободније. Наравно, када се Круна определи и када донесе једном одлуку, за ту одлуку носи одговорност нови председник владе са својим друговима.

У листовима опозиционога блока не поштује се, у потребној мери, она дискреција коју мора имати свака странка према једном још не употребљеном праву Круне. Из дана у дан „Правда“ интригира, увлачи краљево име у дискусију и доноси разне верзије и саопштавајући тобожње жеље и намере Крунине, труди се да ствари представи на један неверан начин. Довољно је узети неколико бројева овога листа, па се уверити, упоређујући његово писање, каквим се средствима обмањивања и лажнога обавештавања он служи, нарочито у погледу схватања и мере Круне. Јуче је међутим „Правда“ порушила целокупну своју комбинацију, признавши, макар индиректно, да све оно не стоји што је раније говорила. Г. Љуба Давидовић, иако је испунио све услове „Правдине“, није могао образовати кабинет. „Правда“ се пита како и зашто?

Ово питање стоји у вези и са комини-

кеом који је издао јуче опозициони блок, после неуспеха мисије г. Љ. Давидовића. Тај коминике гласи:

„Представници опозиционих група (Д. С., Ј. Љ. С., Ј. М. О., Х. Р. С. С.) примили су на знање извештај г. Давидовића, да му је *онемогућено* остварити мандат за састав владе. премда је успео да осигура већину и за први дан рада у парламенту.

Представници опозиције стално ће пажљиво и хладнокрвно пратити даљи развој садашње кризе“.

Овај коминике је карактеристичан по менталитет госпде из опозиционога блока. Кад радикали нису успели да образују концентрациону владу, они су вратили мандат на пристојан начин. Кад г. Давидовић није успео у сличној мисији, он изјављује *да му је онемогућено остварити мандат за састав владе!* Шта то значи, и на чију је адресу ово упућено? Ми мислимо да је г. Давидовић или имао ћутати, или пак, када се решио да говори требало је да каже јасније, ко му је и како онемогућио остварење мандата за састав владе. Оваки кратки коминикеи, којима се инсинуира и оптужује, без јасно одређених индикација, само уносе забуну.

И овај пример показује са каквим би се тешкоћама имало борити, кад би којом несрећом добио власт г. Давидовић, у друштву са Радићевцима. Кад опозициони блок нема ни толико такта да се пре решења ситуације уздржи од макаквих рекриминација, како

би он тек, на управи државној, могао погодити ону линију која једино обезбеђује правилно функционисање парламентарнога режима у једној монархији. Недостатак озбиљности је каткада већи грех од незнања. У томе погледу блок је рђаво положио испит!

РАДИЋ ОСПОРАВА КРАЉЕВА ПРАВА

3 септембра 1924.

Влада г. Давидовића налази се у апсолутној зависности од Стјепана Радића и од његовог Хрватског Народног Заступства. Према изјави Радићевој, његова група намерава да одржава у Народној Скупштини г. Давидовића под условом наравно, да влада од своје стране омогући Радићу остварење његових планова. До данас Стјепан Радић није одустао ни од једног свог гледишта, и не мисли одустајати дотле, докле се на влади налази човек који изречно одобрава Стјепану Радићу да може задржати свој интегрални програм јер то влади ништа не смета. Према г. Љуби Давидовићу и његовим друговима у влади, Стјепан Радић је дакле потпуно сигуран. Никаква опасност и никаква сметња не постоји дакле да Стјепан Радић слободно и помоћу државне управе спроводи своје намере и своје циљеве. Листови блиски г. Давидовићу наглашују да је узалудно очекивати да

би кабинет г. Давидовића могао због Стјепана Радића и његових поступака бити уздрман. Г. Љуба Давидовић тражи једино од Радића да Радићевци гласају за владине предлоге. У томе случају Стјепан Радић може сигурно рачунати да ће сви његови „предувјети“ административне природе бити испуњени и да ће његова партија несметано моћи да спроводи своју сепаратистичку акцију. Остаје још само питање да ли ће Круна са овим схватањем г. Давидовића бити сагласна. Како о томе мисли г. Љуба Давидовић ми не знамо. Али изгледа да Стјепан Радић није сигуран да ће ова његова разорна акција бити толерирана од Круне, и зато је он на последњем састанку Хрватског Народног Заступства нарочити један део свога говора посветио овом питању. Стјепан Радић се задржао врло опширно на питању Краљевог права распуштања парламента, па је покушао да ту Уставом зајемчену прерогативу Крунину поништи.

Стјепан Радић каже, да би он тражио на скупу Лиге Народа да се постави правило, да једна влада нема право да распусти парламент Краљевим указом ако би у томе парламенту „пацифисти“ имали већину. Он не каже да ли би по његовом схватању Круна могла да распусти парламент ако би „пацифисти“ били у мањини и ако би ти „пацифисти“ тражили распуштање скупштине. Тај Стјепан Радић који се стално позива на права сељачкога народа, противан је да се народ позове на гласање и да народ одлучи да ли

одобрава политику која се води. У ствари Стјепан Радић овако не мисли, јер и он жели изборе, само са једном разликом. Радић тражи изборе које би спроводили њему наклоњени људи. На тим изборима Радић би могао несметано да спроведе своју терористичку акцију и да таквим терором одоздо сломије своје противнике нарочито међу аутономистима Корошчевим и другим сличним групама. Али Радићу нису у вољи избори које би спроводила једна влада са програмом чувања државнога и народнога јединства, једна влада која би спречила терор Радићеваца и обезбедила слободу гласања, једна влада која би савесно примењивала закон о заштити државе и гонила све оне елементе који под заштитом бољшевичке интернационале припремају у нашој земљи nerede у циљу преврата. Од таквих избора Радић се боји. Да спречи такве изборе он је наредио својим људима да дођу у Београд, да безусловно помажу г. Давидовића и обарају коалиционе владе радикала и самосталних демократа и да тако онемогуће овако решење. Али изгледа да се Стјепан Радић не осећа сигуран и зато он у своме последњем говору покушава да порекне и оспори право Круне да врши апел на народ.

Влада г. Давидовића постала је са циљем да ради у парламенту. Али ни г. Давидовић ни г. Корошец ни г. Мехмед Спахо нису спорили Круни право зајемчено традиционалним принципима парламентаризма да

врши апел на народ. Кад је г. Пашић предложио Круни нове изборе, ондашњи опозициони шефови нису спорили Круни њену уставну прерогативу да распусти скупштину него су доказивали неопортуност избора. Данас Стјепан Радић оспорава Круни право апела на народ. Стјепан Радић је шеф највеће групе владине већине и ми смо у праву да питамо да ли је допуштено представљати на управи земље шефа државе и у исто време порицати томе шефу његова Уставом гарантована права. Ми се питамо, да ли је допуштено на овакав начин оспоравати Крунине прерогативе и тиме практички изигравати и врећати Устав. На ово питање дужан је кабинет г. Давидовића да да одговор мада тај одговор може доћи и са друге стране, са оне стране са које се г. г. Радић и Давидовић можда и не надају.

КО ОБМАЊУЈЕ И КРАЉА И НАРОД?

27 септембра 1924

После јучерање седнице Министарског Савета владини кругови изјављују да је положај кабинета г. Давидовића стабилизиран и да су утврени путеви за споразум са Стјепаном Радићем. Радићев главни орган „Слободни Дом“ објављује у броју од 24 септембра извештај са збора Радићеве странке у Речици. Тај извештај свакојачко је аутентичан

и он најбоље показује којим се путем припрема споразум под владом г. Давидовића. Стјепан Радић почео је свој говор са узвиком „Живела Република!“ Он је и у даљем току говора непрестано остајао у оквиру те главне идеје остварења посебне Хрватске Републике, обележавајући све друге поступке и изјаве само као тактичке мере ради лакшега постизања овога главнога циља. У том говору каже Радић дословце о Краљу ово: „Прво, тко нам данас говори још о рату, тај је највећи злотвор. *А ако има круну на глави, онда је наша прва ријеч: Доље с њом!* (Бурно одобравање).“ Говор свој завршио је Стјепан Радић са објашњењем зашто би Радићевци ушли у краљевску владу. Он каже: „Крист је почео са дванаест сељака рибара и сви су римски цареви и краљеви пали. Сада тамо (Краљу, у Београд) иду наши министри, али не иду тамо (дакле Краљу), иду к народу, јер ће се и тамо борити за сељачко прavo и за сељачку државу, *а то све води к нашој сељачкој републици*“. Збор је завршен са узвицима: Живео Радић, живела република. Са тога збора вратио се Радић у Загреб на састанак са г. Настасом Петровићем. Излазећи са тога састанка г. Петровић је изјавио да је са Радићем потпуно сложан и да је уверен да Стјепан Радић подједнако воли и Србе и Хрвате и Словенце!

Ми ћемо навести ниже шта је казао Стјепан Радић у Речици о тој својој, љубави према Србима, а сада да забележимо једну

безобразну претњу коју је Стјепан Радић упутио на адресу Круне. Он каже да Круна мора примити Радићеве „изасланике“ за министре. Ако их не прими, имаће Радићевци даљу борбу, али су они, вели Радић, вични борби. Ако се у Београду одлучи, у шта Радић не верује, да се употреби сила, а то значи да се не прихвате Радићеви захтеви, онда, вели Радић, нема њих у Београду и неће их никада бити. Овако дрске претње ретко је када смео и сам Стјепан Радић да изговори тако јавно и тако безобзирно. И после свих тих претња, одмах после тога, истога дана, њему долази на ноге Министар Унутрашњих Дела. Да би скандал био још већи, Радић је томе краљевском министру објашњавао да у парламентарној монархији сва власт извире из народа, како је у Речици говорио и да Круна нема у таквим монархијама никаквих прерогатива! Краљевски министар г. Настас Петровић примио је радосно ову „поруку“ и изјавио је новинарима да је изненађен силном љубављу Радићевом за нашу краљевину!

У своме говору у Речици подвукао је Стјепан Радић и једну разлику, по његовом схватању, између Хрвата и Срба. Он каже да Хрвати никада неће ићи преко границе. Са таквим појмовима Стјепан Радић жели да уведе своје пријатеље у краљевску владу. Он се подсмева српском идеалисању о јунаштву и каже да је то у Хрватској цркло за навек. Радић објашњује да ће Радићевци ући

у владу да траже као *изасланици* хрватског народног заступства да се смањи војска на половину. Он даље изјављује да кад изради самосталност Хрватске, да у Хрватској неће уопште бити сталне војске. Ето са таквим појмовима Стјепан Радић жели да усрећи нашу државу помоћу својих изасланика у краљевској влади. И то све сматра краљевска влада као доказ учвршћења својег положаја.

Ми смо тачно навели шта је Радић говорио онај исти дан када је преговарао са г. Настасом Петровићем. И кад тако стоји ствар онда смо у праву да запитамо, зашто краљевска влада обмањује јавно мњење о могућности некога споразума са Радићем, у смислу признања монархије и чувања државног јединства.

Да ли г. Љуба Давидовић и његови другови у влади читају „Слободни Дом“, и да ли они обавештавају Круну о правим, аутентичним изјавама и поступцима Стјепана Радића? Да ли их није власт толико заслепила да не виде куда срљају и у какви понор вуку крваву творевину слободе и јединства? То питање данас се поставља широм целе наше домовине, и чека се одговор.

6. Рад владе г. Давидовића на скупштини Лиге Народа

НАША КРАЉЕВИНА НА СКУПУ ЛИГЕ НАРОДА

31 августа 1924.

Сутра, 1 септембра, састаје се пета скупштина Лиге Народа у Женеви. Овом састанку придаје се изузетно велики значај по томе што ће шефови влада великих западних сила лично учествовати и тако имати прилике да у непосредном разговору расмотре општи положај у Европи, и да претресањем актуелних проблема у извесној мери утиче на одржање мира. Прошла скупштина Лиге Народа налазила се у критичном стању, због италијанско-грчког сукоба. Овогодишња скупштина долази после успешно завршене Лондонске Конференције. Општи изгледи на успешан рад су повољни, и то је свакојако једна утешна чињеница. Јачање Лиге Народа у интересу је мира, и наша земља само се може радовати ако се пође још један корак даље у обезбеђењу мира између народа.

Какав ће бити положај наше краљевине на овогодишњој скупштини Лиге Народа? У личном погледу, шеф наше делегације г. др. Војислав Маринковић, по својим личним способностима, по својој европској култури,

достојно ће заступати нашу државу и знаће се наћи у једној средини која очекује да види нашу државу потпуно сређену и упућену на миран развитак, без потреса и без пертурбација. Једино се може замерити г. Маринковићу што је саставом делегације прекинуо сваки континуитет између прошлгодишње и овогодишње делегације. Јер док је разумљиво што су први и други делегат политички експоненти новог курса наше политике, и нове владе, дотле није разумљиво, што није задржан у делегацији Др. Јовановић, наш посланик у Берну, који има најбољих личних веза у Лиги Народа, и код свих делегација, и који је и иначе најбоље верзиран у свима питањима Лиге, нарочито у погледу њенога практичнога функционисања. Неразумљиво је исто тако што није задржан г. Др. Душан Степановић, врло способни генерални секретар прошле делегације, који је такођер одлично упућен у технику послова. Грешка је и то што ниједан виши чиновник из Министарства, из одељења за Лигу Народа, није упућен у делегацију да би тако била обезбеђена боља и сталнија веза између Лиге и Министарства Спољних Послова. Делегација ће вероватно сама осетити тешкоће због оваквог прекида везе са прошлом делегацијом.

* * *

Општи положај наше делегације биће ове године тежи због специјалног карактера који се придаје влади г. Давидовића у ино-

странству. С правом или без права, ми то за сада остављамо на страну, Европа сматра кабинет г. Давидовића као један експеримент који није довољно јасан и који баш због те неодређености може изгледати као врло опасан. За владу г. Давидовића везују се разне наде, добрим делом неостварљиве наде, али само могућност покушаја нечега, има често великога утицаја на међународни положај једне земље. Г. Маринковић ће имати деликатну дужност да, не дирајући у осетљивост Радића, и не угрожавајући опстанак владе, објасни у Женеви, какви су изгледи за та и таква очекивања, и да ли су та очекивања, реална или не. Да ли ће и колико у томе успети, поред свег свог неоспорног талента, видећемо тек касније. Да то неће бити лак посао, више је него сигурно.

Главно питање које ће бити расправљано на овогодишњој Скупштини Лиге Народа, тиче се ограничења оружја у интересу очувања мира. Извршујући Пакт Лиге Народа, све досадашње скупштине Лигине бавиле су се овим питањем тражећи најбољег начина за његово практично решење. На прошлогодишњој скупштини израђен је један предлог уговора о узајамним гаранцијама у вези са ограничењем оружја. Тај предлог рађен је у трећој комисији у којој сам ја имао част представљати нашу државу. Две су главне струје биле заступљене у комисији. Једну струју водили су такозвани пацифисти, који су тражили безусловно и чисто механичко

ограничење оружја. По њиховом схватању не може бити мира докле се државе фактички не разоружају. По овоме мишљењу требало би, без обзира на макакве друге околности, приступити одмах процентуално смањивању издатака на одбрану земље. Ово мишљење заступале су у главном прекоморске државе, затим северне европске државе и у опште све оне државе које се налазе изван главнога попришта борбе у међународном животу. Иза тих држава осећала се невидљива утицајна рука Велике Британије. Уз те државе, из нарочитих разлога, налазиле су се, али не отворено, оне државе које су изгубиле рат, које су данас делимично разоружане и које зато траже разоружање и других држава.

Друга струја сматрала је да треба наћи начина да се отклони могућност сукоба; да треба наћи гаранције да ће једна нападнута држава бити брањена било од других држава било од Лиге Народа, и да тек кад такве гаранције буду створене, може бити говора о ограничењу оружја. По овоме схватању оружја једне државе није само себи циљ. Оно је средство да се постигне нешто друго, а то је да се обезбеди сигурност и интегритет земље. Ако се нађе начина да се та безбедност осигура неким другим средством, очигледно је, да се има застати, односно смањити оружја. Главни представник ове струје била је Француска Република, а уз њу и силе Мале Антанте. Томе гледишту пришла је и Велика Британија, преко свога

угледног представника Лорда Роберта Сесила, и после дужега рада дошло се до предходнога пројекта уговора о узајамној помоћи. Као делегат наше Краљевине ја сам и сам узео активнога учешћа у изради овога предходнога пројекта, нарочито наглашујући специјалан положај наше земље. Истицао сам како наша Краљевина води чисто дефанзивну политику, и да њена безбедност, с обзиром на расположења и покрете који постоје у неким суседним државама, ничим другим није огарантована до нашом властитом оружаном народном снагом. Наша држава била је нарочито изложена замеркама, да је милитаристичка, и на њу се указивало као на неку опасност по мир. Требало је то мишљење сузбијати и ради тога смо, у споразуму са Чехословачком и Румунијом, прихватили предложени нацрт уговора о узајамној помоћи, да би дали јавнога, виднога доказа целоме свету, оличеном у Лиги Народа, да наше оружање и наша оружана снага имају једино тај дефанзивни карактер, и да чим буду створене реалне и ефикасне гаранције за нашу безбедност, ми можемо врло радо приступити ограничењу оружања. Ми смо гласали за предложени уговор о узајамном осигурању верујући да се само тим путем практички може доћи до смањења оружања, т.ј. давањем стварних гаранција за безбедност и интегритет наше државе.

Исто тако у питању пријема резолуције коју је донела прошлогодишња скупштина

Лиге Народа и којом се препоручује ограничење издатака на војне и поморске сврхе, ми смо гласали за ту резолуцију, сматрајући је као једну племениту и лепу жељу коју и ми у пуноме уверењу смемо да делимо, наравно само као жељу, докле трају данашње прилике.

Нацрт уговора о узајамној помоћи послат је владама свих држава заступљених у Лиги Народа на оцену и пријем, односно непријем. Поједине државе дале су различне одговоре. У Великој Британији, после пада конзервативне владе и доласка радничке партије на управу земље, уговор није наишао на повољан пријем. Преовладала је она друга струја, и зато је британска влада тај уговор одбила, и ако је противу тога енергично протествовао бивши британски делегат Лорд Роберт Сесил. Француска влада и ако је пао на изборима г. Поенкаре, остала је при своме основном гледишту и изјавила је свој пристанак на предложени нацрт уговора о узајамној помоћи. Наш министар спољних послова г. д-р Маринковић имао је да изради одговор наше владе, пошто г. Нинчић тај одговор није био још послао. Г. Нинчић као да је предвиђао да ће бити промене у владиној политици и није хитао са одговором. Одговор наше владе у суштини је негативан. Ми сматрамо да је г. Маринковић погрешно што је одбио предложени нацрт уговора о узајамној помоћи. То одбијање схватиће се, и поред мотивације, коју садржи, као од-

ступање од досадањег нашег солидарнога иступа са Француском Републиком у свима питањима овакве врсте. Боље би било да је г. Маринковић предложио влади да се уговор прими, али да се изјави, као што је то учинила француска влада, да наша држава пристаје да сарађује и на сваком другом путу и начину, којим би се могло постићи ограничење оружања. Г. Маринковић је учинио још једну грешку, што је тај одговор послао без споразума са чехословачком владом. Ово је у толико незгодније, што је г. Бенеш био главни извешатељ и један од главних твораца и помагача у изради предложенога уговора. Ову грешку изгледа да је г. Маринковић поправио, саставши се са г. Бенешом у Љубљани, са кога је састанка издан службени комунике, у коме се каже да су се г. Бенеш и г. Маринковић споразумели о заједничком иступу на овогодишњој скупштини Лиге Народа. Ми се овоме споразуму о заједничком иступу искрено радујемо.

Што се тиче резолуције Лиге Народа, којом се препоручује нашој држави као и свима другим државама да не повећавају садашњи буџет војних издатака, одговор наше владе морао је наравно бити негативан, али је за жаљење што г. Маринковић није много детаљније и документованије образложио тај одговор. Г. Маринковић је већ у две прилике нагласио да ће завести друге манире у спровођењу спољне политике, и он као врло

углађен човек, са европском културом, требало је са већом пажњом да обради одговор на овако једно капитално питање, баш у погледу манира са којим се оно има третирати. Одговор наше владе сувише је кратак, сух, одсечан, и оставља утисак одговора једне владе која уопште није хтела дубље да уђе у ову ствар. Са тим кратким одговором и тако стилизованим г. Маринковић тешко да ће имати успеха у Женеви. А то ће бити штета за нашу државу и за г. Маринковића.

ПРВИ НЕУСПЕХ ВЛАДЕ У ЖЕНЕВИ

4 септембра 1924.

У нашем је листу било говора о положају наше Краљевине на овогодишњој скупштини Лиге Народа. Ми смо већ изнели неколико стварних напомена и изјавили бојазан да ће положај наше делегације у Женеви бити отежан на штету наших спољних државних интереса. То смо учинили са жаљењем, јер сваки неуспех наше делегације јесте неуспех наше државе па према томе тај неуспех погађа све нас. Ми бисмо волели да о овоме питању уопште не говоримо, да не бисмо још више допринели неугодном положају наше делегације у коме се она налази већ по томе што је представник овакве једне шарене и привремене владе какву представља кабинет г. Давидовића. Али кад су владини

органи прешли преко сваких обзира па хоће неверно и тенденциозно да представе „успех“ наше делегације већ у првим данима овогодишње скупштине Лиге Народа, ми морамо то лажно тврђење да сузбијемо, и то у толико пре, што владини органи подвлаче неке тобожње неуспехе ранијих делегација. Да видимо дакле факта.

Како смо ми предвиђали, тако се и десило у Женеви ове године. Скупштина Лиге Народа бира по статутима председништво које се састоји из једног председника и шест подпредседника. Ми смо поуздано обавештени да би ове године г. др. Нинчић, с обзиром на своје везе и на велики успех који је постигао прошле године као председник IV. комисије, финансијске комисије, био најозбиљнији кандидат за председника овогодишње скупштине Лиге Народа. Међутим изабран је за председника г. Мота, делегат Швајцарске. Наш делегат у опште није ни споменут. При избору шест подпредседника, наша држава није добила ни једно место. Међутим Пољска је почаствована тиме што је њен министар спољних послова г. Скшински изабран за подпредседника скупштине Лиге Народа. Ово је у толико значајније што је прошле године пољски делегат г. Скимунт био председник 3. комисије, комисије за разоружање, па је Пољска, дакле и ове године добила сличну почаст. По статутима Лиге Народа постоје шест сталних комисија, у које свака држава представљена у Лиги Народа, шаље своје

делегате. Председници тих комисија имају ранг подпредседника скупштине Лиге Народа. Прошле године у IV комисији изабран је био за председника делегат наше Краљевине г. др. Нинчић. Та IV. комисија имала је прошле године најгежу мисију да реши све финансијске тешкоће Лиге Народа. Ове године ни у једној од тих шест комисија није изабран за председника наш делегат. Неуспех у толико значајнији што је у 3. комисији, у комисији која је данас најважнија, јер има да решава о уговору о узајамним гаранцијама и о разоружању, изабран за председника г. Дука, министар спољних послова Краљевине Румуније. Тако се наша Краљевина не налази заступљена ни у једном телу ни у једној комисији које постоје при Лиги Народа. Наш делегат г. Маринковић, да би се донекле загладио овај пораз, изабран је из куртоазије у комисију за одређивање дневнога реда скупштине Лиге Народа. Та комисија има карактер једне комисије техничке природе, ради лакшег отправљања послова. У тој комисији г. Маринковић је изабран за председника. Напомињемо, да ова комисија уопште није предвиђена пактом о Лиги Народа и да се она нарочито бира само ради лакшег свршавања послова.

Како смо извештени нашој делегацији предстоји још један неуспех и то најкрупнији. Г. др. Воја Маринковић ће добро учинити што ће се ускоро вратити из Женеви и што неће сачекати крај рада овогодишње скуп-

штине. Свака скупштина Лиге Народа бира на последњој својој седници шест чланова у стални Савет Лиге Народа и то за годину дана. Ових шест чланова са сталним члановима Савета Лиге Народа представљају редовну управу Лиге. После многих напора наша делегација у споразуму са чешком и румунском, успела је да један представник Мале Антанте буде изабран за члана Савета Лиге Народа. Прошле године изабрана је Чехословачка Република у чије име је дошао г. Бенеш. Ове године мислило се, да ће та част припасти нашој Краљевини као најважнијем члану Мале Антанте. Међутим данашња владина већина не полаже много на Малу Антанту и одјек тога осетиће се у Женеви. Видећемо да ли ће наша Краљевина добити под владом г. Давидовића оно место у Савету Лиге Народа, на које је с обзиром на поверење које је Лига Народа имала према ранијим кабинетима, могла ове године рефлектовати са најбољим изгледом на успех.

Ето, како изгледа деби наше делегације у Женеви! Да би се прикрио овај стварни и осетни пораз „Правда“ пише који су чланови наше делегације „изабрани“ у поједине комисије. Ово је једна неозбиљна смицалица, јер ту у опште нема некога избора. Свака делегација сама одређује који ће њени чланови бити представници у појединој комисији. Дакле сама је делегација одредила своје представнике у комисијама, и о томе просто известила секретаријат Лиге Народа.

ДВЕ ПОЛИТИКЕ У ЖЕНЕВИ

7 септембра 1924.

Као што се очекивало, у Женеви је британски премијер г. Макдоналд узео реч, да изложи погледе Велике Британије на општи политички положај у свету и на средства којима би се могао обезбедити мир међу народима. Г. Макдоналд је говорио, како ми имамо утисак, више као идеолог своје странке него као први министар Велике Британије. Овим не мислимо ни уколико да умањимо значај и важност његових речи, јер би доиста за све народе па и за нашу националну државу било права благодат кад би се могло практички остварити оно, што г. Макдоналд жели. Ко познаје развој европске политике од закључења мира па до данас, ко је пратио тешко и мучно споразумевање између главних сила Велике Антанте о извршењу уговора, тај није изненађен иступом британскога премијера у једноме правцу који не одговара потпуно схватању Француске Републике. Прошле године, преко свога отменог представника Лорда Роберта Сесила, Велика Британија је врло енергично настојавала на скупштини Лиге Народа, да се дође до уговора о узајамној помоћи. Ове године врло поштовани председник британске владе изјављује да би пријем таквога уговора значио крај Лиги Народа и да би дао повода међународним заплетима! У Француској су истина, после нових избора дошли на управу нови људи,

али је тешко претпоставити да г. Ерио може водити какву другу политику у основном питању безбедности Француске, него политику свога претходника.

Г. Макдоналд се нарочито обратио малим државама, и упутио им је неколико савета и неколико опомена. Те опомене мислим да нису биле сасвим оправдане, бар у колико су у питању силе Мале Антанте. Споразуми између наше Краљевине, Чехословачке Републике и Румуније су одбранбеног карактера, и искључена је могућност да угрожење мира дође од стране тих трију сила. Али оне имају дужност да штите своју егзистенцију и своју безбедност, у смислу постојећих уговора о миру, и на томе не може ниједан објективан човек да им замери. Ми верујемо, да и г. Макдоналд сматра разумљивом нашу жељу да очувамо интегритет својих држава и да та жеља не представља никакву опасност по мир.

Поводом говора г. Макдоналда развиће се свакојачко опширнија дискусија о овоме питању. Положај наше делегације у Женеви биће врло тежак, и она ће имати велику невољу нарочито с обзиром на непречишћене појмове у групама владине већине о општем правцу којим се има кретати наша спољна политика. У владиној декларацији каже се истина, да ће се задржати иста политика коју су спроводили ранији кабинети, политика наслона на силе Велике Антанте, политика одржања Мале Антанте, политика

извршења уговора о миру и политика споразума уперених на очување интегритета наше Краљевине. Међутим практички влада је у немогућности да ту политику са успехом спроведе. Радић у начелу је противан свакоме споразуму са Чешком и Румунијом, а Радић је шеф највеће групе владине. Загребачки листови, органи блока, замерају г. Маринковићу не само што наставља рад на одржању и развијању Мале Антанте, него што уопште мисли да настави досадањи правац спољне политике. Изјава наше владе да не прима предложени предлог уговора о узајамној помоћи држава, отежала је положај г. Маринковића у Женеви. Логично би г. Маринковић морао да приступи гледишту г. Макдоналда, али то мишљење не дели ни он нити пак неки његови другови у влади. У свима спорним питањима између Велике Британије и Француске, политика наше владе увек је била управљена на то, да се оствари споразум тих главних европских сила. Ми смо увек умели избећи свако прејудуцирање, наглашујући да је споразум Велике Британије и Француске главни услов за одржање мира у Европи. Тако смо урадили на Ђеновској Конференцији, тако смо поступили у јесен 1922 године, за време турско-грчке кризе. За онај крајњи случај, за ону нежељену и опасну евентуалност разилажења између Велике Британије и Француске, све досадање наше владе су одлучиле да у таквом случају остану уз Француску. Ми се озбиљно бојимо

да ли ће влада г. Давидовића у овом питању моћи да настави досадањи правац наше спољне политике, с обзиром на стварна расположења владиних блокашких група. Сав таленат г. Воје Маринковића остаће стерилан пред опасношћу, да оно што он изјави у Женеви буде демантовано у Загребу од правога шефа данашње владе г. Стјепана Радића. Дотле је дотерала високоумна политика великога државника г. Љубомира Давидовића.

СВ. НАУМ И НАША ДЕЛЕГАЦИЈА У ЖЕНЕВИ

Како смо извештени, Влада је позвала шефа наше делегације при Лиги Народа г. Маринковића да се врати у Београд. Са њим се враћа, како јављају новине, и г. Шуменковић. Тако ни један члан владе неће учествовати у врло важном и врло значајном раду овогодишње скупштине Лиге Народа. Владини листови су подвлачили тај значај и истицали како ће наши делегати као представници новог курса у нашој земљи, имати прилике да у Женеви постигну велике успехе и да приближе нашу земљу западним демократијама. Место тога главни делегати враћају се пошто су учествовали као гледаоци у почетном раду овогодишње скупштине, не свршивши ништа и остављајући остатке делегације у једном врло незавидном положају.

Ми смо већ нагласили да је наша делегација претрпела велики неуспех што није изабрана ни у председништво Лиге Народа ни у председништво икоје комисије. Једно објашњење за неуспех наше делегације могло би се наћи у париском „Тану“, у извештају његовога дописника из Женеви објављеном у броју од 3 септембра. Говорећи о избору г. Дуке, првога делегата Румуније за председника треће комисије, дописник „Тана“ каже да је тај избор потекао због тога што је Румунија дала повољан одговор на предложени нацрт уговора о узајамној помоћи. У Лиги Народа имају наравно успеха они који помажу рад Лиге Народа позитивном сарадњом, а не критиком и одбацивањем онога што се великим трудом постигне.

Ми смо међутим изненађени што је влада одлучила да позове г. Маринковића натраг, јер има још једно питање које је специјално наше и које ће бити третирано пред Саветом Лиге Народа. То је питање манастира Св. Наума. На ово питање треба обратити мало већу пажњу. Можда се заборавило да је Лига Народа својом резолуцијом од 2. октобра 1921 године у питању спора између нас и Албаније о границама, донела резолуцију да се повери конференцији амбасадора да то питање реши. Амбасадорска Конференција својом одлуком од 6 децембра 1922 године доделила је овај наш манастир Албанији. Ондашња влада одмах је протествовала код Амбасадорске Конференције и на основу ра-

злога правних, етничких и моралних, захтевала је ревизију те одлуке. Амбасадорска Конференција узела је у оцену наш протест и како није могла никако да га реши, одлучила је да ствар упути Савету Лиге Народа да он у духу пакта о Лиги Народа нађе једно повољно решење. Амбасадорска Конференција питала је зато Савет Лиге Народа, да ли се њена одлука од 6 децембра 1922 године има сматрати као пуноважна и коначна, с обзиром на то да је ту одлуку Амбасадорска Конференција донела на основу једне резолуције Скупштине Лиге Народа. Ако би Савет Лиге Народа сматрао да та одлука није коначна, онда Амбасадорска Конференција жели да зна какву би солуцију предложио Савет Лиге Народа. Тим поводом је Савет Лиге Народа на својој седници од 17 јуна о. г., да би добио времена и олакшао одлуку, упутио сталном Међународном Суду у Хагу питање чисто консултативне природе, да ли се са гледишта права може сматрати одлука Амбасадорске Конференције као коначна. Хашки суд дао је 4 септембра мишљење да се та одлука има сматрати као коначна! Ово мишљење хашкога суда није истина обавезно за савет Лиге Народа, али је наравно оно један значајан елеменат за решење спора. Требало би сада наћи начина и утицати на Савет Лиге Народа да он то мишљење не прими и да се у својој одлуци руководи обзирима целисходности, правичности и најзад, што је најважније, интересима

мира. Ми сматрамо да г. Маринковић греши што је послушао позив владе и што долази у Београд уместо да је остао у Женеви да у овоме правцу ради код Савета Лиге Народа.

ЈОШ ДВА НЕУСПЕХА У ЖЕНЕВИ

15 октобра 1924.

Пета скупштина Лиге Народа завршила је свој рад 2 октобра усвајањем *Прошокола за уређење међународних спорова мирним путем*, који протокол има бити саопштен свима државама члановима Лиге Народа, са препоруком да га усвоје и потпишу. О томе *Прошоколу* биће потребно да се говори засебно с обзиром на његову важност по будући развитак питања о разоружању. Ми хоћемо сада да забележимо да је и при свршетку скупштине Лиге Народа, како смо ми уосталом предвиђали, наша делегација претрпела још један и то врло крупан, неуспех. На последњој седници бира се Савет Лиге Народа, односно бирају се шесторица чланова Савета чији мандат траје годину дана, пошто су остала четири члана стално заступљена у Савету (Енглеска, Француска, Италија и Јапан). Прошле године силе Мале Антанте успеле су да у Савету уведу г. Бенеша у име Чехословачке Републике. Тежња је била да се то место задржи за Малу Антанту и да по реду улазе у Савет Лиге Народа поједини чланови Мале Антанте. Оче-

кивало се према томе да ће ове године наша Краљевина бити почастована тим избором, али на жалост тако није било. Поново је изабрана Чешка, чији министар спољних послова г. Бенеш остаје дакле и даље члан Савета Лиге Народа. Ми се искрено радујемо што је изабрана Чехословачка а не која друга држава изван Мале Антанте која нам не би била тако блиска, али без икакве зависти према г. Бенешу, великоме пријатељу наше државе, ипак морамо да зажалимо што та почаст ове године није указана нашој Краљевини. Да је ово један неуспех владе г. Давидовића, и њене делегације у Женеви, мислимо да нико неће порицати.

Али тај неуспех није ни једини ни последњи. Још један тежак неуспех претрпеле су наша влада и наша делегација у Савету Лиге Народа код питања припадања манастира Св. Наума. Када је пре три године избио спор између нас и Албаније о границама, Лига Народа својом резолуцијом од 2 октобра 1921 године одлучила је да се повери Амбасадорској Конференцији да она то питања реши. Амбасадорска Конференција својом одлуком од 6 децембра 1922 године доделила је манастир Св. Наум Албанији. Ондашња влада протестовала је противу те одлуке код Амбасадорске Конференције и тражила је ревизију овога решења, базирајући се на разлозима правним, етничким и моралним. Амбасадорска Конференција узела је у оцену овај протест наше владе и после испитивања

нашла је за умесно да ту ствар упути Савету Лиге Народа с молбом да он нађе повољно решење. Амбасадорска Конференција упутила је у томе циљу питање Савету Лиге Народа, да ли се њена одлука од 6 децембра 1922 године, којом се манастир Св. Наум додељује Албанији, има сматрати као пуноважна и коначна, с обзиром на то да је ту одлуку Амбасадорска Конференција донела на основу једне резолуције Лиге Народа. Ако би Савет Лиге Народа сматрао да та одлука није коначна, онда Амбасадорска Конференција моли за обавештење какву би солуцију предложио Савет Лиге Народа.

Поводом овог питања Савет Лиге Народа, на својој седници од 17 јуна о. г. решио је да упути Сталном Међународном Суду у Хагу питање консултативне природе, да ли се са правнога гледишта може сматрати одлука Амбасадорске Конференције као коначна, или пак Амбасадорска Конференција још има могућности да ту одлуку мења. Хашки Суд поднео је 4 септембра своје мишљење да се решење Амбасадорске Конференције има сматрати као коначно! Ово мишљење Хашкога Суда, иако има вредности, ипак није обавезно за Савет Лиге Народа. Установа Лиге Народа има првенствено да служи циљевима мира, и зато се мислило да ће наша влада потражити начина и средства да утиче на Савет Лиге Народа да он не прими мишљење Хашкога Суда и да се у својој одлуци о манастиру Св. Науму руководи обзирима целисходности,

правичности и најзад, што је најважније, интересима мира. Ми не знамо да ли је и шта краљевска влада у овоме питању учинила и како је бранила наше право на посед манастира Св. Наума али читамо у париском „Тану“, у броју од 4 октобра, да је Савет Лиге Народа на својој седници од 3 октобра узео у претрес ово питање, поводом извештаја који је поднео члан Савета, делегат Шпаније, г. Кинонес де Леон. Савет је према реферату шпанскога делегата нашао да нема разлога да улази у ово питање друкчије него да оно по наше интересе и по наше право неповољно мишљење Хашкога Суда достави Амбасадорској Конференцији. Оваким решењем најнесрећнијим у свакоме погледу питање Св. Наума изгледа да је коначно одлучено на нашу штету. Савет Лиге Народа који је могао да олакша Амбасадорској Конференцији измену њене одлуке о Св. Науму, својом одлуком од 3 октобра потпуно је пресекао ту могућност. Ми смо данас упућени или да пристанемо да се један део наше територије уступи Албанији, или да дођемо у отворен сукоб и са Албанијом и са Лигом Народа.

Ето то је још један у истини врло крупан неуспех владе г. Давидовића у Женеви. Али тај неуспех је објашњив, кад шеф владине највеће групе денунцира своју рођену владу да хоће да окупира половину Албаније! Под таквим околностима краљевска влада неће никада моћи да рачуна у Женеви са макаквим успехом.

7. Држање словеначких клерикалаца

ПРОГЛАС КЛЕРИКАЛАЦА

3 јуна 1924

Проглас словеначке људске странке унео је нову светлост у праве циљеве опозиционога блока. Никада се није безобзирније демантовало оно неистинито тврђење у изјави коју су потписали г. г. Давидовић, Корošец и Спахо, у заједничком прогласу опозиционога блока, него што је то учинила словеначка људска странка својим посебним прогласом који је потпуно отворен и јасан и који показује са каквом неискреношћу и неозбиљношћу г. Љуба Давидовић покушава да обмане и јавно мњење и све могуће факторе у овој држави. У прогласу словеначке људске странке кажу господа клерикалци да они траже на првоме месту гаранције за развитац свога посебнога националнога индивидуалитета. Они иду још и даље па веле да се нису удружили и ујединили са Србима и Хрватима зато што су један исти народ са њима, него су то учинили у уверењу да ће нова држава боље чувати њихова специјална национална права него што је то чинила Аустрија. Они су сматрали да ту гаранцију могу добити ако у оквиру државе Словенци добију највећу државно-правну самосталност!

Са гледишта државнога права ово је један апсурдум, јер се у оквиру једне државе не може добити никаква а камоли нека највећа државно-правна самосталност. Могуће је да у савезној држави савезне државице добију извесну ограничену самосталност, али то и није никаква самосталност, него једна врста делегације за послове одређене врсте. Међутим, остављајући на страну ову апсурдност, ми се задржавамо само на политичкој оцени овога захтева. Очигледно се види да клуб г. Корошеца жели остварење онога што је покушано у новембру 1918 године. Па и ту клуб г. Корошеца није искрен, јер у Женеви у новембру 1918 године није проглашена никаква па ни државно-правна самосталност Словеније, него је, напротив, по чисто аустријском рецепту, остварена једна двојна држава: с једне стране Србија, а с друге стране држава Срба, Хрвата и Словенаца, формирана од покрајина бивше Аустро-Угарске Монархије. У тој посебној држави није било речи о некој државној самостојности Словеније, а исто тако ни приликом изјава учињених 1 децембра 1918 године у Београду, када је свечано прокламовано и остварено уједињење нашега народа у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, није било речи о никаквој самостојности нити пак самосталности словеначкога народа. Према томе скроз је неистинито да је темељна мисао тих аката у Женеви односно у Београду била у томе да се чува национална индивидуалност сло-

веначкога народа! Овако неистинито досада ниједна политичка група није изилазила пред народ ни пред бираче као што чине клерикалци.

Ми остављамо на страну оне делове прогласа који су збиља тако ружни да изазивају само одвратност. Казати да је наша уједињена Краљевина хтела да Словенцима одузме њихов народни индивидуалитет, да их економски искоришћује и да над њима господари, то је једна монструозност од које сваки честити Словенац, а њих има хвала Богу врло много, али у главном ван редова клерикалне странке, мора поцрвенити од стида. Ми ћемо се пак задржати на једној чињеници која у овоме тренутку изгледа најважнија, а то је, да г. Корошец говори једно кад потписује проглас у име опозиционога блока, а кад даје манифест у име клерикалне странке, онда он тврди нешто сасвим друго. У овој неискрености и у овој разлици између та два прогласа огледа се најбоље неискрена намера вођа опозиционога блока. Они би хтели да обману народ и да му се представе као људи који чувају народно и државно јединство, а међутим, како то показује овај други проглас, намењен словеначким бирачима, они свесно иду на то да државу расцепе и ослабе. Само требало је да господа мало размисле да ли оваки прогласи не могу да изазову реакцију код других делова народа и да тако оштете најбитније интересе народнога јединства.

Ма колико био жалостан факат да је једна странка која је добила велику већину у Словенији, могла овако отворено и скоро бестидно да насрне на државно и народно јединство, насупрот својим досадањим покушајима да се представи као поборница тога јединства, ми сматрамо ипак да тај проглас и та акција клерикалаца неће моћи уздрмати веру баш словеначког дела нашега народа у истинско јединство Срба, Хрвата и Словенаца, и у неодољиву, виталну и историјску нужност да наш уједињени народ остане компактан у својој националној држави и да се не даде разделити ни поцепати, никаквим лажним причама о посебном националном индивидуалитету Словенаца. Словенци као наша најзападнија браћа, који су највише угрожени од Немаца и од Италијана, срећни су што имају сигурну потпору своје браће Хрвата и Срба у одбрани њиховога народнога поседа. И кад, у пркос овој чињеници, једна велика странка која је успела да заведе масе словеначкога племене, сме овако јавно да пропагира очигледан сепаратизам, онда је то један грех, за који нису довољно оштри никакви државни закони и који ће народ својим бруталним али у основи праведним судом да казни. Свесни Словенци, без разлике на партије имају после овога прогласа, једну једину дужност, а то је да се постарају да клерикалну странку и ове њене погубне идеје и прохтеве сузбијају и да народ у Словенији обавесте како је штетна,

ненационална и непатриотска акција клерикалаца на рушењу народнога јединства. Што се пак нас тиче, ми ћемо, после овога и овакога прогласа, још ревносније чувати драгоцену тековину народнога јединства.

„ДРЖАВНО-ПРАВНИ ПРОГРАМ“

4 јуна 1924.

Ми смо у јучерањем броју изнели политичку страну прогласа словеначке људске странке и указали смо на неискреност која карактерише све манифестације опозиционога блока, у првоме реду пак изјаве и декларације г. Давидовића и његових пријатеља. Проглас словеначке људске странке дише једним сасвим новим духом. Он се појављује као нови правац и са тога гледишта ми смо нагласили да је он врло јасан и да нема никакве више сумње о томе какве намере и какве прохтеве све показују клерикалци. Данас хоћемо да се осврнемо на оно место у прогласу у коме се говори о споразуму између г. Давидовића с једне стране, и клерикалаца, Спаховаца и Радићеваца с друге стране. У томе погледу проглас садржи извесна тврђења која се морају подвући да би се јавно мњење што боље уверило куда га воде људи који данас свим силама хоће да онемогуће досадању државну унутарњу политику. У прогласу се каже:

„Одмах после прошлoгoдишњих избора удружиле су се странке које имају сличне погледе на унутарње уређење државе, у федералистички блок. Парламентарно заступство словеначке људске странке је.. спретном и доследном тактиком створило два фронта који су се сада баш с обзиром на државно-правни програм словеначке људске странке морали јасно определити... И тако је остварен опозициони блок састављен из Словенаца, Хрвата и дела српских посланика. Парламентарна борба словеначке људске странке и с њоме удружених опозиционих странака припремила је терен зато да су такође посланици хрватске републиканске сељачке странке напустили своју вишегодишњу политику апстиненције, предложили своја посланичка пуномоћства и узели активног учешћа у парламентарном животу. Та парламентарна заједница хоће да уведе у државну управу ред и законитост и да сузбије енергично корупцију. *Пре свега пак су се странке опозиционог блока програматски обавезале да ће унутарње политичке прилике у држави уредити на темељу испреног и отвореног споразума између словеначког, хрватског и српског народа и да не признају ни једног државног уређења које не осигурава право о самоодређењу народа“..*

И после ове изјаве узвикује г. Корошец триумфално следеће речи:

„У уставотворној скупштини били су заступници словеначке људске странке осам-

љени у тешкој борби противу осталих парламентарних група, сами су истрајно бранили аутономистичку мисао и радили за њу најживљу пропаганду. Данас могу са поносом да гледају на четворогодишњу периоду успешних борба за права словенства и хрватства, и са сатисфакцијом могу констатовати да је данас у Народној Скупштини 160 посланика — дакле апсолутна већина — која осуђује свако насиље над Словенцима и Хрватима и признаје право самоодређења и Словенцима и Хрватима. Није ли наша аутономистичка мисао, за коју је словеначка људска странка заложила све своје снаге, у наглom походу узела највећег маха? Где је сила која би могла трајно да се супротставља већини народа“.

Пред овако јасним и несумњавим изјавама изгледа да је излишно писати ма какав коментар. Г. Корошец у друштву са г. Мехмед Спахом и Радићем има доиста разлога да буде задовољан. Он је успео да поцепа демократску странку и да привуче себи један део демократских посланика задобивши их за државноправни програм клерикалне групе. Само у целом овом одушевљењу и веселу федералиста има ипак једна мала замерка. Јер, пре него што се у истини триумфује потребно је имати већину у народу. Потребно је да г. Давидовић и његови другови а исто тако и г. Јова Јовановић са Војом Лазићем и другим теразијским сељацима изиђу пред народ са оваким једним државно-

правним програмом и да на таком програму добију већину. Само они посланици које народ на основу такога једнога програма изабере, имају морално право да говоре у име народа и да траже остварење онога програма за који су се пред народом залагали. Оно пак што је урађено у демократској странци и што ни у једној другој земљи не би било могуће, не може да служи као аргуменат за промену мишљења и расположења народних маса. Зато ми споримо г. Корошцу његово тврђење да имају већину народа за свој државноправни програм. Ми смо тврдо уверени да он ту већину нема и да народ неће одобрити ниједноме пријатељу г. Давидовића промену фронта само ако г. Давидовић и његови другови изиђу отворено и јасно са својим правим погледима и програмима, овако како је то учинио г. Корошец.

Заступајући непрестано мишљење да је у свакој тежој унутарњој ситуацији најбитнија ствар да јавно мњење и народ буду тачно обавештени о свима спорним питањима и о свачијем гледишту, ми сматрамо да је проглас г. Корошеца учинио једну услугу општој ствари и зато смо сматрали за потребно да о њему кажемо још коју реч па ћемо се поново вратити на извесна његова тврђења, а за данас се задовољавамо тиме да подвучемо ту државноправну оријентацију коју траже клерикалци.

ЈЕДНА ИЛИ ДВЕ ПОЛИТИКЕ Г. КОРОШЕЦА

19 августа 1924.

Један наш партијски пријатељ пише нам из Марибора ово писмо, које ми објављујемо у српско-хрватском дијалекту:

У Београду се врло површно прате прилике у Словенији. Тиме се наравно користи г. Корошец за циљеве своје посебне политике. Он говори у Београду једно али овде код нас у Словенији он се одржава проповедајући нешто сасвим друго. Оваком једном дволичном политиком клерикалци пливају између унитаризма и потпунога сепаратизма, тражећи неко решење које би њима као експоненту клерикалнога схватања било најповољније. Док су у Београду присталице споразумнога рада са радикалном странком, постављајући, како смо чули, само извесне услове личнога карактера, дотле они овде код нас воде најстраховитију борбу противу целокупне радикалне странке и то не само противу радикалних вођа, него у првоме реду против оне државне политике коју је спроводила радикална странка. Док у Београду г. Корошец са својим друговима седи у краљевској Влади давши обећање да ће у тој Влади спроводити државни Устав и кретати се у границама тога Устава и постојећих државних закона, докле исти г. Корошец прича у Београду да је главни противник државе Радић, и да има изгледа да се Радићева странка поцепа тако да један део њен

приђе монархији и народном и државном јединству, дотле у Словенији г. Корошец са својим пријатељима води сасвим друкчију борбу, која се ни по чему не разликује од Радића и Радићевог сепаратизма и федерализма. Ми се овде у Словенији питамо, како је то могуће да се ова двострука игра словеначких клерикалаца не схвата и не разуме у Београду. Ми би смо могли донекле разумети то као једну тактику г. Корошеца, кад не би ова акција његова и његових пријатеља имала тако широке размере, кад се не би изводила са таквим једним одређеним планом и кад се не би видела доследност са којом се од уједињења па све до данас систематски радило од стране клерикалаца на харангирању словеначких маса противу унитаризма, противу Београда и противу Србије.

Може бити да г. Корошец верује да кад он дође на Владу, да ће утисак његових ранијих мишљења бити ослабљен, да ће народне масе заборавити целу ту харангу и схватити је као једно средство за партијско придобијање присталица и за лакше долажење на власт. Ако би то био случај онда би значило да клерикалци употребљују у партиској борби најнезгоднија средства племенског и верског дражења што би наравно могло да има незгодних последица. Али би у том случају, ако би ова претпоставка била тачна, ипак г. Корошец и његови пријатељи дошли у ред оних политичара који не траже основне и темељне измене нашег данашњег

државног поретка, него се старају једино о томе да својој партији обезбеде извесан политички утицај у држави, и ради тога употребљују свакојака демагошка средства па чак и средство племенског и верског сепаратизма. Тиме би се г. Корошец могао бранити. Али има једна ствар која нам не даје могућности да овакав закључак донесемо, а признајемо да би ми у Словенији тешко уопште могли донети овакав један закључак. Ми словеначки радикали баш зато и прилазимо радикалној странци што немамо поверења у групу г. Корошеца ни у људе који воде ту групу. Ми не верујемо у изјаве г. Корошеца које он даје у Београду јер видимо у Словенији да он ради друкчије. У томе уверењу нас нарочито утврђује оно што се данас ради. Данас кад је г. Корошец са својом групом у влади, његов главни орган „Словенец“ објавио је у броју од 15 августа један уводни чланак, у коме се уводном чланку дебелим словима подвлачи, да је наша држава заснована на фикцијама, на лажи и превари. Ту се каже да су Словенци и Хрвати обманути, и да је створена и измишљена фраза о народном јединству да би се могли што лакше Хрвати и Словенци одродити и денационализирати. У томе чланку се тврди да је државни Устав преваром донет уз апстиненцију Хрвата и опозицију Словенаца. И онда долази оно што је најкрупније и што нарочито подвлачи „Словенец“. Он каже да је са падом режима Пашића и Прибићевића васпостав-

љезно оно политичко стање и оно расположење које је постојало у тренутку кад су Хрвати и Словенци ступили у заједничку државу, у уверењу да су равноправни народи, да хоће споразумно и слободно живети, и да траже да заједничка држава буде израз и резултат суверене воље свакога овог посебног народа.

Кад овако пише г. Корошец у свом главном органу, и то сада када је на влади, онда ми словеначки радикали не разумемо како је могуће да се у Београду друкчије схвата политика г. Корошеца. Данас, кад је г. Корошец члан краљевске владе, он говори као министар, и цео свет верује да је то мишљење и краљевске владе, па да то мишљење дели и краљ. Ми у то не верујемо, али смо збуњени пред оваквим чудним појавама. По нашем мишљењу овај рад г. Корошеца у Словенији није ништа мање штетан и погубљан за народно и државно јединство од рада Стјепана Радића у Хрватској. А он је још погубљенији кад Словенија види тог истог г. Корошеца, који овако говори о држави и Уставу, да седи уз највишег фактора као његов саветник и министар!

ОТПОРУКА НА ПОРУКУ

6 септембра 1924.

Ми смо у једном од ранијих бројева подвукли нелојално држање г. Корошеца и његових другова у питању основних елемената нашег државног уређења. Док у Београду говоре да признају Устав и уставно уређење, дотле клерикалци пишу у својим новинама у Словенији на најружнији начин и о држави и о Уставу. Ми смо то подвукли као једну непристојност, зато што је г. Корошец данас краљевски министар у овој земљи за коју његов орган каже да је постала преваром. У једноме допису из Марибора изнели смо како се разборити и родољубиви Словенци, који не припадају клерикалној партији, чуде оваквим појавама и не могу никако да их објасне. Мислили смо да ће после овог нашег написа група г. Корошеца постати бар умеренија и пристojнија у својем држању, и да ће водити више рачуна о угледу Краљевине коју данас, на жалост, преставља једна влада састављена и из Корошецових људи. Знали смо да словеначки клерикалци играју дволичну улогу, знали смо њихове праве осећаје и њихове тајне намере, али смо веровали да ће их ипак учествовање у влади у вези са одговорношћу коју имају, определити да буду пажљивији и да бар не изазивају својим писањем. Али смо се у томе преварили. Главни орган Корошецове групе „Словенец“ објавио је опет у

броју од 31 августа један уводни чланак под насловом: „Запамтите то“, на који чланак морамо да одговоримо да би и словеначки клерикалци примили нашу поруку и да би је добро угувили. Г. Корошец најављује у „Словенцу“ да је основни захтев његов да Срби буду слободни и суверени; да Хрвати буду слободни и суверени; и да Словенци буду слободни и суверени. Та три слободна и суверена народа имају својим слободним споразумом да образују једну заједничку савезну државу. Три посебне народне суверености имају путем међусобне кооперације да уреде свој заједнички живот. Како ће оне ту заједницу своју уредити, да ли ће се сложити и у колико ће се сложити, то је њихова ствар, али о неком јединству, о некој јединственој суверености Срба, Хрвата и Словенаца по мишљењу г. Корошеца не може бити ни речи.

Г. Корошец изјављује у име својих клерикалаца да су Словенци политички суверен народ и да је тај суверенитет словеначког народа једним уставним фалсификатом укинут, али тиме није он стварно поништен. Политика кабинета г. Давидовића, по схватању „Словенца“, је гаранција да ће сувереност словеначког народа бити сачувана. Г. Корошец нам довикује, нама који смо унитаристи, да то добро запамтимо и каже нам, подвлачећи сваку реч, да ако на то не пристанемо, ако не признамо сувереност и право самоодређења словеначком народу, да нам

ништа друго не преостаје него употреба силе и дизање револуције! Само путем револуције довикује нам Корошец, с препоруком да то добро запамтимо, моћи ће се порећи и поништити суверенитет Словенаца!

Ми ову поруку г. Корошеца примамо к знању и дајемо јој кроз наш лист, још већи публицитет да и други позванији фактори ту поруку сазнају и да је приме или неприме к знању. Што се тиче нас, ми имамо да одговоримо г. Корошецу да не стоји у истини његово тврђење, да се српски народ борио зато да би словеначки клерикалци могли данас да мрцваре народно јединство. То је ствар несумњива и о томе се нећемо даље спорити. То зна врло добро и г. Корошец и његов „Словенец“. То је једно. На другом месту ми имамо да поручимо г. Корошецу да је народно јединство Срба, Хрвата и Словенаца слободно проглашено на Крфу 1917 године, да је оно било главна идеја водиља националној борби за време рата у Аустро-Угарској; да је оно свечано прокламовано 1 Децембра 1918 године, и да је правно санкционисано 28 јуна 1921 године државним Уставом на који се заклео и г. Корошец кад је постао министар 27 јула ове године. Никакав фалсификат није у томе погледу учињен, и ако може бити речи о некој превари ту превару свакојако нису вршили Срби, јер би их она и сувише скупо коштала. Ако дакле г. Корошец хоће да поништи народно јединство, ако хоће да издвоји из државе

посебан словеначки суверени народ, ако хоће да слисти „фалсификат“, којим је Устав донесен, он мора да прибегне сили и револуцији. Без силе и револуције неће г. Корошец ни г. Радић успети да разруше велику и сјајну Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. То је и г. Корошецу и његовим друговима наша порука и ми им препоручујемо да је добро запамте.

8. Око питања распушта скупштине

ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ И Г. СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ

4 маја 1924

У ускршњем броју „Политике“ објавио је г. Слободан Јовановић један чланак под насловом „О распуштању Скупштине“ који чланак мислим да не треба да прође без одговора. Г. Јовановић по својој ерудицији и по својим способностима ужива леп глас једног научног ауторитета у области уставног права. Његово најновије дело о нашем уставном праву послужиће као врло користан уџбеник не само за студенте права него и за највећи број наших политичара. Али док је као правник врло јак и неоспорни ауторитет, дотле у оном прелазном домену између Јавнога Права и политике г. Јовановић сасвим природно стоји под утицајем својих субјективних схватања, својих традиција и својега посебног менталитета. Његове оцене у спорним питањима која имају и карактер политичких питања, немају значај једне строго објективне и научне критике макар да г. Јовановић као добар стилист, покушава и таквим личним оценама да даде научни облик. Парламентаризам и парламентарно право су већим делом из домена политике него из домена

крутог права. У питању парламентаризма, у колико ја познајем г. Јовановића, он није никада имао особитих симпатија за парламентарне, партијске владе. И зато мишљења г. Јовановића треба примати са извесном резервом. Овакав је случај и са његовим мишљењем о распуштању скупштине које је изнео у „Политици“.

Г. Јовановић је хтео да докаже да право распуштања Скупштине које по Уставу припада Круни а које се врши по предлогу и уз одговорност једне одређене владе, не постоји више у оној освештаној форми како је постало у енглеском уставном праву одакле су га пренели сви модерни устави. Разлог за ово схватање нашао је г. Јовановић у овим трима чињеницама. Прво, у једном говору г. Асквита, вође либералне странке који је тврдио приликом последње министарске кризе у Великој Британији, да Круна не мора распустити парламент, па према томе и да га не треба распустити све докле у парламенту има једна странка која би могла управљати земљом не распуштајући скупштину. На другом месту г. Јовановић цитира једно мишљење садашњег британског председника министарства г. Мак Доналда по коме би требало утврдити извесно минимално трајање Парламента тако да пре истека тога рока не би могло бити распуштања. И најзад г. Јовановић наводи једно мишљење професора Поларда за кога каже да данас важи као најбољи познавалац енглеског уставног

права. По Поларду влада би могла захтевати само онда распуштање Скупштине ако би то желела скупштинска већина. На основу ова три акта, г. Јовановић изводи закључак да распуштање Скупштине не зависи ни од нахођења круне ни од нахођења владе него од нахођења самог парламента!

Ја се са овим схватањем г. Јовановића никако не могу сложити. То схватање није примљено ни у Енглеској а још мање може се бранити и износити за нашу Краљевину и наш Устав. Оставити парламенту да он решава о своме распуштању, значи практички онемогућити распуштање скупштине. Аргументи које употребљава г. Јовановић могу само на први поглед да изгледају оправдани, али ако се ближе испитају увиђа се да они ни у ком случају не могу правдати крајњи закључак г. Јовановића. Да то и покажемо.

На скупу либералних посланика у Либералном Националном Клубу у Лондону 18 децембра прошле године одржао је г. Асквит један говор на који прави алузију г. Јовановић. Г. Асквит је рекао да је конзервативна странка ушла у изборну борбу са паролом заштитних царина и да та парола није нашла одзива ни потпоре код бирача. За ту политику кабинет г. Балдуина није нашао потпоре код народних маса. Радничка партија ушла је у изборну борбу са захтевом увођења пореза на имовину т. ј. одузимања свима грађанима једнога дела њихове имовине и њиховог капитала да би се покрили државни

расходи. Народ на изборима није прихватио ни ову изборну паролу и одбацио је идеју о порезу на имовину. Између ова два екстрема, по схватању г. Асквита, налази се либерална странка, и та странка према стварном положају у народу, имала би кључ ситуације у својим рукама. Пошто је направио ову политичку разлику, г. Асквит је учинио једну врло фину напомену о положају Круне и о њеним прерогативима у погледу распуштања парламента. Традиционално је схватање енглескога парламентаризма да једна влада ако би наишла на неповерење у парламенту, има право да апелује на народ и да народ пита да ли ће добити поверење или не. Сматра се да Круна не треба да одбије једној постојећој влади захтев за консултацијом народа. Али је г. Асквит у своме говору учинио једну дистинкцију рекавши да Круна није везана и да није дужна да прими захтев за распуштањем скупштине ако би постојала могућност да се образује друга једна одговорна влада, која би могла управљати државним пословима не распуштајући парламент. Г. Асквит је хтео овим разликовањем да укаже на значај своје странке при расплету кризе. Г. Јовановић у своме чланку пропустио је да нагласи да је ово схватање г. Асквита од самих либерала одбачено и да је г. Асквит остао усамљен. Најугледнији политичари и правници оградиле су се од овога схватања дописима по британским листовима наглашујући да треба остати при освештаном пра-

вилу енглескога парламентаризма у овоме питању. И сам г. Асквит није на овој својој нарочито скованој теорији инсистирао па према томе она не може представљати за нашу земљу меродавно мишљење.

Што се тиче мишљења г. Мак Доналда, ја признајем да нисам имао прилике да то мишљење прочитам и да сам о њему први пут чуо из чланка г. Јовановића. Зато ми је и тешко да о томе мишљењу говорим. Али свакојако стоји једна ствар да г. Мак Доналд, као шеф једне владе која има само релативну већину, жели ту владу да одржи што дуже на управи земљом, и зато његово мишљење може да има политичкога основа и разлога, али се оно не сме употребити као доказ за постојање једнога принципа у енглеском парламентарном праву. Слично може да се каже и за мишљење професора Поларда. Може професор Полард бити доиста данас најбољи зналац енглескога уставнога права, али ни он не може својим знањем да створи нешто што не постоји у том енглеском уставном праву. Овде се ради о једном чисто субјективном и доиста оригиналном мишљењу ученога професора, али које мишљење стоји у директној противности са целокупним механизмом енглескога парламентаризма.

*

Мишљење које је изнео г. Слободан Јовановић о питању распуштања скупштине, није било од увек мишљење истог г. Сло-

бодана Јовановића. У божићњем броју „Политике“ објавио је г. Јовановић један чланак о парламентаризму Стојана Протића, па је у томе чланку изнео теорије које не стоје у складу са његовим данашњим схватањем. Читајући овај чланак из божићњег броја „Политике“, добија се утисак да он има до-некле за сврху да представи слабе стране парламентарне владе и да тако ослаби политичку вредност самога начела парламентарнога суверенитета. Повод за ово увео је г. Јовановић у извесним мишљењима пок. Стојана Протића. Стојан Протић био је велики доктринар енглескога уставнога права. Али је он у исто време, по својим осећајима, по своме карактеру и менталитету, био дубоко убеђен да једино механизам истинскога парламентаризма може да обезбеди једној држави миран развитак унутра дајући свакоме фактору законодавне власти онај утицај који му је утврђен уставом и парламентарним правом. Говорећи о Протићу, г. Јовановић је у два правца хтео да оспори Протићева гледишта на извесна парламентарна питања, и мислим да је ред да у духу традиција и погледа радикалне странке г. Јовановић добије одговор који би несумњиво и можда много боље добио од пок. Протића да је он у животу.

На првоме месту у погледу формирања једне владе из мањине, а то је изгледа било актуелно у времену око прошлога Божића, ада је опозиција представљала формалну мањину, — односно у погледу изборних влада,

г. Јовановић је изрично признао исправност гледишта пок. Протића према енглеском уставном праву: да „Краљ не ради никада из властите иницијативе него по предлогу одговорних министара. Према томе мандат за изборе може дати мањини само онда, ако га министри из већине сами на то упуте давањем оставке“. Г. Јовановић каже да у Енглеској доиста ствари тако иду и да је то тако по енглеском уставном праву. Према томе кад давање владе мањини повлачи распуштање скупштине и кад г. Јовановић признаје да је то тако по енглеском уставном праву, неразумљиво је зашто је г. Јовановић четири месеца касније опет у истој београдској „Политици“ изнео супротно гледиште по коме би распуштање скупштине зависило од скупштинске већине. Истина, данас ондашња мањина, по тврђењу опозиције, постала је већином!

У истицању овога принципа енглескога права у погледу мањине и распуштања парламента г. Јовановић је направио једно разликовање, рекавши да иако такав принцип постоји у Енглеској, да се једној влади која жели консултовати народ, има одобрити то консултовање, овако што не постоји по нашем уставном праву. Г. Јовановић наводи бивши српски Устав од 1903 године као и Устав уједињене Краљевине од 1921 године да би доказао да је баш по Уставу Круна позвана да повери владу и скупштинској мањини. При томе се он позива на члан 114.

Устава, део други, који гласи: „Ако је Народна Скупштина распуштена, пре него што је буџет решен, буџет истекле рачунске године продужује се Указом најдуже за четири месеца“. Г. Јовановић тумачи ову одредбу тако да је она зато донета да би омогућила Круни да може поверити владу и мањини. Како је г. Јовановић дошао на ту бизарну идеју да овим прописом оправдава кабинет мањине, доиста је тешко одговорити. Аргументат г. Јовановића да је пок. Протић хтео да изостави из Устава оваку једну одредбу о продужењу важности буџета актом управне власти на случај избора зато да би спречио формирање влада из мањине, не може се никако примити као оправдан. Стојан Протић није уопште ни мислио на владе из мањине у овоме питању, већ је желео да остане доследан своме строгом доктринарном схватању буџетских права Народне Скупштине.

Да учиним још једну примедбу односно схватања г. Јовановића, да бих утврдио како тврђења његова не могу имати значај потпуних доказа. Г. Јовановић замера Стојану Протићу, што је овај био консеквентни и упорни присталица парламентарнога режима. Он му замера што није хтео водити рачуне о новоме духу времена. Тај нови дух на схвата демократију као владу већине, вели г. Јовановић, већ као режим друштвене солидарности, под којим свака група, већина као и мањина, има права да учествује у државним пословима. Даље г. Јовановић каже

како политичке странке могу дати само једну дилетантску управу, и да је крајње време да се позову у помоћ класна и професионална удружења. Ни једно ни друго не може издржати критику, најмање пак са гледишта истинскога парламентаризма. Парламентарни систем заснован је на праву већине да доноси одлуке али и да носи одговорност за своје одлуке. Мањина може критиковати, може износити конкретне предлоге и сарађивати својим мишљењем на државним пословима, али она остаје мањина која је без одговорности и која нема права да тражи, дотле докле је у томе ставу, позитивно учешће у управи земљом. Говорити о неком праву мањине да одлучује, значи уносити забуну у механизам парламентарнога режима.

Што се тиче друге напомене о представништву професионалних организација, г. Јовановић не наводи ни један доказ да би такво представништво доиста могло дати једну способнију владу. Напротив, претварајући парламенат у једну скупину противуборних економских интереса, дошло би се вероватно до немогућности макаквога практичнога рада. Односно квалитета ових професионалних представника може се рећи да би он био исто као и при данашњем партијском режиму. Окретни људи, вешти агитатори и организатори, стоје по правилу на челу професионалних удружења и синдиката, тако да се неке гаранције о интелектуализму ових представника врло тешко могу добити.

Најзад такав састав народнога представништва није још нигде опробан ни уведен и пок. Протић није видео разлога зашто би наша земља правила експерименте који би могли имати нежељених последица. У осталом Устав је предвидео, како то г. Јовановић зна, у чл. 44 установу Привреднога Савета који има да израђује законске предлоге социјалног и привредног карактера, и тиме је учинио, у потребној мери, да се чују оправдани економско-социјални захтеви.

*

У данашњем времену великог поремећаја односа у свима доменима јавнога и економскога живота, у ери племенских и партикуларистичких тежња, уздиже се високо као једна солидна база за развитац нашег народнога живота парламентарни режим са свима својим постулатима и последицама. Израђен до савршенства у Енглеској, изречно предвиђен нашим Уставом од 1921 године у основним линијама, тај режим, то је цео Устав. Може се замерити по некој злоупотреби парламентаризма које се дешавају у свима земљама па и код нас, али се не може одобрити никакав напад на парламентаризам као такав. У написима г. Јовановића, нарочито у оном из Божићне „Политике“ осећају се последице једнога менталитета који није пријатељ парламентарнога режима. И зато тумачења и теорије г. Јовановића, бар кад се ради о актуелним политичким питањима, треба примати са резервом пошто она

долазе од човека који у овим стварима није потпуно објективни научник. То не умањује интересантност мишљења г. Јовановића али им одузима вредност једног научног гледишта.

Г. СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ И ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ

8 јула 1924.

У чланку „Парламентаризам и г. Слободан Јовановић“ („Самоуправа“, бр. 98, од 4. маја) ја сам оспорио тачност извесних опажања и тврђења г. Јовановића, у погледу права Круне да распусти парламент. Један аргуменат г. Јовановића нисам могао потпуно да оборим зато што ми није био познат говор, односно чланак г. Мак Доналда на који се г. Јовановић позивао, у прилог својега мишљења. Случај је хтео да су тих дана били у Београду два одлична енглеска публициста, г. Scott, власник „Менчестер Гардијана“, и г. Mitranу, један од уредника истога листа, иначе мој ранији добар познаник. Ја сам желео да чујем њихово мишљење о напису г. Јовановића и о целом овом спорном питању. Кад сам им превео чланак г. Јовановића, они су ми обојица изјавили да сигурно постоји нека мистификација, јер они не верују да је г. Мак Доналд икада заступао онакво мишљење, како је то изнео г. Јовановић. Обезбавили су ми да по повратку у Енглеску потраже све говоре и написе г. Мак Доналда,

и да ми пошљу тај чланак на који се позвао г. Јовановић. Доиста ја сам пре неки дан добио из Лондона, од Секретаријата Радничке Партије писмо, у коме ми се каже да ми се шаље напис г. Мак Доналда објављен у „The New Leader“ (бивши „The Labour Leader“) у броју од 4. јануара, у коме су напису, како каже секретар странке г. Мак Доналда, идеје његове о овом питању најпотпуније изложене (where his thoughts on this subject have been most fully expressed). Пошто се ради о једном важном питању, ја преводим цео тај чланак. Он гласи под насловом: „Сутра у Парламенту“. — Шта доноси систем трију партија, овако:

Новине су пуне расматрањима о садашњем положају политичких странака. Ниједна странка нема апсолутну већину у парламенту, а бројно најјача партија, с обзиром на познати факт — ако не из других разлога — што је изјавила да није вољна остати на управи земље ако не добије овлашћење да подигне тарифне баријере, и што је распустила парламенат да би добила то овлашћење, не треба да се допусти да остане на влади. Остале две партије имају према томе да оцене, да ли ће примити владу, да ли, као влада, оне могу корисно служити земљи, а у исто време сачувати свој особени положај од свакога мешања са другима; да ли могу бити само једна привремена и пословна управа, или ће пак у границама које им буду одређене, моћи да обезбеде поверење народа и да задрже потпору својих ближих присталица.

Обадве партије су одговориле на та питања афирмативно. Али, ја сам сигуран да ниједна од њих не гледа у будућност са лакомисленошћу. Ако и у будућности остану три партије — а ја сам слободан овде отворено казити да не увиђам за то потребу — није вероватно да ћемо за извесан број година у опште имати парламенат са једном партијском већином, и владу која би била заклоњена таквом већином.

Ја донекле то и не жалим. Јер ради се о члановима парламента, који су људи а не цифре. Тенденција последњих година да се један или два човека уздигну и да управљају

легиslатуром са апсолутним ауторитетом, је рђава, и зато једну ситуацију, у којој је васпостављена слобода одлучивања парламента као целине, пре треба поздравити него је жалити. Ја верујем у одговорност владе, али влада треба да буде у далеко већој мери орган парламента него што је њу учинила једна велика злоупотреба партијске доминације. Има извесних граница преко којих кабинет не сме да пређе, као представник парламента, јер влада не треба никада да буде само орган управне власти. Ако би пак парламент хтео да пређе преко тих граница, влада треба да поднесе оставку. Али, да влади остаје једино оставка или чак повлачење са понижењем, у случају макаквог и у мањим или чак и административним питањима, то је једна доктрина, коју ја никада нисам био примио. Тај обичај је претворио чланове парламента у обичне цифре, и тако ће бити све до дана докле парламент не буде остављен да слободно гласа, јер су посланици у великој мери заборавили како да мисле или да гласају, ако немају упуства једног партијског тела. Тешкоће у којима се сада налазимо биле би спасоносне ако би приморали чланове парламента да узму много озбиљније своју одговорност и да се више уздају у себе него што су то до сада чинили.

Садањи унутарњи положај у Енглеској изнео је друго једно питање на дневни ред, ради коначнога решења. Радничка странка данас се појављује као једна велика политичка странка. Она мора, а са њом и они који за њу одговарају, једном и за свагда дати свима на знање, и то врло јасно, да она инсистира на одржању својих права и да неће допустити да се са њом поступа онако како то ни друге партије не би допустиле. Радничка странка нема жељу да имитира те друге странке у извесним њиховим методама, али клике, интриге и договарања која се стварају под претпоставком да су чланови радничке партије нешто друго него либерали или конзервативци, морају се сузбити јасним и одлучним речима. Ја знам да у извесним круговима постоји расположење да се ове ствари искористе; какву ће потпору ти покушаји добити ја не знам; може бити врло малу потпору. Међутим данас је тренутак да се говори отворено. Ако се оне убију у клици, неће нас више узнемиравати. Боље је изложити се и прекору да смо сувише осетљиви у овом критичном моменту, али се спасти бар од доцнијих бескрајних тешкоћа.

Сувише банална садржина свега онога што је писано о положају једне владе која не располаже већином гласова у парламенту *као једним партијским поседом*, показује како је врло мало смисла за предвиђање било код наших политичких писаца. Причати нам из дана у дан да радничка партија, ако сама састави владу, неће моћи спасти ту владу од пораза и пада у парламенту, значи исто то као кад би какав

игнорант себе стално хвалио и поносио се тиме што учидеу у првом разреду основне школе да сабирају и одузимају цифре. Добро, узмемо за примљену ту доктрину из елементарне аритметике. Ја се сећам како је и наш свет имао обичај да верује да она партија која има већину гласова јесте партија која ужива реалну моћ. Пре двадесет година наша партија је учинила ту грешку да у ово верује. Искуство је показало да једна партија која има већину, чешће се налази у тешкоћама да ту већину одржи него једна влада која влада са мањином. Њена спољна снага у ствари је њена права слабост. Претпоставимо да либерали приреду један пораз радничкој влади у парламенту, и да влада због тога поднесе оставку. Шта би се онда десило? Ја не знам, јер би све зависило од околности. Мишљење либерала да би једина ствар у том случају могућа била та да се позове њихов шеф да формира нову владу, је сигурно претерано. Конзервативци би још увек били највећа странка, и можда би они добили мандат за састав нове владе нарочито ако би одступили министар председник то саветовао. Можда би се дошло до распуштања скупштине, а ко зна да не би и какав нови шеф у међувремену искочио на површину. Постоје дакле резерве у могућностима решења ситуације које треба сваког трезвог политичара да упуте да малко застане пре него што се упусти у чисто површно разматрање и да не замишља да ће тиме што може да избаци извесне цифре сабирањем и одузимањем у парламенту, он бити тај који има решење у своме цепену. Ја ово спомињем, не да бих изазвао једну чисто партијску контроверзу, већ да би привукао пажњу на потребу да се нађе друга једна подлога за парламентарни ауторитет а не само тај факат што су чланови једне партије везани да немају личну независност већ да буду вођени као стадо оваца. Ако усвојимо пропорционални систем бирања посланика, ми нећемо имати ни за читав век владу једне већине, — што није по нужди неко зло само ако отворено признамо шта радимо. — Све прилике указују на то да ћемо трајно имати једно стање које личи на патакарте, и ја сам због тога много више забринут шта то значи за нашу парламентарну организацију него ли пак да ли ће шеф друге партије гласати из освете, или из партијске тактике или пак у народном интересу.

Прво дејство овога имобилисања парламента било би у томе да би ослабиле партијске везе. Посланици иако би се држали општих партијских принципа и партијских схватања, руководили би се много чешће него данас својим властитим расуђивањем приликом гласања. Саве партије могу да остану и непромењене, и са јачањем своје пропаганде и својим радом на политичком просвећивању маса, оне би остајале на влади више због својих управних успеха него

због партијске снаге. Јер, у том случају, законодавство које би се доносило, било би више него данас у складу са жељама споља, из народа, него ли пак са током дебата у парламенту. То би имало за тенденцију да сломије и партизанство политичких странака и од њих учини, као и од влада, да буду више јавни служитељи него јавни диктатори. Другим речима, овака промена би ослабила организацију партије али би ојачала разум. Она би учинила да министри постану оруђа опште воље неголи пак капетани партијскога коња. Узевши у оцену и једно и друго, и добре и рђаве последице, такав преокрет би био добар, али да се дође до остварења овакога једнога система потребно би било да демократија покаже много више интелигенције него досада.

Питање распуштања парламента биће стављено на дневни ред пре или после, и ја се радујем што је говор г. Асквита о овом питању наишао на мршаву потпору у најбоље информираним круговима. Г. Асквит разматрао је овај предмет у једном врло сиромашном духу. Његово излагање рђаво је било образложено и са гледишта праксе нашег уставног права. С обзиром на тренутак када је тај говор држан, он је више био намењен уху краљевом неголи моме или ма коме другом. Ако је г. Асквит доиста мислио на нас, његов говор био је непотребан јер ми смо ову ствар раније већ расправили; ако је био адресиран либералној партији, он је значајно да није искључена коалиција либерала са торијевцима. Ако је говор пак био намењен земљи он је значајно једну уставну декларацију којом се вређа либерализам. Ништа даље не треба да се каже о овом партијском изгледу питања него то да ма који председник владе сад да дође на власт, он ће, кад буде одступио са тога положаја, дати најбољи савет који може своме суверену, и биће руковођен стварним околностима при оцени савета које буде давао.

Али остаје још питање: Како ће народ, ако се остане при систему трију партија, бити обезбеђен од сувише честих распуштања скупштине? Ја ни у ком случају не бих оставио монарху незахвалну и опасну бригу да он буде тај чувар. *За данашње време и док не видимо јасније како ће се ствари доцније развијати, министар председник мора да задржи своје право које је добио уставном праксом у Енглеској. За будућност пак може бићи да ће се учинити једна од ових двеју ствари. Садањи максимални живот парламента јесте пет година. Да ли ћемо бити приморани да фиксирамо и минимално трајање парламента као и максимално? Ако будемо на то приморани, не треба да буде то минимално трајање дуже од три године. Као алтернативно решење да ли би могла сама скупштина да решава о своме распуштању, у границама максималнога периода? И једном и другом решењу имале би се учинити замерке. За данашњу праксу може се казати што да ниједан министар председник неће тражити да се земља узнемирује изборима ако нема добрих разлога за то.* Идеја да један председник

владе може тражити од краља онда кад њему лично конвенира, и кратко време после већ извршених избора, да се скупштина распусти, је апсурдна. Искуство г. Балдвина то је утврдило. Ако по своме најбољем уверењу, потпомогнут чињеницама и решимо-накнадним изборима, председник владе мисли да су избори потребни и да ће земља то примити, на њему је да прими одговорност и да у том погледу да савет, као што је његово право да саветује да се повери састав владе вођи неке друге партије, и његов савет у том погледу треба да се узме.

Сваки дакле мора видети да се ми налазимо пред сасвим новим проблемима парламентарног живота, и што мање буде уношено партизанства у одлуке о тим проблемима, у толико ће боље бити за парламент и за земљу.

Ц. Рамзе Макдоналд
нар. посланик

Не упуштајући се у коментарисање целог овога написа који је рађен с обзиром на посебне политичке прилике у Енглеској, ја желим да констатујем само две ствари:

1. Да г. Мак Доналд потврђује оно што сам ја у своме чланку, обарајући мишљење г. Јовановића, рекао о предлогу г. Асквита. Као што се види, г. Асквит је изнео једну теорију за коју каже г. Мак Доналд да је не примају најбољи познаваоци енглеског уставног права и да та теорија г. Асквита није наишла на одобравање. Према томе, после овога сведочанства самог британског премијера, мислим да нико неће спорити, па ни сам г. Јовановић, како мишљење г. Асквита, сковано само за једну одређену прилику, не представља доказ за постојање једног принципа енглеског уставног права, у ономе смислу како је то тврдио г. Јовановић.

2. Да г. Мак Доналд није тврдио како питање о распуштању парламента треба решити на други начин а не као до сада. На-

против, он изречно каже да још и данас постоји право председника једне владе да предлаже распуштање парламента. Г. Мак Доналд додаје да ће у будућности можда доћи до нових решења, али само у будућности. Она обадва решења која су изнета, нису предлози г. Мак Доналда него су то хипотезе које су дошле са друге стране, јер и сам Мак Доналд каже да се и једном и другом решењу могу да учине замерке. И он закључује, како се то види из његовог написа, да је ипак садање решење и садањи систем добар. Шта ће бити у будућности и како ће се у будућности развити ствари, то је једно питање које нема вредности данас ни за Велику Британију а у толико мање за нашу Краљевину.

С обзиром на нашу унутарњу ситуацију и на велики ауторитет који ужива г. Слободан Јовановић у питањима уставног права, ја сам сматрао за своју дужност да оспорим тачност његових разматрања која су свакојак дошла с једне стране из оне, како ја верујем, урођене антипатије коју има г. Јовановић према парламентарном систему, а са друге стране из непотпуних података које је г. Јовановић имао о напису г. Мак Доналда. Крајњи закључак би био да питање о распуштању парламента у нашој држави има, у складу са Уставом, да се решава на начин утврђен традиционалном праксом и теоријом енглеског уставног права.

9. Пред оставку и после оставке кабинета г. Давидовића

ЈЕДНА ДРЖАВНА БРУКА

9 октобра 1924.

Јучерашња „Демократија“, главни орган данашње владе, за који се дакле увек претпоставља да говори у име владе, посветила је нарочити чланак неком уображеном војничком пучу који би се имао извести у циљу да се обори кабинет г. Давидовића. Тај чланак „Демократије“ врло видно документује у какву је душевну растројеност пала влада г. Давидовића кад она која представља државу и државну војску, узбуњује јавно мњење вестима о некој намераваној акцији војних лица противу легалне владе Краљевине. Краљевска влада која има за први и најосновнији задатак да чува мир и ред у држави, подигла је једну неразумљиву дреку и покушава да обмане јавно мњење о некој тобожњој војничкој опасности која прети опстанку данашње владе! Никада ваљда није било примера у једној држави да један кабинет на овако бедан начин срозава свој властити ауторитет. Ми се одиста чудимо како може један тако отмени господин и један тако исправни сфицир, као што је данашњи Ми-

нистар Војни, да допусти да се оваким испадима каља и његов углед и ауторитет јер и он је члан краљевске владе па према томе владин главни орган говори и у његово име. Како изгледа једна влада која треба државу и грађане да чува и да им јемчи за ред и за безбедност, кад та влада позива јавност у помоћ од неке уображене војничке завере? Ми доиста не можемо друкчије да објаснимо оваку једну појаву него потпуним растројством живаца код оних који су у стању оваке срамоте да наносе и влади и држави.

Нема наравно ниједне речи истините од целе ове измишљене приче о неким везама радикалних политичара са војним круговима нити пак о неким припремама за ма какву акцију војних кругова противу краљевске владе. Никада се радикална странка не би заборавила да политичку борбу пренесе на један терен који мора бити изнад свих партија и партијских размирица јер он чува само државу и једино државу и њене институције. Ниједан радикални политичар не би би био тако неозбиљан да оваке ствари уопште узима у разматрање а камоли да приступа ма каквој акцији. Краљевска влада се бесмртно обрукала овим испадом „Демократије“, јер је неоспорно да ни странка самосталних демократа, с обзиром на познату исправност и начелност њених представника, не може ни у сумњу доћи за оваке бедастоће за које нас оптужују владини кругови. У место да говори о потпуном неуспеху своје политике коју чак

и сам Радић одбацује са изјавом, да кабинет г. Давидовића нема овлашћење од већине српскога народа за прављење споразума са Радићевом групом, влада жели да једном диверзијом, на рачун и на штету државе и војске, прикрије свој политички пораз. Тај начин понашања и тај метод борбе мора сваки објективан човек најенергичније да осуди.

Владин главни орган износи даље још једну ординарну неистину да се тобож ради на скидању са дневнога реда оптужаба које је влада г. Давидовића припремила против радикалних министара. Ми не видимо ко би могао те оптужбе да скине са дневнога реда сем оних који су те оптужбе и подигли, ако би признали да су радили тенденциозно. Једна оптужба противу министра мора да прође кроз парламенат и да се узме у поступак чим је поднета. Целој јавности је познато да су министри против којих је подигнута тужба, већ изјавили да примају да се над њима отвори кривична истрага и да им се суди ако су криви. То је учинио и г. др. Марковић и г. др. Јанковић. О другим оптужбама, против других министара, и поред толике ларме, ништа се не чује, и онда је правонаваљалство редактора „Демократије“ да говори о скидању оптужаба противу министара против којих још у опште није ни подигнута тужба. Али, у главном органу данашње владе, има у напису о коме говоримо, једна ствар за коју смо ми знали да постоји али у коју по неки лаковерни и честити политичар није

хтео веровати. Ту се каже да са оптуженим министрима има да седне на оптуженичку клупу и цела радикална странка и да суђење радикалним министрима значи и суђење радикалној странци. Сада се дакле јасно види ради чега су и подизане оптужбе, и како тужиоцима није стало озбиљно да се кривци, ако има криваца, осуде, него да су целу ствар са оптужбама замислили и извели као једно политичко средство ради потпоре својих политичких циљева. Јер онај који би озбиљно мислио на примену министарске одговорности, поступио би друкчије при подизању тужбе него што су то учинили владини кругови.

ПОСЛЕ ОСТАВКЕ МИНИСТРА ВОЈНОГ

10 октобра 1924.

Министар војни у кабинету г. Љубе Давидовића поднео је прексиноћ потписану оставку на положај члана владе. Кад се г. генерал Хаџић одлучио да у оваком једном тренутку напушта владу, не могући носити даљу одговорност за један режим који угрожава солидност и компактност војске, њену сигурност и њен ауторитет, без којег она не може да врши своју Уставом и законом одређену улогу. Реперкусија политике г. Давидовића на опште прилике у нашој земљи природно се осетила најјаче у најделикатнијем

организму државне управе, у војсци, тако да одговорни шеф и представник војске и војне управе у краљевској влади није могао да сноси даље одговорност за оваке последице. Оставком Министра Војног доведен је кабинет г. Давидовића у врло тежак положај. Не ради се ту о повлачењу једнога обичнога члана владе, не ради се о промени личности, него се ради о одјеку целокупне политике данашњег кабинета и оне неразумљиве попустљивости и безбрижности са којом се попустило према сепаратистичким и другим сличним појавама. И зато је повлачење г. Хацића један тежак удар за владу г. Давидовића тако да је велико питање, да ли ће она овај удар моћи преживети. Критичност положаја г. Давидовића и његових другова у толико је очигледнија што се влада у место жељеног појачања и стабилизације путем уласка Радићеваца у владу, наједанпут нашла осетно окрњена изласком једнога члана који представља целокупну војну управу и који је у толико меродавнији за оцену последица владине политике, што он није партијски одређен човек.

Владини листови покушали су да оставку Министра Војног или прикрију или да јој на неки начин умање њен крупни политички значај. Ми мислимо да влада греши што тако ради и да би много паметније и прикладније било узети ту оставку у озбиљну оцену, и поводом ње размислити целокупну унутарњу ситуацију па из тога извући потребне после-

дице. Ми смо већ имали прилике да нагласимо како је кабинет г. Давидовића практички дошао у немогућност да спроведе једну политику споразума за коју он управо није ни био предестиниран. Од те такозване политике споразума ниједан разуман и трезвен политичар не сме бежати ако жели сређење наших унутарњих прилика. Сва је ствар у томе како се замишља тај споразум и какве би циљеве њиме ваљало постићи. Али, како је то прошле недеље нарочито подвукао загребачки „Обзор“, влада г. Давидовића уопште није била овлашћена да то велико питање решава, јер та влада не представља, према схватању и идеологији Стјепана Радића, српску већину, без које се опет никакав споразум не може постићи. И кад ствар тако стоји, кад сама друга страна оспорава г. Давидовићу компетенцију да ово питање решава; кад она изјављује да не може са г. Давидовићем правити никакав стварни споразум нити формулисати своје предлоге и неодступне захтеве, онда је очигледно да је г. Давидовић у тој својој главној замисли претрпео потпун неуспех. Ако сада г. Давидовић и његови другови настоје да докажу како треба и мимо тога остати на управи земље, да би се одржало добро „расположење“ Стјепана Радића и да би се он још више „придобрио“ за државу, јер данашња влада сматра да је Радић већ унеколико придобивен, ни тај разлог не може опстати, кад је јасно, да Стјепан Радић уопште

не жели са овом и оваквом владом да прави макакав стварни споразум. Истина је да Радић жели да помаже владу г. Давидовића али је то помагање везано за услове који су врло тешки по интересе народнога и државнога јединства. А признаће и сам г. Давидовић да за опстанак једне владе у унитаристичкој Краљевини није довољан разлог то што се том владом фаворизира и ојачава снага сепаратиста!

Оставка г. Министра Војног покренула је ситуацију са мртве тачке у коју је она била запала после немогућности уласка Радићеваца у владу. Та оставка даје прилике и парламентарним групама заступљеним у у данашњој влади, ако желе чување државног и народног јединства и заштиту ауторитета монархије и династије, да нову ситуацију узму у озбиљну оцену и да према свима постојећим елементима суделују у правцу једнога бољег решења, које би могло у истини или довести до стварнога споразума са свима хрватским групама или пак утврдити да Стјепан Радић не жели споразум него очигледно иде на рушење државе. Кад већ о томе постоји спор и кад је он продро и у народ, свакако је потребно да се ово питање на један видан и сигуран начин коначно расправи. Влада г. Давидовића то није у стању да изведе, и она је дужна да то и увиди.

У ОЧЕКИВАЊУ РАСПЛЕТА

11 октобра 1924.

Ситуација владе још се није рашчистила после оставке Министра Војног г. Хаџића. Влада сматра, како по свему изгледа, да та оставка нема онај значај који јој јавност придаје и да се преко ње може прећи путем реконструкције ове исте данашње владе и помоћу довођења новог лица на положај Министра Војног. Свака влада има наравно право да догађаје и чињенице просуђује по своме нахођењу и на своју одговорност, па је према томе и кабинет г. Љубе Давидовића у праву да мисли о приликама у војсци и о реперкусији Радићевог држања на те прилике као и на општу унутарњу ситуацију онако како он за сходно нађе. Питање је наравно да ли се и земља може умирити једним овако оптимистичким гледањем на ствари како се оно манифестује код данашње владе. Кад један Министар Војни који располаже свима потребним елементима за познавање правих прилика у организму војске и у војној управи, обележи те прилике као врло озбиљне и из тога повлачи конзеквенце, онда је владина дужност била да том свом бившем другу ода признање за његову савесност и да тим поводом потражи лека да се зло о којему говори оставка г. Хаџића, по могућству ублажи и уклони. Уместо тога влада г. Давидовића пошла је једним наopakим путем који још више слаби њен ауторитет и њен углед као

представника Круне и државе. Она хоће свога бившег члана да демантује и чак да га осумњичи за неверне извештаје. Призор доиста редак и несимпатичан.

Београдска „Политика“ јавља да је г. Давидовић поводом оставке г. Хацића изјавио како извештаји војних органа нису тачни и да међу тим извештајима има извештаја и таквих ђенерала који за 8 година рата нису омирисали барут. Остављајући на страну овако једно необично изражавање о активним ђенералима, који при том заузимају и врло високе положаје, а које изражавање никако не доликује председнику владе нити је у стању да му учврсти положај и ауторитет, ми морамо да приметимо да баш и у том случају ако неки ђенерал није активно био у борби, то није и не може бити разлог да се службени извештаји такога једног војног лица о приликама у војсци оглашују као нетачни. Г. Давидовић учинио је још једну много крупнију изјаву рекавши да влада познаје и друге праве и заслужне ратне ђенерале и да има и њихове извештаје и њихова мишљења! Ми не разумемо г. Давидовића како он може говорити о неким извештајима које има влада а које нема Министар Војни, дакле онај члан владе који се налази на врху војне управе. Загребачки „Хрват“ нападајући ђенерала Хацића каже да је он био радикални шпијун у краљевској влади. То каже „Хрват“ о досадањем другу и колеги г. г. Давидовића и Маринковића, и он то каже

у име највеће владине групе, у име Радићеве странке. Ми не знамо да ли ће г. Давидовић узети у заштиту свога друга и досадањег члана кабинета, али у то јако сумњамо, јер према изјави г. Давидовића, како је саопштава „Политика“, изгледа да је Краљевска Влада иза леђа свога Министра Војног, прибављала извештаје од неких заслужних ђенерала о стању у војсци. То мирише чак као да је влада шпијунирала свога Министра Војног а не да је било оно за шта „Хрват“ оптужује г. ђенерала Хацића на један доиста дрски и безобразни начин.

Владин коминике саопштава да влада сматра да је најбољи пут да се изиђе из ситуације створене оставком Министра Војног тај, да се нађе нова личност за Министра Војног и да се у владу уведу Радићевци. Доиста нама чудновато изгледа овако схватање ситуације. Стјепан Радић саопштава да је његова партија коначно одустала од тражења уласка у владу јер наравно није могла предходно да одустане и као партија и као хрватско народно заступство од свога гледишта и својега захтева за републиком и за посебном хрватском државом, са хрватским државним сабором. Ако је Стјепан Радић расположен да своје досадање држање напусти, како он то обећава да ће у једном говору објаснити, онда би било корисно да о тим захтевима Радићевим, пошто он одустане од свега што тангира државно и народно јединство и што стоји у супротности

са монархијом, разговара једна влада која би имала према схватању Радићевом, српску већину да би могла правити споразум али која не би била ни играчка у рукама Радићевим. Ово су међутим све голе претпоставке које немају никаква реална значаја с обзиром на оно што Стјепан Радић у ствари ради, и то не од данас него од много раније, и што представља најкрупнију опасност по будућност уједињене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Ако влада г. Давидовића то никако неће и не може да схвати, она показује крајње лакоумље које се не може објаснити чак ни разумљивом жељом чланова кабинета да што дуже остану на власти.

КРЊА ВЛАДА ПРЕД СКУПШТИНОМ

12 октобра 1924.

Јуче се састала Народна Скупштина да би се макар формално одржало обећање владино да ће радити са парламентом. Групе заступљене у кабинету г. Давидовића захтевале су пре три месеца, када су седнице Народне Скупштине биле закључене, да се парламенат сазове и да се продужи законодавни рад из разлога што „хитни“ и „неодложни“ послови стоје на дневном реду; а с друге стране што је спољна ситуација тако озбиљна да захтева да парламенат остане стално на окупу. Кад је дошла нова

влада, њен први посао био је да одложи седнице Народне Скупштине и да пошље скупштину на одмор мада ниједан од ранијих „хитних“ и „неодложних“ послова није био решен, нити се пак спољна ситуација била изменила. Као што се види, ондашњој опозицији нити је било озбиљно стало до свршавања каквих хитних законодавних послова нити је пак спољна ситуација била таква да би правда изванредан сазив Народне Скупштине. И тако је влада г. Давидовића одмах по доласку на управу земље сама себе демантовала, што није ни мало ласкаво за политички ауторитет једнога кабинета.

Данас је влада г. Давидовића пред Народном Скупштином, али се она налази у једноме стању које не улива ни мало вере у могућност каквога озбиљнога рада са парламентом. Влада г. Давидовића појављује се без једнога свога угледнога члана који је, водећи рачуна о својој савести, о своме војничком карактеру и о својој одговорности, сматрао за дужност да својом оставком себе огради од штетних и опасних последица једнога режима чији је главни стуб Стјепан Радић. Тако окрњена краљевска влада, без представника једне од најважнијих грана државне управе, не чини доиста утисак једне владе каква би била потребна нашој земљи у данашњим тренутцима. Поред тога краљевска влада изилази пред Народну Скупштину са потпуно непречишћеним питањем онога споразума ради којег је и настала

цела политичка комбинација г. Љубе Давидовића. Никакав споразум није постигнут са Стјепаном Радићем, и данас цео наш народ, без обзира на партије, не зна да ли је тај споразум са једним политичким шарлатаном, какав је Стјепан Радић, доиста могућан или није. Кад би била упитана у Народној Скупштини о томе споразуму са Стјепаном Радићем, влада г. Давидовића не би умела да одговори ништа друго него оно што је изјављивала приликом дебате о владиној декларацији. Од 27 јула до 11 октобра влада је провела у тражењу споразума, и она данас изилази пред Народну Скупштину не само празних шака, него са једном страховитом пасивом о којој сведочи оставка Министра Војног. А та пасива у области војне управе може бити да је надмашена оном другом пасивом у свима гранама нашега јавнога живота, где ће се дуго памтити овај режим повлађивања, сепаратизму на штету најбитнијих интереса народне будућности. И што је најзначајније за оцену положаја кабинета г. Давидовића, ове две пасиве су такве врсте да се уопште не могу отклонити никаквим изјавама ни прикривањима владиних група. Јер нити Стјепан Радић намерава озбиљно да одустане од свога кобнога рада, нити је пак он расположен да прави споразум са г. Давидовићем и његовим друговима који, по његовом тврђењу, немају за собом поверење српскога дела народа.

Познато је да једна влада одступа са

свога места кад њен ауторитет буде утрошен, или остварење њених задатака наиђе на несавладљиве тешкоће, или пак кад њен општи политички парламентарни положај не даје више гаранција за успешно вођење државних послова. Влада г. Давидовића не живи у илузији о томе да није у стању остварити ону главну политичку замисао која је била разлог постанка и опстанка оваког кабинета. Она није у илузији ни о немогућности споразума са Стјепаном Радићем под овим и оваким околностима. Па ипак она се грчевито држи за министарске столице измишљајући неке завере противу владе, неке мине које су експлодирале а владу нису погодиле, неке војничке утицаје који и не постоје. Кад једна влада спадне на овака средства да би одбранила свој опстанак на управи земље онда је то јасан знак да је таква влада зрела за ликвидирање. То што чланови кабинета г. Давидовића нису расположени да ову овако просту истину увиде, не мења ни у колико стварност која је очигледна. Политички, за кабинет г. Давидовића може се рећи да је већ пао. Он је остао само још у облику администрације, и то једне рђаве и за интересе народног и државног јединства штетне администрације.

МАНЕВРИ ПРЕД ИЗДИСАЈЕМ

16 октобра 1924.

Кабинет г. Давидовића налазио се у једном чудноватом положају. Тај кабинет, према декларацији владиној, имао је да створи помирљивију атмосферу, да утиша духове и да ублажи супротности. У место тога он је довео до једне заоштрениости која никада није била тако велика и која се испољава, све чешће, у крвавим разрачунавањима. Кабинет г. Давидовића имао је да оствари главне линије „споразума“, али до тога није дошло, јер Стјепан Радић одриче томе кабинету сваку компетенцију да прави стварне споразуме, пошто он нема за собом већину српскога дела народа. У колико је Радић ипак у неколико изустиио своје захтеве, они су такви. да их ни г. Давидовић неће да прими. Кабинет г. Давидовића међутим приступио је васпостављању покрајинских управа, да би тако добио потпору Радићеваца. Тај кабинет оставио је слободна маха Радићевој републиканској и сепаратистичкој пропаганди и изложио је државу једној озбиљној опасности од ширења дефетизма и у самој војсци. После свега овога, после потпунога неуспеха у својој политици и после толике штете нанесене држави, влада г. Давидовића нашла је за најпаветније да тежиште свога критичнога положаја пренесе на питање поверења Круне. Оваким једним маневром. желећи да сакрије свој потпуни политички пораз и да експонира Круну

на један начин који не приличи озбиљним људима, кабинет г. Давидовића мисли да може да продужи себи живот. Каква влада, такви и методи: и једно и друго бедно!

Доиста, методи којима се послужила влада г. Давидовића у овоме погледу врло су ружна појава у нашем парламентарном животу. Прво је влада измислила неку тобожњу заверу војничких кругова са очигледном тенденцијом да се учини утисак на Круну пошто се зна да је Краљ врховни командант војске и да је ово измишљотина о војничком пучу употребљена као средство за утицање на Краља. Кад то није успело, онда се влада упустила у полемику са својим Министром Војним што је један уникум своје врсте. Из те полемике изишао је кабинет г. Давидовића још више осакаћен, јер је оптужба г. Хацића противу Министра Унутрашњих Дела и противу председника владе за њихову немарност у питању чувања интегритета и моралне и материјалне снаге војске, показала целокупној јавности на какав се неозбиљан начин чувају најбитније интереси државе и њене безбедности. И кад ни ова тако провидна намера владина није успела, онда се покушало још једним маневром који је такође као што се могло очекивати, морао бити осуђен на неуспех. Владин орган „Демократија“ у уводноме чланку од прошле суботе настао је да докаже, како треба потпуно елиминирати утицај Круне као Уставом предвиђенога фактора, у питању постанка и опстанка једне владе.

Примајући као тачну Радићеву теорију да једна влада зависи искључиво од парламента, без обзира на ма шта друго, владин орган је покушао да и овим путем изврши притисак на Круну, да би Круна на неки начин заклонила кабинет г. Давидовића од његове одговорности за све досадање неуспехе. Али је ова и оволика непажња г. Давидовића према Круни, чијим се поверењем он тако лакомишено и неозбиљно разметао до пре неколико дана, била превазишла све границе пристojности. И зато је „Демократија“ у своме броју од уторника била принуђена да у уводном чланку повуче своја тврђења и да се изјасни у прилог оног схватања које је Уставом санкционисано и које одговара природи монархискога уређења наше државе. Тако је и овај последњи маневар пропао чиме је и судбина владе потпуно одређена.

Ми смо већ имали прилике да утврдимо да свака влада, па и ова данашња, може да падне због неуспеха у својој политици, и да су и досадање владе у нашој земљи из тих разлога одступиле са власти. Да је кабинет г. Давидовића претрпео неуспех на свима линијама, то нико данас не пориче сем оних коју су потпуно заслепљени жудњом да ма по коју цену остану на власти. После тих неуспеха влада г. Давидовића нема права да апелује на поверење Круне које је, према природи ствари, било везано за успех политике поведене од стране данашњег кабинета. Са пропашћу те и такве политике, извођене

на овакав дефетистички начин и осуђене и од самога Радића, природно је да има да отпадне и свака претензија на уживање поверења Круне. Г. Давидовић и другови неће никако да увиде ту просту истину и опет покушавају да изложе Круну и да њу учине одговорном за своје неуспехе. Овако држање данашње владе није коректно, и ми сматрамо за дужност да то забележимо. Ако дакле влада г. Давидовића треба и мора да одступи, онда одступа због својих властитих неуспеха и својих крупних политичких грешака. Тим фактима Круна даје своју санкцију остајући према речима Демократијиног извињења, у својој улози високога уставнога и национално-моралног арбитра.

ПОСЛЕ ОСТАВКЕ Г. ДАВИДОВИЋА

17 октобра 1924.

Оставком владе г. Давидовића учињен је крај једном експерименту који је извођен под таквим околностима и на такав начин да се уопште не може сматрати као нека истинска државна политика. Г. Давидовић је покушао својом оставком, како је она редигована и мотивисана, да на неки начин покрије природни неуспех своје политике и да одговорност за конзеквенце неуспеха пребаци на другог уставнога фактора. Али су чињенице тако ноторне да речи исписане у

оставци г. Давидовића не могу сакрити праву истину. Г. Давидовић је пао јер се сломила подлога на којој је он заснивао политику споразума са незадовољним хрватским партијама. Та подлога била је постављена једино и искључиво на партијским ситним интересима, на прозирној нади да се помоћу једне у истини симпатичне идеје споразума и коначнога уређења хрватско-српских односа извуче што више користи за партију, без обзира на могуће штетне последице које мора имати повлађивање сепаратистима и напуштање солиднога темеља државнога и народнога јединства. Г. Давидовић је живео у илузији да може једновременно смрвити и радикалну странку, па је у друштву са обележеним и познатим корупционистима и банкократима развио лажни барјак за борбу против корупције, слабећи тим својим вашарским поступком саму ствар и дајући једној доиста потребној акцији на сузбијању корупције не само карактер борбе противу радикала и радикалних првака, него чак допуштајући да Стјепан Радић са својим пријатељима обележи Србију и Србе као извор корупције! Својом оставком г. Давидовић, иако не потпуно по својој вољи, омогућио је да се ствари исправе и упуте правцем који може држави донети истинске користи.

У погледу расплета кризе ми можемо данас да изјавимо само толико, да је радикална странка увек била вољна и расположена да тражи начина да се незадовољство

извесних крајева по могућству отклони, да се неспоразуми разјасне и да се неповерење сузбије, са бољим схватањем узајамних жеља и погледа. У оквиру тог свог основног погледа, наша странка је и сама тражила начина за решење деликатног питања српско-хрватских односа, и није се устручавала да у томе погледу предузима и нарочите акције излажући се најжучнијим нападима баш од стране г. Давидовића и његових пријатеља. Као и тада тако и данас радикална странка је спремна да прихвати сваки покушај који не би тангирао најбитније интересе државнога јединства и који би могао да васпостави оно расположење са којим је тако одушевлено прослављено стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Док је г. Давидовић своју политику споразума повео у искључивој жељи да своју странку ојача и да ослаби и растроји радикалну странку, дотле смо ми оваке и сличне покушаје, кад смо их чинили, предузимали руковођени једино идејом да се држави користи и да се у погледу уређења српско-хрватских односа нешто стварно постигне. И данас, када се партиско-тенденциозни покушај г. Давидовића, извођен уз сарадњу и помоћ бољшевичко-сепаратистичких струја, може сматрати као ликвидиран, отворен је пут да се озбиљно испита могућност једнога споразума који би без борбе довео до дефинитивнога решења српско-хрватског питања. Тај покушај има да се изведе на бази оних елемената који су без-

условна подлога за успешан развитак уједињене Краљевине. У томе покушају треба да узму учешћа све странке које желе у истини да се једно унутарње питање правилно реши и да се коначно утврди да ли је то решење могуће под оваким данашњим републиканским и сепаратистичким захтевима Стјепана Радића. Тај покушај треба да покаже целокупној јавности и у земљи и на страни да не стоје оне клевете које је, нажалост, подгревала и бивша влада г. Давидовића, о досадањем правцу наше државне политике. И тај покушај, према томе, треба да ојача државу и оне њене снаге које су данас разбациане и растројене.

Саветовања за расплет кризе свакојако ће се кретати у овоме правцу. У тим саветовањима радикална странка заузеће став који одговара целокупном њеном досадањем држању како у погледу одржања народног и државног јединства тако и у погледу потребне предусретљивости за сваки покушај уређења српско-хрватских односа који би се изводио без опасности по животне интересе јединства. Ако такав покушај не би успео, то би био знак да на оној страни која говори о споразуму, у истини нема воље ни расположења за споразум него да се жели остварити нешто друго на штету Краљевине и њенога јединства. Тај неуспех неће никога поколебати који верује у будућност наше уједињене државе, да истраје у чувању јединства и у обезбеђењу државе од свих по-

треса било сепаратистичких било бољшевичких елемената. Једна конзеквентна државна политика спровођена са свом ширином погледа у духу потпуне једнакости и правичности, имала би, у таквом случају, најенергичније да заштити државу од свакога тангирања у осетљиве делове њенога јединства.

ЗА ПОТПУНО НОВУ КОМБИНАЦИЈУ

18 октобра 1924.

Ситуација створена оставком кабинета г. Давидовића није се могла за ова два дана толико пречистити, да би се одмах донело коначно решење. Позиције су заузеле и још се не види никакво приближење између схватања досадање владе и досадање опозиције. Та разлика у погледима на ситуацију траје дакле још увек, и само се брижљивим, објективним и свесним лучењем и издвајањем може доћи до оних елемената који би послужили као основа за излаз из ситуације. Не улазећи за сада у разматрање какав је излаз најбољи, држимо да треба претходно издвојити оно што смета једном добром и паметном излазу.

На првоме месту сама оставка г. Давидовића, и њена мотивација су један потпуно једностранни акт бивше владе, за који она носи одговорност. Њена је ствар била да објашњује како налази за сходно своје

одступање са власти, али мислимо да ни г. Давидовић и његови пријатељи не могу са разлогом очекивати да тај једностранни акт њихов буде полазна тачка за формирање новог кабинета. Сваки се кабинет ствара у новој ситуацији створеној одступањем прошлог кабинета, и зато се за полазну тачку при расплету данашње ситуације мора узети она тежња која је довела до кризе. Та тежња, то је жеља да се прекине са онаким начином спровођења политике споразума, како је то чинила влада г. Давидовића, али да се са тим прекидом још не исцрпеју сва средства у покушајима за извођење Стјепа Радича на потпуну чистину. Једна концентрациона влада формирана из свих група које су вољне да сарађују на овом покушају споразума, имала би дакле под сасвим другим околностима и погодбама, да отпочне рад у овоме питању. Према томе и решење кризе треба да се изведе на начин који би видно и очигледно манифестовао ту основну разлику између досадањих покушаја чињењих од г. Давидовића и покушаја који би имала да изведе нова концентрациона влада. Та разлика би се имала видети како у акту стварања нове владе тако и у композицији новог кабинета.

Не можемо више и опширније да говоримо да не бисмо ометали преговоре који су у току. Али нам је дужност да подвучемо још једном како је нужна и непходна потреба да цео народ после решења кризе ја-

сно види, да је коначно ликвидиран онај систем који је био инаугурисао г. Давидовић, и да се сасвим другим путем и начином у будуће мисли чувати државни интегритет, баш и онда када се са најозбиљнијом намером приступи испитивању могућности споразума и са самим Радичем. Тај се систем дакле не може и не сме оживљавати ни у досадањем облику ни у облику макаквога проширења Давидовићевог кабинета. Такав исход кризе био би потпуно погрешан, и ми тврдо верујемо да ће то само остати једна пуста жеља демократа који би хтели да изиграју свако разумно решење. Потребно је дакле да се такви прохтеви сузбију, и да се решење кризе изводи потпуно независно од свих досадањих експеримената г. Давидовића који су уродили штетним плодом, како се то видело из оставке г. Хадича. Нова комбинација треба да буде јасно одсечена од наопаке и мртворођене политике кабинета г. Давидовића.

ЗА ВРЕМЕ ПРЕГОВОРА

21 октобра 1924.

Два последња дана, недеља и понедељак, протекли су у преговорима и комбинацијама, тако да се до јуче по подне још није знало како ће се коначно решити криза. Преговори између радикалне странке и блока били

су довели до једнога резултата, наиме до пристанка блока да један радикал образује концентрациону владу. Блокаши су овај пристанак дали у таквој форми да се Круни остави, да она одреди и сама изабере мандатора за формирање владе. Круна је, према томе, поверила г. Љуби Јовановићу да покуша саставити концентрациони кабинет, али г. Јовановић није у томе успео. Блокаши су тражили да у кабинет уђу и Радићевци, и то без икаквих гаранција, док радикали нису могли ово примити. После говора Радићевог у Стубици, још мање је могло бити речи о уласку Радићеваца у кабинет, али се то код блокаша није хтело разумети. Они су остали упорно при своме захтеву, и на томе су се преговори стално разбијали.

Јуче ујутру сматрало се да су нови избори једини излаз из оваке ситуације. Већ се имала и цела комбинација једног радикално-демократског кабинета, под г. Пашићем, који би распустио Скупштину и спровео нове изборе, али се пред подне од тога одустало, када су поведени поновни преговори за концентрацију. Да ли ће ти преговори успети, то се још не зна у овом тренутку, када пишемо ове редове. Блокаши би желели, због уставнога наређења да се Народна Скупштина има састати и конституисати 20 октобра, ову невољу да искористе и да притиском на неки начин опет оживе своју владу, обећавајући да ће наставити преговоре. Тај предлог, са сувише провидним смером, ра-

дикали нису хтели прихватити. Они су пристајали да се преговори за састав концентрационе владе г. Љубе Јовановића наставе, али да се за то време не врше никакве промене у садашњем стању ни у погледу владе, ни у погледу председништва Скупштине. То значи, да се за време преговора не прави никаква влада и да остане ово стање са владом у оставци. Што се тиче председништва Скупштине, да остане такође непромењено стање, т. ј. или да се не приступа отварању Скупштине све док преговори трају, или пак, ако се приступи избору председништва, да буде изабрано досадање радикалско председништво. На ове предлоге одговорили су блокаши да пристају да се изабере радикалско, дакле ово исто досадање председништво, али под условом да њихова влада буде реактивирана, и онда да се наставе преговори. На ово радикали нису пристали, пошто у опште нису хтели ни започињати преговоре пре него је г. Давидовић поднео оставку својега кабинета. Како се може доиста преговарати о некој концентрацији, ако влада није у оставци? Ако се ради само о томе, да се омогући извршење прописа Устава и Пословника о конституисању Скупштине, радикали су изјавили да они, на крају, немају ништа против тога, да се влада г. Давидовића реактивира, али само и искључиво ради избора председништва Скупштине. Чим би председништво, и то оно исто из прошлога сазива, било изабрано, влада би оамах, дакле још данас имала

да одступи. Другим речима, влада би једно-временно са реактивирањем имала оставку да поднесе, да би се омогућио наставак преговора под непромењеним околностима. Тако је стајала ствар јуче у подне, када су преговори привремено прекинути, да се наставе после подне у 4 сата. Како се даље развијала ствар, ми ћемо накнадно јавити.

Блокашки листови опет мешају питање корупције, чиме би хтели да покрију своје политичке циљеве. Ми смо већ наглашавали, а и сада понављамо, да ће радикална странка радити на сузбијању корупције. Она је поднела и законски предлог, са самосталним демократима, о тој ствари, и она спрема оптужбе противу бив. министара Ристе Јојића, Милоја Јовановића, Живојина Рафајловића и Воје Вељковића, као и противу садањих министара Антона Корошеца, према пријави г. Љубе Давидовића, и Антона Сушника. Све те оптужбе ће доћи пред Скупштину, као и оптужбе противу радикалских министара, па нека се поведе истрага противу свих њих. Додајемо још да блокашки листови злонамерно обмањују јавно мњење, када кажу да се са распуштањем Нар. Скупштине поништавају оптужбе. Напротив, оне се претресају пред новом Скупштином. Дакле ни изборна влада неће пресећи жељу радикалних министара, да одговарају, ако су криви. А то ће се путем истраге утврдити за свакога од њих, па и за господу из блокашких редова.

ЈЕДАН ENTRE-АСТЕ

22 октобра 1924.

Политичка криза отворена оставком кабинета г. Давидовића доживела је јуче своју кулминацију, када је, без предходно пречишченог питања да ли је тај кабинет повампирен или не, приступљено избору председништва Народне Скупштине. Ми смо саопшили у јучерањем броју да је од стране блокаша тражено да радикали пристану да се влада г. Давидовића реактивира и да се приступи избору председништва које би остало исто као и у прошлом сазиву. Блокаши су уз то захтевали да место г. Милутина Драговића буде биран наки други радикални кандидат. Радикални Клуб није био расположен да уђе у оваке трансакције али је по савету г. Пашића а у духу традиција радикализма, решио да приступи раду на конституисању председништва Скупштине, па је одлучио и то да гласа за старо председништво кад је видео да је скупштинска већина већ приступила бирању и када се влада г. Давидовића појавила као да није више у оставци. Председник радикалног клуба известио је међутим г. Љубу Давидовића да радикални клуб остаје и даље на своме гледишту, које је имао од самога почетка кризе, да се преговори о концентracији могу водити само после оставке владине. Ако је влада г. Давидовића реактивирана, она би имала да поднесе оставку, да би се приступило продужењу преговора. Г.

Љуба Давидовић и његови пријатељи нису одржали реч дату пред Круном да ће бирати старо председништво, иако су радикали учествовали у избору председништва већ су за потпредседнике и секретаре изабрали само своје људе. То очигледно показује са каквим менталитетом г. Давидовић и његови Радићевци улазе у преговоре и споразуме.

После избора председништва Скупштине није се чула никаква изјава председника владе, тако да се није знало да ли је влада г. Давидовића реактивирана или није. И у овом тренутку када пишемо ове редове још се не зна да ли је та влада понова враћена на државну управу или није. Свакојако, ако би г. Давидовић и васкрснуо свој кабинет, опет би то била само једна епизода у расплету целокупне унутарње ситуације. Ма колико велико било разочарење широких народних слојева оданих Краљу и династији, јединству народа и компактности државе, кад чују за овако једно макар и привремено решење; ма колико дубок и искрен бол да осећају ти најшири народни слојеви гледајући како Стјепан Радић на сам дан решавања кризе онако дрско вређа узвишену особу Краљеву у своме говору у Стубици и како државна власт нема ни воље ни снаге да Стјепана Радића за такав један злочин узме на одговор, — ми опет кажемо да је ово само једна епизода која не може дуго трајати. Истина тешко је објаснити и најоданијем и највернијем грађанину ту чудновату појаву да Стјепан Радић у при-

суству изасланика власти дрско вређа Круну и да тај изасланик власти ништа не предузима иако је Стјепана Радића у томе тренутку могао одмах притворити кад је ухваћен на самоме делу (чл. 88 Устава). Пре четири године био је сличан случај баш под владом пок. Стојана Протића, кад је Стјепан Радић држао сличан говор у Галдову па га је полициски изасланик пратио до Загреба и у Загребу га притворио. А шта ради данас краљевска влада и њен Министар Унутрашњих Дела који још има образа, знајући ште је Стојан Протић о њему мислио и говорио, да се назива присталицом Протићевих идеја? Она у Загребу не предузима ништа, а у Београду забрањује „Политику“ и „Време“ који су листови по својој дужности саопштили Радићев говор. Пардон, влада је урадила још нешто друго. Она је и поред тога и таквог говора Радићевог, уместо да Стјепана Радића изведе пред суд, посадила Радићевог главног агента на столицу подпредседника Народне Скупштине. Тако је сада комедија коју изводи г. Давидовић достигла свој врхунац. Поред Храснице, аустриског судије, као Министра Правде, г. Давидовић је увео на столицу подпредседника Скупштине једног Радићевог агента. Дефетизам и сепаратизам су доиста у кулминацији!

Видећемо докле ће г. Љуба Давидовић са својим друговима мрцварити и народ и јавно мњење оваквим жалосним поступцима. За нас је при свем том ово само један entre-

асте, који има да буде увод у нови покушај расплета. Како ће тај покушај испасти и којим ће правцем он поћи, то се данас још не може казати али није искључена могућност да и тај покушај пође рђаво. За такав случај ми препоруђујемо свима нашим пријатељима да буду хладнокрвни и спремни за борбу Љубом Давидовићем и Стјепаном Радићем и то не само у Београду и Загребу него и у најширим слојевима народа. Таква борба би била неизбежна ако се ово и овако стање продужи.

КРАХ ЈЕДНЕ РЂАВЕ КОМБИНАЦИЈЕ

25 октобра 1924.

Резолуција Радићеве странке донета на прекјучерањем састанку, учинила је коначан крај експерименту г. Давидовића. Ретко када је једна влада, која је већ у оставци и према томе у политичкој агонији, завршила своју мисију на један овако бедан начин. Онај у кога се влада г. Давидовића највише уздала, да би своју ефемерну егзистенцију продужила, плјеснуо је по целој влади и њеној политици тако безобзирно, да се од тога ударца блокаши још не могу да снађу. Стјепан Радић се на томе није задржао него је и ову прилику употребио да вређа Круну на најдрскији начин, уздајући се да ће његови београдски савезници и помагачи и ово отрпети и да ће наћи начина да га опет заштите и

сачувају одговорности. Како ће се то свршити између Радића и чланова федералистичкога блока. Корошеца и Спахе, и да ли ће се они разићи или ће и даље остати заједно, то ћемо тек да видимо. Да ли ће пак чланови ужега блока остати у заједници, у сваком случају, или ће се и они разићи, у случају неслагања у питању њиховог односа према Радићу, и то је данас још неизвесно. Што је извесно, то је да је скрахирала политичка концепција Љубе Давидовића заснована на ситном партизанском рачуну, извођена уз клеветничку кампању противу радикала, и од самога почетка срачуната на слабљење јединства а на јачање сепаратистичких и партикуларистичких прохтева. Крах те политике упућује ситуацију другим правцем, правцем јачања државе и њене компактности.

Стјепан Радић се изјаснио и о концентрацији, онако како је он разуме. Ми смо стално истицали да је Радићев циљ да помоћу власти и нових избора ојача сепаратистичке редове, да би једнога дана остварио цео свој план. О неком истинском споразуму, који би консолидовао државу и средио њене односе унутра, Радић никада није озбиљно мислио. Љуба Давидовић и његови другови били су послушни пиони које је Радић употребљавао за своје смерове. Кад се није могло даље ићи са обманама и прикривањима, морало је доћи до слома, чије се последице још не дају сагледати, али чији је значај и сувише јасан.

У место фаворизирања Радића и његових захтева, у место кокетирања са речима које немају никаква реална значаја, ако им не следују ефективна дела, истиче се потреба заштите државе и монархије; чување државног и народног јединства и сузбијање, свим законским средствима, сепаратистичких и большевичких намера и планова. Само једна одлучна политика чувања стечене творевине може да загарантује будућност наше државе. Таква политика није и не сме да значи борбу противу Хрвата, али ће она свакојако имати за циљ непоштедно сузбијање сепаратиста, који се никада не смеју идентификовати са Хрватима и хрватским делом народа.

После толиких дана неизвесности, може се рећи да се назире пут којим ће се доћи до расплета ситуације. Тај пут је уравноташен захваљујући мудрој стрпљивости и трезвености Круне, која је ишла до крајњих граница у својој тежњи пречишћења стања неодређености које је било најопасније. Блок се сам од себе распао, као трула творевина, и на његовоме згаришту има се саградити једна здрава и солидна комбинација која ће се, уз чување државе и монархије, трудити да и српско-хрватске односе постепено хармонизира и среди. Контуре те комбинације су већ видљиве, и оне ће свакојако, у најскоријим часовима, постати стварност.

ДОК ЈОШ ТРАЈЕ КРИЗА

6 новембра 1924.

При последњим изборима у Великој Британији, противно традиционалним енглеским обичајима да се апсолутно поштује слобода речи и мишљења, слобода збора и удруживања, десиле су се појаве које су забринуле многе политичаре. На зборовима је било упадања и сметања од стране политичких противника, било је покушаја спречавања говора, било је чак и физичких напада, све у циљу застрашивања и нелојалнога натуравања својега мишљења. Утврдило се да су главни иницијатори оваких испада комунисти и њихови агенти, и да се и сама радничка партија од тога ограђује. Успеха није било, и као што се зна, конзервативна странка је победила на изборима. У Норвешкој су пре две недеље такође извршени избори, са победом конзервативнијих струја. Сви екстремни и турбулентни елементи потиснути су у позадину. У Немачкој бесни изборна борба, са свом жестином, да би из тих избора изишао један Рајхстаг који ће дати одређенији правац немачкој политици. При томе се и у Немачкој дешавају сукоби и нереди, при зборовима, али то не изилази изван оквира локалних појава. Слично је и у Сједињеним Државама где је биран нови председник републике. При сваким изборима бирачке масе су природно распаљене, нарочито ако су платформе јасно и одсечно оцр-

тане, тако да са свршетком избора настаје једна врста детанте.

У нашој земљи нису расписани избори, али се осећа јак покрет по зборовима, нарочито у Хрватској где је Радић развио велику активност. Користећи се, да кажемо најблаже, толеранцијом владе г. Давидовића, Радић несметано говори на зборовима такве ствари, да су државни органи принуђени да забрањују листове који те говоре објаве. Такав је случај био са „Политиком“ и „Временом“ који су у ревности да буду права гласила јавности, објавили Радићеве говоре, без и сенке помисли да тиме наносе увреду Круни. Тако се дошло до чудноватог парадокса, да Стјепан Радић, који је према решењима првостепенога суда за град Београд, у својем говору нанео увреду Краљу, остаје без икакве одговорности, док се имају кривично да оптуже за увреду Краља уредници „Политике“ и „Времена“, који су те говоре објавили!! Оваква једна аномалија могућна је само под владом г. Давидовића.

Слична једна аномалија десила се такође у Загребу, где су Радићевци напали на дом Орјуне и изболи и исцепали слике пок. Краља Петра и Краља Александра. Те су слике донете у Београд да послуже као очигледан доказ варварства које су починили агитатори Радићеви, али државна власт сматра да излагање тих доказа публици на углед треба забранити. Ми разумемо обзире опортуности и целисходности, и радо ћемо их примити

кад год је у питању један виши државни интерес који ваља заштитити. Али се бојимо да се иза ове забране не крије жеља данашње владе у оставци, да прикрије од широке јавности те јасне доказе какву је атмосферу створио кабинет г. Давидовића и какви су резултати његове наопаке политике.

У нашој земљи су страсти појачане и односи заоштрени. Такво стање није добро, макар ко био крив за њега. Ми то искрено кажемо, и ако има макакве кривице до радикалне странке, ми жалимо што се то десило. Због ове заоштрениости и због овога тешкога стања радикална странка је прихватила понуду г. Тимотијевића да уђе у коалициону владу коју би он образовао, и да тако допринесе, у мери својих снага, извесном побољшању односа. Одговор радикалног клуба, који је јуче објављен, јасан је доказ наше истинске добре воље да помогнемо стварање тога кабинета. Сваки објективни оцењивач ситуације признаће добру вољу и решеност наше странке да се из данашње ситуације изиђе на један начин који би могао, ако се правилно и лојално изведе, да поправи унутрашње стање у земљи. Али то што смо ми учинили, то треба и г. Тимотијевић и они други, на чију сарадњу он рачуна, такође да ураде, и да од своје стране омогуће успех Тимотијевићеве мисије. Ако та мисија не успе, најмање ће за то бити крива наша странка, после оног одговора који је дат г. Тимотијевићу у име радикалног клуба.

ОКО РАДНЕ КОАЛИЦИОНЕ ВЛАДЕ

5 новембра 1924.

Већ је недеља дана како је г. Коста Тимотијевић добио од Круне мандат да састави концентрациону владу. Ми смо се уздржавали да говоримо о самоме мандату и о условима под којима би наша странка могла учествовати у овакој једној влади. Нисмо хтели својим писањем ниуколико да утичемо на преговоре, сматрајући да нам је дужност да се не упуштамо у коментарисање појединих, делимичних и још не завршених аката и поступака. Али, ради правилнога разумевања целог тога преговора, од интереса је да се забележе поједини моменти у спровођењу мисије г. Тимотијевића.

Г. Тимотијевић се појавио прво пред својим клубом и добио је одобрење за своју мисију с тим да обезбеди учешће блока у влади. Није било јасно из саопштења демократског клуба, на који се блок мислило, да ли на ужи блок или на шири блок, са Радићем. То је прва нејасност која је отежала преговоре. Јавност не зна да ли је демократски клуб мислио на блок са Радићем, нарочито зато што је, после говора Радићевог од 1 новембра и демократски клуб упутио телеграм Радићу са питањем, да ли Радић сматра да још постоји блок са њим. На ово питање дошао је одговор Радићев да он мисли да треба свакојако одржати блок, и не само то, него да тај блок има да тражи

владу за себе иначе да иде у опозицију. После тога одговора још се мање знало у каквом је односу г. Тимотијевић према овим „блоковима“ и чију управо сарадњу он има да обезбеди. Приватно је г. Тимотијевић изјавио да он мисли да формира владу у коју би ушли искључиво представници ужега блока, али с друге стране остао би и шири блок, са Радићем, неразрешен, бар не за сада. Ово питање дакле има да се пречисти, јер радикална странка није расположена да са Стјепаном Радићем сарађује овако како је то чинила влада г. Давидовића. Напротив, радикална странка сматра, — и у томе је г. Тимотијевић, за разлику од г. Давидовића, пришао нашем схватању — да према свима и свакоме ваља скрупулозно извршивати Устав и законе, и то све законе без изузетка.

Други моменат за оцену мисије г. Тимотијевића огледа се у одговорима Корошецовог и Спаховог клуба на позив г. Тимотијевића да сарађују на стварању концентрационе владе. Обадва та клуба одговорила су г. Тимотијевићу евазивно, т. ј. да желе претходно да чују гледиште радикалне странке. Овакав метод разговора није уобичајен нигде, али када г. Тимотијевић није сматрао за потребно да се огради од оваког третирања мандатора Круне, ми нисмо могли у то да се мешамо, Г. Тимотијевић је онда известио радикални клуб о својој мисији и питао је, да ли је радикална странка расположена да

суделује у једној концентрационој влади под његовим председништвом, а која би влада свршила пред Скупштином најхитније законске предлоге и наставила рад на споразуму са Хрватима, с тим да влада брижљиво пази на поштовање и извршење закона према свима. Поводом ове понуде г. Тимотијевића, радикални клуб је одржао неколико седница, на којима је претресао целокупну унутарњу ситуацију, па је после свестраног дискутовања донео једнодушну одлуку која је саопштена г. Тимотијевићу. Ми нарочито подвлачимо да је та одлука донета једнодушно, да бисмо учинили крај многобројним интригама које радикални противници тако бестидно шире и разносе. У овоме одговору, који још нисмо овлашћени да објавимо, у главном се каже, да је радикална странка, у интересу земље, вољна да учествује у формирању *једне радне коалиционе владе*, која би спровела кроз Скупштину хитне законске предлоге, и која би савесно извршивала законе према свакоме, не толерирајући никакве противуставне и незаконите акте. У томе одговору се још истиче да је од увек била жеља радикалне странке да се ради на отклањању неспоразума између Срба, Хрвата и Словенаца, и да би ова радна коалициона влада, у духу тог основног гледишта радикалне странке, у тешком и акутном питању српско-хрватских односа била задахнута овим осећањима и намерама. Ово је од прилике одговор који је у име радикалнога клуба предат г. Тимоти-

јевићу. Тако ће се на бази тога одговора наставити преговори.

Ми не знамо да ли ће успети г. Тимотијевић да образује оваку једну радну коалициону владу, али можемо да кажемо да смо ми изишли у свему на сусрет жељи да Народна Скупштина ради. Што радикални клуб ни у ком случају неће, то је да наставља политику г. Љубе Давидовића и да сарађује, ма у коме облику са Стјепаном Радићем. А то од нас у осталом није ни тражио Крунин мандатор.

инв. др.
51075

САДРЖАЈ:

ПРЕДГОВОР

Страна III

I ДЕО

ОД УСТАВА ДО ВЛАДЕ ФЕДЕРАЛИСТИЧКОГ БЛОКА
(28 јуни 1924 — 27 јули 1924)

РАСПАД КОАЛИЦИЈЕ КОЈА ЈЕ ИЗГЛАСАЛА УСТАВ
(од 28 јуна 1921 до 20 децембра 1922)

Отварање уставног питања. — Босански муслимани и словеначки кметијци. — Радијално-демократско ривалство и Хрватско Питање. — Неуспех хомогене радикалне владе на изборима и покушај споразума са Радићем и Корошецом. . . Од стране VII—L.

II ДЕО

ВЛАДА Г. ЉУБЕ ДАВИДОВИЋА
(28 јули — 5 новембра 1924)

А) ПРЕД САСТАВ ДАВИДОВИЋЕВЕ ВЛАДЕ
(Од 7 априла до 27 јула)

Метаморфозе г. Љ. Давидовића. — Погрешни правац. — Неуспех г. Давидовића. — Манифест блокаша. — Давидовићева „друга политика“. — Г. Давидовић за племенску основу. — Г. Љуба Давидовић као парламентарца. . . . Од стране 1—25

Б) ВЛАДА Г. ДАВИДОВИЋА
(Од 27 јула до 5 новембра)

I. ОПШТА КРИТИКА ВЛАДЕ И ЊЕНОГА РАДА

Кабинет блокаша. — Једна анти-уставна влада. — Влада националног изазивања. — Једна краткорочна влада. — Влада повлађивања сепаратиста. — Отварање уставног питања. — Ревизи-

зионистичка а не радна влада. — Стјепан Радић о карактеру нове владе. — Још једна декларација владина. — Влада без политичке већине. — Стабилизирана влада, ослабљена држава. — Један кабинет без политике. — Политика вашарске рекламе. — Агенти Стјепана Радића. — Одговорност г. Љубе Давидовића. — Владе и извршење Устава. — Влада гази Устав. — Лажна одбрана владина. Од стране 26—87

II. КАКО СЕ СХВАТАО СПОРАЗУМ СА ХРВАТИМА

Први посао нове владе. — Објавите споразум или капитулацију! — Настасов споразум. — Напоко схватање споразума. — Савез Радића и Давидовића. — Једно објашњење са „Обзором“. — Стјепан Радић и хрватство. — У знаку упорства. — Режим политичке шарлатанерије. — Два опкопа г. Давидовића. Од стране 88—124.

III. ПИТАЊЕ УЛАСКА РАДИЋЕВАЦА У ВЛАДУ

Бољшевици и сепаратисти као министри. — После говора г. Радића. — Око уласка Радићеваца у владу. — Радићевци и улазак у владу. Од стране 125—138

IV. ВЛАДА Г. ДАВИДОВИЋА И БОЉШЕВИЦИ

Влада наслона на Москву. — Шта се мисли о влади г. Давидовића. — Шта се припрема под владом г. Давидовића. — Наде бољшевика у г. Давидовића. — Радић и Протогеров. — Стјепан Радић и Џон Рос Кембел. Од стране 139—161

V. ПОЛОЖАЈ ВЛАДЕ Г. ДАВИДОВИЋА ПРЕМА КРУНИ

Краљ и г. Давидовић. — Један изокренути став. — Један поступак блока. — Радић оспорава краљево право. — Ко обмањује и Краља и народ? Од стране 162—177

VI. РАД ВЛАДЕ Г. ДАВИДОВИЋА НА СКУПШТИНИ ЛИГЕ НАРОДА

Наша краљевина на скупу Лиге Народа. — Први неуспех владе у Женеви. — Две политике у Женеви. — Св. Наум и наша делегација у Женеви. — Још два неуспеха у Женеви. Од стране 178—198.

VII. ДРЖАЊЕ СЛОВЕНАЧКИХ КЛЕРИКАЛАЦА

Проглас креликалаца. — „Државно-правни програм. — Једна или две политике г. Корошеца. — Отпорука на поруку. Од стране 199—214.

VIII. ОКО ПИТАЊА РАСПУСТА СКУПШТИНЕ

Слободан Јовановић и парламентаризам. — Парламентаризам и г. Слободан Јовановић. Од стране 215—231

IX. ПРЕД ОСТАВКУ И ПОСЛЕ ОСТАВКЕ КАБИНЕТА Г. ДАВИДОВИЋА

Једна државна брука. — После оставке министра војног. — У очекивању расплета. — Крња влада пред Скупштином. — Маневри пред издисајем. — После оставке г. Давидовића. — За потпуно нову комбинацију. — За време преговоре. — Један *entre-acte*. — Крах једне рђаве комбинације. — Док још траје криза. Око радне коалиције владе. Од стране 232—271

ИСПРАВКА:

На стр. 16. у реду 17. место „зелену“ треба да стоји „црвену“.